تفسیر ایوبی حنفی

تالیف

علامۃ العصر وحید الدہر ابو الفضل مولانا محمد عبد الحمید الایوبی
القندھاری السلیمانخیلی الحنفی النقشبندی عفی عنہ

الناشر
مکتبۃ القراءۃ والتجوید
کانسی روڈ شالدرہ کوئٹہ

بسم الله الرحمن الرحيم

په پښتو ژبه کښې اولنی او په افغاني تاريخ کښې بې
سارې په زر گونو جديدو او نوو مسئلو باندې مشتمل

تفسير ايوبي حنفي

څلورم ټوک ۴

تاليف اوتصنيف

د علامة العصر ابو الفضل شيخ التفسير والحديث فقيه دوران مفسر الزمان

حضرت مولانا محمد عبيد الله الايوبي

الکندهاري السليمانخيلي الحنفي النقشبندي حفظه الله تعالی

مکتبة القرأة و التجويد

کانسي روډ شالدره کوټه

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم .... تفسير ايوبي پښتو خلورم ټوک
مؤلف................... الحاج مولنا محمد عبيد الله الايوبي الكندهاري
السليمانخيلي الحنفي حفظه الله تعالى بفضله الوهبي
کمپوزر.................. حبيب الحق حقاني
ټايپ .... حقاني کمپيوټر اداره
نشر کوونکې اداره .... مکتبة القراء ت والتجويد کانسي روډ کوټه
د چاپ ځاى .... لاهور پاکستان

زيرى

د آخر الزمان فخر موجودات سردار کل عالم د تر ټولي غټي او ژوندۍ معجزې يعني قرآن مجيد په زړه پوري تاريخ په کتابي شکل کي په معياري پښتو سره ليکل سوى يعني

قصص القرآن

چي د پيش امامانو لپاره د نصيحت يوه غټه ذريعه ده، همدارنګه د مطالعې او په ژوند کي د سفر لپاره ډېر ښه ملګرى دى

بسم الله الرحمن الرحيم

الطبعة الاولى

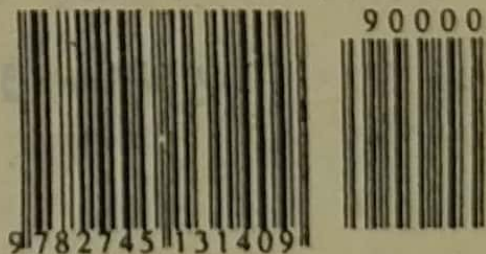
١٤٢٦ هجري - ٢٠٠٥ ميلادي

مكتبة القراءة و التجويد

شارع کانسي کوئته - بلوچستان
رقم الهاتف ٠٣٠٠-٣٨٨٥٥٣٥

MAKTABTUL-QIRRAT
WALTAJWEED
KANSI ROAD QUETTA
BALOCHISTAN

ISBN 2-7451-3140-0

الحمد لله وحده والصلواة والسلام على من لانبي بعده.

د كائناتو مربي او پروردګار لره دي حمدونه او دده پر اخري نبي ختم المرسلين ﷺ دي درودونه او سلامونه وي، همدارنګه دي د رب العلمين رحمتونه وي دده ﷺ پر ملګرو باندي کوم چي يې د الله تعالى دا سپېڅلى دين پخپلو قربانيانو سره د دنيا وکونج کونج ته ورسوى.

محترمو لوستونکو!

دا يو څلاند حقيقت دى له کوم څخه چي سترګي پټېدلاى نه سي، چي الله تعالى د خپلو بندګانو د لار ښوونې لپاره قرآن مجيد را لېږلى دى، تر څو د الله تعالى بندګان پرې څانونه پوه او خبر کړي، او د هغه خبرتيا او پوهنې وروسته پرې عمل وکړي.

او دا هم يو څرګند حقيقت دى چي په يو شي باندي عمل هله کېداى سي کله چي د هغه په مضمون او ماحصل باندي پوه سي.

د الله تعالی پر خپلو بندګانو باندي بې شمېره احسانونه دي چي د خپل کتاب د ښوونې لپاره يې د انبياء کرام عليه الصلوة والسلام لړۍ راپيل تر څو چي يې خاتم الانبياء عليهم افضل الصلوات والتسليم راولېږي.

همدارنګه يو څرګند حقيقت دی چي د يو کتاب مضمون هلته عام فهمه بلل کېږي او عام انسان ورڅخه ګټه اخستلای سي. کله چي هغه د هغه وخت د خلګو په لغت او ژبه سره وي، او دا هم د الله تعالی لوی احسان دی چي د قرآن مجيد د مختلفو علومو او فنونو د خدمت لپاره يې خدمت کوونکي انسانان پيدا کړه، د مثال په توګه مفسرين کرام رحمهم الله تعالی يې د معناوو خدمت کوي، اهل لغت يې د لغتو، اهل معاني يې د فصاحت او بلاغت، صرفيانو يې د صيغو، نحويانو يې د اعراب، منطقيين يې د قضاياوو، اهل قراءت يې د قرآئتونو، مجودين يې د حروفو د اداء کولو، غرض دا چي دا څومره علوم چي ويل کېږي دا په حقيقت کي د قرآن مجيد د زدکړې لپاره دي.

همداغه د معانيوو د خدمت په لړۍ کښې حضرت علامه مولانا ابو الفضل محمد عبيد الله الايوبي الکندهاري هم خپل د عمر اخري ورځي او شپې د قرآن کريم لپاره وقف کړې، او مکتبة القرآئت والتجويد بيا د قرآن مجيد د علومو د خپرولو بهره اخستې ده، الله تعالی دي ودواړو ته ښه بدله ورپه برخه کړي، او قرآن مجيد دي زموږ لپاره حجت وګرځوي، الله تعالی دي يې پر موږ باندي حجت نه ګرځوي.

نور مو پر خدای سپارو

د دعاوو په هيله

قاري فضل الحق حقاني

باني مکتبة القراءت والتجويد

کوئټه بلوچستان

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمدلله الذي انزل على عبده الكتاب ليكون للعالمين نذيراً، وقال في كتاب المستبين "وما علمناه الشعر وماينبغي له ان هو الا ذكر و قرآن مبين، لينذر من كان حيًا ويحق القول على الكافرين، والصلوة والسلام الاكملان على سيد الانبياء والمرسلين سيدنا محمد وعلى آله وصحبه اجمعين، واشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله، ارسله بالحق بشيرا ونذيرا.

اما بعد: فيقول الفقير الى الله الغني محمد عبيدالله الايوبي الحنفي القندهاري ابن المولى المرحوم المولوي محمد ايوب القندهاري غفرله الباري چي څه وخت چي زه فارغه سوم په فضل د خدای ﷻ له تفسير څخه د پاره ﴿الم﴾ په دوه جلده کي، او له تفسير څخه د پاره ﴿سيقول﴾ په يوه جلد ضخيم کي، نو اوس نوبت د تفسير د ﴿تلک الرسل﴾ ورسېدی، له خدای ﷻ څخه توفيق غواړم چي ددې پارې تفسير هم په صحت او عافيت او خوشحالی پای ته ورسېږي، وما توفيقي الا باالله عليه توكلت واليه انيب.

ابيات ايوبي

د ریم جلد د تفسیر ختم په توفیق د ذو الجلال سو
څلورم جلد د تفیسر اوس شروع په توفیق د ذو الکمال سو
د د ریم جلد د ختم شکر وایم خدای ﷻ ته
د څلورم جلد د اختتام عجز کو مه خدای ﷻ ته
بنه صحت و عافیت او توفیق خدایه غواړم ستا څه
خوشحالي هم د ظاهر هم د باطن یا الله غواړم زه ستا څه
د اعضاء رئیسه ومروسه صحت هم غواړم زه ستا څه
خاتمه د عمر پر ایمان او پر صلاح کامل هم غواړم ستا څه

موعظة للحافظ شیرازي رحمه الله علیه

هر که آمد در جهان پر زشور
عاقبت میبایدش رفتن بگور
در ره عقبی ست دنیا چون پلي
بي بقاء جاي و ویران منزلی
دل منه بر این پل پر ترس و بیم
برگ راه ساز مشو اینجا مقیم
نزد اهل معنی این کاخ
پنج هست چون ویرانه خالي زگنج
دور باش از دوستی مال وجاه
زانکه مالت مار وجاهت هست چاه
گر نه کوری گور بین میگفت
یکزمان بیکار همنشین گفتمت
هیچ کس رانیست زین منزل گزیر
از گدا شاه و از برنا و پیر
ای که برما بگزري دامن کسان
از سری خلاص الحمدی بخوان

مناجات

الهي یا الهي یا الهي
ندارم جزء امیدت تکیه گاه هی
زکن موجود کردی جمله عالم
مر از ذنب خودکن عذر خواهی
ندارم توشه راه قیامت
بجز شر مندگی وروه سیاهی
ندارم طاعت مقبول درگاه
بجز اشک ندامت آه آهی
شفیع آورده ام روی محمد
کرم کن بر من گم کرده راهی
بحق و حرمت فرقان اعظم
عبید را بخش کن جمله گناهی

مناجات

خجالت تر تامي بس دی یا مولای
تر مخلوق ما خجل مه کړې اې خدایه
ته تر ما زما په گناه خبر يې رب وعالم ته
ما رسوا مه کړې اې خدایه
حاسدان که هرڅه وايي دوئ دي وايي
د دوئ په خوله ما بېگانه مه کړې مولای
عمر تېر سو مرگ نژدې سو پاکه رب
په سپين مخ مي و باسې له دې زندانه
زما د ژوند مېوه به دا وي پاکه خدایه
چي تفسير د قرآن و رسوم پای ته
دا اميد زما په قطع بدل مه کړې
دا تفسيرمي رانيمگړی مه کړې خدایه
زه به هغه وخت ومرگ ته اماده باش یم
چي تفسير د قرآن و رسوم والناس ته
دا نعمت زما په نصيب کړې ذوالجلاله
دا تفسير زما يتيم مه کړې وبل چاته

تفسير ايوبي حنفي د نصيراحمد احمدي لخوا سکين او
pdf سو. د دعا محتاج احمدي! واتساپ ۰۷۴۹۸۴۹۵۶۹

اعوذبالله من الشيطان الرجيم ۞۞۞۞ بسم الله الرحمن الرحيم

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ

پوه سه: چي " تلک الرسل" اشاره ده وجماعت ته د رسولانو چي يو له هغو څخه محمد ﷺ دی، چي دې جماعت ته اشاره وسوه بقوله تعالی ﴿وانک لمن المرسلين﴾

فائده: الف ولام په "الرسل" کي لپاره د استغراق دی، او موصوف مع الصفة مبتداء ده او جمله د "فضلنا آه" يې خبر دی. او رسول دلته په معنا د مطلق نبي دی که صاحب د نوي شريعت وي او که نه، او بيضاوي وايي چي الف ولام لپاره د عهد دی او مراد هغه جماعت دی چي ددوئ قصې په دې سورت کي ذکر سوي دي، او يا هغه جماعت دی چي عليه الصلوة والسلام ته معلوم وه.

پوه سه: چي "فضل" زيادت ته وايي د يو شي پر بل په وصف مشترک کي خواه دا وصف وصف ذم وي او که وصف مدح، لکه چي دوه کسه چي بخيلان وي، او دا يو بخيل پر هغه بل په بخل کي بالا وي، او يا دوه کسه وي دواړه سخيان وي، او دا يو پر هغه بل په سخاوت کي بالاوي الی غير ذالک من الاوصاف المشترکة بين الشيئين او الاشياء، او په عرف کي د شرع شريفي او په عرف عام دا لازمه ده چي هغه وصف مشترکه به وصف کمال وي، يعني سبب د مدح في الدنيا او د ثواب په اخرت کي وي، نو که يو سړی پر بل بالا وي په وصف کمال کي لکه علم مثلا ، او بل بيا بالا وي په بل وصف کمال کي لکه حلم مثلا ، نو هر يو پر هغه بل فضل جزي لري بعد اشتراکهما في مطلق الکمال يعني استحقاق المدح والثواب في الآخرة.

نتيجه: نو انبياء او رسلان عليهم السلام سره شريکان دي په نفس نبوت او رسالت کي او په کمالات د اجر او ثواب، لکن بينهم تفاضل عند الله تعالی بناء علی کثرة الثواب ومزيد القرب الی الله ﷻ لا يعلمه تفصيلا الا الله.

درویش وایي: چي صاحب د روح البيان ددې تفضيل جزي بيان داسي

کړی دی لکه بعض انبیاء علیهم السلام ودرجې ته د خلة رسېدلي دي کابراهیم ﷺ چي دا وصف بیا په بل نبي کي نسته، او په بعض انبیاؤ کي نبوت او سلطنت دواړه جمع سوي دي لکه داوٗد ﷺ کمامر في اخير الجلد الثالث من هذا التفسير، او احتمال ددې دوو وصفو په غیر کي د داوٗد من الانبياء عليهم السلام نسته، او بعض انبیاؤ ته مسخر والی د انس او جن او باد او مرغانو لکه سلیمان ﷺ ته چي حاصل و چي بل هیڅ نبي ته نه وو ورکړه سوی حتی دده پلار داوٗد ﷺ ته هم نه و حاصل، او علیه الصلوة والسلام ته دا وصف جلیله ورحاصل و چي مبعوث الی الانس والجن و، او شریعت دده د ټولو شرائعو متقدمه وو ناسخ وٗ، وغيرها من الاوصاف العالية المذكورة في كتب الاحاديث الشريفة.

درویش وایي: وما وقع في بعض التفاسير من قوله والفضل الكلي لمن له زيادة الثواب ومزية القرب عندالله تعالى انتهى فشطط، لان الفضل الكلي مقابل للفضل الجزئي فمعناه الفضل من كل الوجوه وهذا غير متصور بل غير ممكن فضلا عن الوقوع كما لايخفى على من تامل في معنى الفضل الجزئي والفضل الكلي.

مِنْهُمْ مَّنْ كَلَّمَ اللّٰهُ

بعض له رسولانو څخه هغه څوک دي چي خدای ﷻ له ده سره خبري کړي دي، والعائد الى من محذوف اى كلمه الله، عموما مفسرين رح پر دې دي چي مراد له دغه بعض څخه موسی ﷺ دی حيث قال الله تعالى ﴿فلما جاء موسى لميقاتنا وكلمه ربه الآية﴾ او بعض وايي چي مراد له دې څخه موسی ﷺ دی چي خدای ﷻ پر کوه طور خبري ورسره وکړې، او محمد ﷺ دی چي خدای خبري ورسره وکړې په ليلة المعراج کي، ولي چي خدای ﷻ په دې باب کي داسي ويلي دي ﴿فكان قاب قوسين او ادنى فاوحى الى عبده ما اوحى الآية﴾

درویش وایي: چي ددې دوو خبرو يعني د خدای ﷻ د موسی ﷺ سره پر کوه طور باندي او د نبي ﷺ سره فوق سبع سموات په فضل کي ډېر فرق دی کمالايخفى.

وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجٰتٍ

او خدای ﷻ پورته کړي بعض انبیاء درجو ته.

پوه سه: چي نصب د "درجات" په نزع د خافض دی ای علی درجات.

درویش وایي: چي له دغه "بعض" څخه سید الانبیاء علیه السلام مراد دی، ولي چي رفع د درجاتو پر ټولو انبیاء خاص دی په نبینا محمد ﷺ سره او دا فضل پر ټولو انبیاء علیهم السلام باندي ثابت ده په وحي متلو او احادیث شریفه وو سره، او هم پر دې اجماع د علماؤ د امت مرحومه ده، ولي نبي علیه السلام دونه معجزات ښکاره کړه چي تعداد یې تر زرو رسېږي بلکه بالا ورکړه سوي دي، او اعظم د معجزاتو د نبي کریم ﷺ قرآن کریم دی چي کرالازمان او مر الدهور باقي دی اوپه قرآن کي دا اعلان هم موجود دی ﴿وان کنتم في ریب مما نزلنا علی عبدنا فاتوا بسورة من مثله الآیة﴾ وروسته یې ویلي دي ﴿فان لم تفعلوا ولن تفعلوا فاتقوا النار الآیة﴾ او په بل آیت کي دا اعلان هم موجود دی ﴿قل لئن اجتمعت الانس والجن علی ان یاتو بمثل هذا القرآن لایاتون بمثله ولوکان بعضهم لبعض ظهیرا﴾ الی غیر ذالک من الآیات الکریمات الدالة علی ان القرآن معجزة باقیة، ولي تر دې اوسه پوري د هجرت نبوي را ایسته یوزر وڅلور سوه شپږویشت کاله تېر سوه نه په تاریخ کي او نه په نشریاتو عامه وو کي دا راغلي دي چي مثل د یوه سورت یا دوو سورتو فضلا عن مثل جمیع القرآن دي چا جوړ کړي وي، او که قرآن مبارک د طوق د بشر وتلی نه وایی، نو عرب عرباو او بلغاو د دعدنان او قحطان به یې مثل جوړ کړی وایی، او سره ددې چي عرب د عصر نبوي ﷺ په مقابله د اسلام او توحید دونده جدي وه چي مقارعة السیوف ته مجبور سول او سره ددې چي مناظره باللسان په اتیان سره مثل د قرآن که ددوئ ته ممکنه وایی ډېر اسانه وه تر مقارعة بالسیوف.

درویش وایي: که یوازي او یوازي قرآن مجید معجزه د علیه السلام وایی هم کافي وه په تفصیل کي د علیه السلام پر نورو انبیاؤ علیهم السلام باندي

لان معجزاتهم منحصرة في مدة حيوتهم فقط.

درویش وايي: چي په حديث صحيح متفق عليه كي راغلي دي ﴿فضلت على الانبياء بست﴾ زه پر نورو انبياوؤ تفضيل راكړه سوى دى په شپږو شيانو سره ﴿اوتيت جوامع الكلم﴾ ماته راكړه سوي دي كلمات جامعه يعني لفظ قليل او معنا يې ډېره لو ده ﴿ونصرت بالرعب﴾ او زما سره كومك كړه سوى دى په رعب يعني په بېره سره په زړو كي د كافرانو يعني كه څه هم په لېري مسافت زما څخه واقع واى ﴿واحلت لي الغنائم﴾ او ماته حلال گرځول سوي دي غنيمتونه د كافرانو، او د نورو انبياوؤ پر غنيمتو باندي به اور د اسمان نازلېدى او سوځول به يې او اخستل يې ودوئ ته نارو او. ﴿وجعلت لي الارض مسجدا وطهورا﴾ او زما لپاره يعني سره د امت مځكه ټوله خاى د لمانځه او پاكي د حدث يعني تيمم گرځول سوې ده ﴿وارسلت الى الخلق كافة﴾ او زه استول سوى يم د خلگو ټولو لپاره په نبوت اى الانس والجن والعرب والعجم ﴿وختم بي النبيون﴾ او ختم كړه سوي دي په ما سره انبياء عليهم السلام، يعني د نبوت دروازه په ما سره بنده سوه.

درویش وايي: چي تفصيلا ذكر د خصائصو د عليه السلام چي د صحيح احاديثو په كتابو كي راغلي دي ډېري ورقي به وغواړي اما اجمالا ﴿عن ابي سعيد الخدري رضي الله عنه قال قال النبي ﷺ انا سيد ولم آدم ولا فخر، اى يوم القيامة وبيدي لواء الحمد ولا فخر، وانا اول شافع واول مشفع ولا فخر﴾ ابن ماجه، ترمذي، احمد

له ابن عباس رضي الله عنه څخه روايت دى چي يوه ورځ بعض اصحاب د عليه السلام سره ناست وه، نو عليه السلام له كوره څخه را ووتى حتى هغه اصحابو ته نژدې راغلى، نو عليه السلام د دوئ دا خبري وا ورېدلې، بعض ويله ان الله اتخذ الله ابراهيم خليلا، او بل صحابي وويل موسى كلمه الله تكليما، او بل بيا وويل چي عيسى كلمة الله وروحه وو، او بل بيا وويل چي آدم اصطفاه الله وو، نو عليه السلام ودوئ ته وويل چي ما ستاسي خبري واورېدې، صحيح ده چي ابراهيم خليل الله و، او صحيح ده چي موسى نجي

الله و، او صحیح ده چي عیسی روح الله او کلمة الله و، او آدم صفي الله و، الا انـا حبیب الله ولا فخر، وانـا لـواء الحمد یـوم القیامـة تحتـه آدم فمن دونـه ولافخر، الی اخیر الحدیث او کما قال علیه السلام.

درویش وایي: چي په فضائل او خواصو کي د علیه السلام مجلدات کتابونه علماؤ حضراتو تصنیف کړي منهما دلائل النبوة في مجلدان او نور هم، یو شاعر فارسي پر طور د کنایه د علیه السلام په باب کي وایي.

قد دل جوی ولب لعل رخ زیبا داری حسن یوسف دم عیسی یدبیضا داری

شیوه شکل وشمائل ادب وعقل وتمییز آنچه خوبان همه دارند وتو تنها داری

وقال آخر

افاقها گردیده ام مهرتبان ورزیده ام بسیار خوبان دیده ام اما تو چیزي دیگري

وَاٰتَیْنَا عِیْسَی ابْنَ مَرْیَمَ الْبَیِّنٰتِ وَاَیَّدْنٰهُ بِرُوْحِ الْقُدُسِ

او ورکړي موږ عیسی زوی د مریمي تـه معجزات ظاهرات او دده تائید موږ کړی و په پاک روح سره.

پوه سه: چي د عیسی علیه السلام معجزې دا وې (۱) احیاء الموتی، یعني مړي دده په دعـاء سره راژوندي کېدل (۲) شفاء د امراض عظیمـه وو دده پـه دعـاء سره کېدله (۳) مور زاده ړوند دده په دعـاء خدای جل جلاله په سترگو بنا کـاوه (۴) پیس دده په دعـاء سره صحیح سالم گرځېدی (۵) او د ختو مرغه به یې جوړ کړی او چي پر پوه به یې کړه هغه به طیران کاوه (۶) د چا په کور کي چي به پټ شی و عیسی علیه السلام به هغه ورښووی یعني باخبار الله عزوجل (۷) کتاب الانجیل.

سوال: دا معجزات سبب د تفضیل د عیسی علیه السلام ولي وگرځېدې، سره ددې چي بعض له دې معجزاتو په غیر کي د عیسی علیه السلام هم موجودي وې؟

ځواب: چونکه دا معزات ظاهرات وې او په اجتماعي توگه پـه بل نبي کي نه دي موجودي، نو ځکه یې سبب د تفضیل د عیسی علیه السلام وگرځولې.

فائده: خدای جل جلاله چي ذکر د عیسی علیه السلام وکړی په ذکر سره د اعطاء د ایات

بیناتو ددې لپاره چي پر یهودیانو رد راسي چي هغو ډېر تحقیر دده کاوه او دده د نبوت څخه منکر وه، یعني سره د اعطا د آیات بینات څرنګه دوئ دده له نبوت څخه انکار کاوه، او رد پر نصارئ وو هم دی چي هغو دونده افراط په حق کي د عیسی علیه السلام کاوه چي تر رسالته یې لوړ مقام ورکاوه، یعني ابن الله یا ثالث ثلاثة یې بولی.

پوه سه: چي "روح القدس" اضافت د موصوف وصفت ته ده، ای الروح المقدسة بعض مفسران وایي چي مراد له "روح القدس" خو روح د عیسی علیه السلام دی چي خدای جل جلاله په ده کي پوه کړی و، ببله دې چي د اختلاط د دوو نطفو د نر او ښځي دي پیدا وي لکه عمومي انسانان، او بعض مفسران وایي چي له قدس څخه خدای جل جلاله مراد دی او له روح څخه جبرائیل علیه السلام مراد دی، او اضافت وخدای جل جلاله لپاره د تشریف دی لکه بیت الله، نو معنا د آیت داده "موږ تائید د عیسی په جبرئیل سره هم په اول الامر کي بقوله تعالی ﴿فنفخنا فیه من روحنا﴾ ولي دا نفخ په جیب یعني ګرېبان کي د مریمي جبرئیل وکړه، او هم په اوسط حال کي د عیسی علیه السلام چي جبرئیل وعیسی علیه السلام ته علوم ورښوول، او له دښمانو څخه به یې ساتی، او هم په آخر الامر کي یهودیانو دی وژی او جبرئیل دی واسمانو ته ځندي بوتلی.

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِيْنَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ

او که اراده وایی د خدای جل جلاله د هدایت د ټوله نوع بشري، نو به جنګ نه سره کولایی هغه کسانو چي وروسته تر رسولانو وه، او وروسته تر دې چي دوئ ته آیات بینات الهیه هم راغلي وه.

وَلٰكِنِ اخْتَلَفُوْا فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ وَمِنْهُمْ مَّنْ كَفَرَ ؕ

لکن په منځ کي د خلګو یعني امم الرسل اختلاف پیداسو په اراده د

خدای ﷻ نو بعض یې ایمان راوړي او بعض یې من کفر سوه.

پوه سه: چي ایمان راوړل د بعض خلګو په تفضل او توفیق د خدای ﷻ دی چي ددوئ په زړو کي التزام د دین حق د انبیاء علیهم السلام ور واچاوه، او کفر د بعض کسانو په خذلان د خدای ﷻ عدلا منه چي د دوئ زړونه د ضلال وخواته مائل سوه.

پوښتنه: څه حکمت الهي دی چي ټوله انسانان پر هدایت نه سوه؟

ځواب: خدای پاک په دې صنع کي اظهار د صفاتو د جلال او جمال منظور و، او د خپلو اسما، هادي، مضل، غفار، قهار، منتقم، او عفو منظره د خلګو ګرځول وه.

وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا ٱقْتَتَلُوا۟ وَلَـٰكِنَّ ٱللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾

او که اراده وایی د خدای ﷻ دوئ به جنګ نه سره کولای.

پوه سه: چي دا تاکید د ماقبل ایت دی، لکن خدای ﷻ هغه کارونه کوي چي اراده یې سي، یعني لایجوز الاعتراض علیه تعالی، او د خدای ﷻ په حقیقت د حکمت څوک نه پوهېږي.

درویش وایي: چي مسئله د قدر له مشکلاتو څخه د مسائلو ده، نو تفویض د علم ددې مسئلې وخدای ﷻ ته ډېر بهترین کار دی، بغوي وایي چي د حضرت علي ؓ څخه چا د قدر د مسئلې په دې الفاظو پوښتنه وکړه "اخبرني یا امیر المؤمنین من القدر؟ قال علي ؓ طریق مظلم" هغه له سره خپل سوال بیا راوګرځاوه علي ؓ ورته وویل "بحر عمیق فلا تلجه هغه سړي بیا سوال اعاده کړی، علي ؓ ورته وویل "سر خفي فلا تفتشه" یعني قدر یو داسي مضمون دی چي ادراک یې په عقل سره نه کېږي او په تفتیش کي یې ډېره د هلاک، ضلال سته لکه نااوباز سړی چي په بحر عمیق کي اوبازي کوي، او یا په ښخي تاریکه کي سړی سفر کوي، د ام المؤمنین حضرت عائشه ؓ څخه روایت دی، دا وایي ما واورېده د علیه الصلوة والسلام څخه چي که چا خبرې

، کړې په یو شي کي د قدر ﴿سئل عنه یوم القیامة ومن لم یتکلم فیه لم یسئل عنه یوم القیامة یعني فوض امر القدر الی الله﴾ ابن ماجه، د ابي بن کعب ؓ څخه روایت دی ﴿لو ان الله عذب اهل سمواته وارضه عذبهم وهو غیر ظالم لهم ولو رحمهم کان رحمته خیرا لهم، ولو انفقت مثل احد ذهبا في سبیل الله ماقبل الله منک حتی تؤمن بالقدر﴾ یعني په دې معنی چي یو مکروه چي تاته ورسېږي ستا به دا یقین وي چي دا مکروه له ماڅخه نه چپېدی یعني که ما هر څه کوشش کړی وایی په دفع کي د هغه مکروه ولي چي تقدیر د خدای ﷻ دغسي و، او له یوه مکروه چي ته خلاص سوې او هغه تاته نه ورسېدی یعني ستا به دا ایمان وي چي تقدیر د خدای ﷻ دغسي و چي زه به له دې مکروه خلاصون پیدا کوم، حاصل دا چي دا به مسلمان نه وایي چي په اول صورت که ماداسي کړې وایی، نو به دا مکروه ماته نه رسېدای، په دوهم صورت کي به داسي نه وایي چي ما چي داسي وکړه نو له مکروه څخه خلاص سوم، یعني کلمه د لو به نه وایي، ولي کلمه د لو د مشروعیت د منافقانو له خوا سوی دی کما حکی الله عنهم ﴿لوکانو عندنا ماماتوا قتلوا الآیة﴾ راوي وایي ولو مت علی غیر ذالک لدخلت النار یعني که ته پر غیر د عقیدې د تقدیر الهي مړ سوې نو به اور ته ورځې، او د عبدالله بن مسعود ؓ او د حذیفه بن الیمان ؓ څخه هم مثل د مذکوره انفاً روایت راغلی دی، او زید بن ثابت ؓ د علیه الصلوة والسلام ورته روایت کړی دی، احمد ابو داؤد، ابن ماجه.

پوښتنه: د مذکوره آیتو څخه خو تفضیل د انبیاء علیهم السلام بعضهم علی بعض صراحةً معلوم سو نو ددې قول د علیه السلام چي ابو سعید او ابو هریرة رض یې روایت کړی دی او دا حدیث په بخاري او مسلم دواړو کي سته ﴿لاتفضلوا بین انبیاء الله، وفي روایت لا یتخیروا بین الانبیاء﴾ او ددې حدیث ﴿لاتخیروني علی موسی﴾ او ددې حدیث لا اقول ان احدا افضل من یونس بن متی﴾ ددې به نو څخه معنی وي؟

مظهري ځواب داسي ورکړی دی چي تفضیل د انبیاؤ یو پر بل په رای سره

مه کوئ چي د شرع شريفي له خوا يې تفضيل نه وي ثابت، لان الفضل عبارة عن کثرة الثعواب وزيادة القرب الى الله تعالى وهذا لايدرک بالراى، او بعض مفسران وايي چي دغه حديثونه محمول دي پر دې چي عليه السلام ته علم پر خپل افضليت تر انبياء عليهم السلام نه و ورکړه سوى لانه علمهﷺ کان يزداد يوما فيوما وانعاماته تعالى عليهﷺ کانت توجد وقتا فوقتا، او بعض مفسرين رح وايي چي داسي تفضيل او تخيير مه واياست چي مفضي وجنگ او جدال ته سي ولي تفضيل خو د عقيدې شى دى، نو د خولې په وينا ولي د ځا سره جنگ کوئ على ما رواى البخاري چي يوه يهودي په بازار کي داسي وويل يعني د قسم په وخت کي والذي اصطفى موسى على البشر، يو مسلمان چي دلته حاضر و يهودي ته يې داسي وويل اعلى محمدﷺ او بيا يې يهودي پر مخ وواهه، يهودي ولاړى وعليه الصلوة والسلام ته يې د مسلمان شکايت وکړى، عليه السلام مسلمان راوغوښتى او پوښتنه يې ځندي وکړه چي دا يهودي دي ولي وواهه؟ مسلمان ماجرى حال ورته ووايه، نو عليه السلام ورته وويل لاتخيروني على موسى الى اخير الحديث.

مسئله: دا آيت دليل دى د اهل سنتو پر معتزله وو باندي يعني چي حوادث او افعال د بندگانو ټوله په مشيت او اراده کي د خدایﷻ دي، که خير وي او که شر وي، که اسلام وي او که کفر، او معتزله وايي چي افعال دبندگانو مخلوق د بندگانو دى ومزيد الدلائل بيننا وبينهم في شرح العقائد وشرح المقاصد للعلامة التفتازاني رحمه الله والمواقف للقاضي عضد الدين رحمه الله وشرحه للسيد الجرجاني رحمه الله والله سبحانه اعلم.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ يَوْمٌ لَّا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ ۗ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾

اې هغه کسانو چي ايمان يې راوړى دى تاسي انفاق د هغه رزق څخه وکړئ چي موږ در کړى دى يعني زکوة فرضي يې ورکوئ دمخه تر دې چي

راځي هغه ورځ يعني ورځ د قيامت چي په هغه ورځ تاسي تدارک د مافات عنکم في الدنيا يعني زکوة نه سي کولای ولي چي په هغه ورځ کي بيع نسته چي تاسي دي په هغه بيع مالونه پيدا کړئ او بيا بې في سبيل الله انفاق وکړئ، او يا به له عذاب څخه د خدایﷻ د فديې په توګه خلاصون ومومئ، او نه خلت او قرابت او اشنايي سته چي هغوی دي ستاسي کومک وکړئ، او نه هم شفاعت سته لان الشفاعة انما هي باذن الله، او کافران دوئ دي ظالمان اول پر خپلو ځانو يې ظلم وکړی چي عذاب د خدایﷻ وسپارل بترک ما امرهم الله، نو تاسي مسلمانان بايد ددوئ پر ډول نه سئ.

پوه سه: چي اصل معنی د "ظلم" وضع د شي ده بې ځايه، نو کافرانو هم عبادت چي حق د اللهﷻ دی بې ځايه کښېښو يعني د بتانو عبادت يې شروع کړی، او خپل مالونه هم بې ځايه په شهواتو نفسيه وو کي مصرف وي او في سبيل الله شی نه ورکوي ولي چي زکوة خو دوئ نه مني، او قاضي بيضاويرحمه الله وايي چي مراد له کافرانو څخه تارک الزکوة دی يعني مانيعها که څه هم مسلمانان وي، او تعبير په کافرون د مانع الزکوة تغليظا دی په معنی ددې چي منع د زکوة د کافرانو صفت دی، قال الله تعالی ﴿ويل للمشرکين الذين لايوئتون الزکوة﴾ او يا د ايت معنی داده چي کافران چي د زکوة له فرضيت څخه منکر وي "هم الظالمون"

فائده: په "زکوة" کي من تبعيضي ذکر کړی اشاره ودې ته ده چي زکوة بعض له مال دی، او نسبت د رزق خدایﷻ ځان ته وکړی حثا لصاحب المال علی الزکوة، د محمد بن اسماعيل البخاريرحمه الله څخه په غير کي د صحيح البخاري راغلي دي چي خدایﷻ وجبرئيلعليه السلام ته وحي وکړې چي اې جبرئيل چي که زه تا واستوم دنيا ته او تا زه له اهل دنيا څخه وګرځوم ته به څه عمل زما په طاعاتو کي په دنيا کي کوې؟ جبرئيلعليه السلام ورته وويل چي خدايه ته زما په حال خبر يې لکن زه به درې عمله کوم، (۱)اول به زه کومک کوم د عيال داره سړي سره په نفقه کي د عيال (۲) دوهم به دا کوم چي عيبونه د خلګو او

گنهونه ددوئ به ښوم حتی چي هیڅ څوک ستا د بندګانو څخه ددوئ په عیبو خبر نه سي، غیر له تاڅخه چي عالم الغیب والشهادة یې (۳) دریم تړي سړي ته به اوبه ورکوم، کذا في روضة العلماء، سعدي شیرازي قدس سره

چو خودرا قوي حال بیني وخوش بشکرانه بار ضعیفان بکش
اگرخود همین صورتي چون طلسم بمیري واسمت بمیرد چو جسم
اگر پروراني درخت کرم بري نیک نامی خوری لاجرم

تمهید للآیة الکرسي له ابو هریرهؓ څخه روایت دی چي زه علیه السلام مقرر او موظف کړم په دې سره چي ته صدقة الفطر د خلګو په یوه اطاق کي ساته، یعني خرما جلا ایږده. غنم جلا، اوربشي جلا وهکذا نقود وغیره، یوه شپه زه هوري بیده وم چي یو سړی دی چي طعام یعني یا خرما ویا غیره په خپل بوجی کي اچوي، نو زه چي وېښ سوم هغه سړی مي ونیوی، او ما ورته وویل چي زه دي علیه السلام ته ورولم. نو هغه سړي راته وویل چي زه محتاج یم او عیال داره یم او یو سخت حاجت لرم، ابو هریرهؓ وایي چي ما خوشي کړی سحار چي علیه السلام لمونځ وکړی ماته یې وویل ما فعل اسیرک البارحة یعني دشپې بندي ستا څه سو یعني څه دي کړی او څه دي په وکړه ما ورته وویل چي هغه شکایت د حاجت شدیده وکړی، نو زما زړه پر وسو ایله مي کړی، نو علیه السلام وویل چي درواغ یې درته ویلي دي، وسیعود یعني هغه سړي ورته ویلي وه چي بیا نه ورځم، ابو هریرهؓ وایي چي علیه السلام چي وویل "سیعود" زه وپوهېدم چي بیا راځي، دابله شپه نو ښه ورته منتظر وم، بیا د شپې راغلی او پخپله بوجی کي یې طعام اچاوه، بیا مي ټینګ کړی او ورته وه مي ویل چي زه دي علیه السلام ته بیایم، بیا سړي وویل ما پرېږده او هغه د مخه شپې خبري یې ورته وکړې، او ما خوشي کړی، او بیا علیه السلام سهار هغه د پرون خبري راته وکړې، دریمه شپه چي هغه سړی ابو هریرهؓ ونیوی ورته وه یې ویل چي دا دریم وار دی چي ته وایې زه نه راځم او بیرته راسې، نن دي حتما علیه السلام ته بیایم ده راته وویل چي ته مي دا پلا

خوشي کړه زه به داسي کلمات دروښیم چي ته به لویه نفع پر واخلې، نو هغه سړي و ابوهریره ﷺ ته وویل چي ته ماښام ځای ته ورسې آیة الکرسي وایه، نو ټوله شپه د خدای ﷻ له خوا یو محافظ یعني ملکه ولاړه وي، او تاته شیطان نه سي در نژدې کېدای تر سهاره پوري، نو ابو هریره ﷺ وایي بیا ما ایله کړی چي سهار مسجد نه ورغلم، علیه الصلوٰة والسلام بیا راته وویل ما فعل اسیرک البارحة ما ورته وویل چي هغه اسیر راته وویل چي زه به یو څو کلمې دروښیم الخ، علیه السلام ورته وویل چي د کلماتو په باره کي خو یې رشتیا درته ویلي دي یعني له بېري وهو کذوب او دی په اصل کي دروا‌غجن دی، بیا علیه الصلوة والسلام راته وویل چي ابو هریره! ته خبر یې چي دا درې شپې ته دچا سره ملاقي کېږي؟ ما ورته وویل لا! یعني زه نه پوهېږم چي څوک دی علیه السلام راته وویل چي دا شیطان دی، رواه البخاري.

درویش وایي: چي ګڼ دشمېر اهل حدیثو له علي ﷺ څخه داسي روایت کړی دی چي علیه الصلوة والسلام وویل که څا تر هر فرضي لمانځه وروسته آیة الکرسي وویل دی به نه کي منع له دخوله د جنت مګر مرګ یعني چي مړ سي دستي به جنت ته ورځي.

درویش وایي: چي اتصال په فرضو پوري شرط نه دی که یې تر سنتو وروسته ووایي هم صحیح ده، وفي روایة من قرئها حین یاخذ مضجعه یعني چي بدېږي امنه الله علی داره ودار جاره واهل دویرات حوله.

درویش وایي: چي روح البیان داسي یو حدیث روایي دی "من قرء آیة الکرسي بعث الله ملکا یکتب من حسناته ویمحو من سیئاته الی الغد من تلک الساعة، او صاحب د روح المعاني وایي چي دا حدیث هیڅ اصل نه لري، او بعض مفسرانو داسي حدیث راوړی دی چي خدای ﷻ وموسی ﷺ ته وحي وکړې چي ته آیة الکرسي په وروسته کي د هر لمانځه وایه فانه من یقرئها دبر کل صلوة مکتوبة اجعل له قلب الشاکرین، ولسان الذاکرین وثواب المنیبین واعمال الصدیقین، روح المعاني وایي چي هذا حدیث منکرا جدا.

درویش وایي: چي اثار د وضع پر دې حدیث ظاهر دي، ولي چي آیة الکرسي خو عربي ده او تورات او د موسی ؑ ژبه خو عبراني وه نو څرنګه خدای ﷻ وده ته داسي وخي وکړې، والله اعلم.

درویش وایي: چي امام په تفسیر اتقان کي وایي چي آیة الکرسي مشتمل ده اولس ځایه پر اسماء الهیه چي بل آیت په ټوله قرآن کي پر دونده اسماء نه دی مشتمل، دی وایي چي اولس ځایه په آیت الکرسي کبي نوم د خدای ﷻ موجود دی، په بعض ځایو کي اسم ظاهر دی په بعض ځایو کي ضمیر، وهي الله، الحي، القیوم، وضمیر لاتاخذه، وله، وعنده، وباذنه، ویعلم، وعلمه شاء، وکرسیه، ویاده وضمیر حفظهما الذي هو فاعل المصدر، وهو العلي العظیم، وفي الحدیث ان الصحابة تذاکروا افضل مافي القرآن، نو علیه السلام ودوئ ته وویل این انتم من آیة الکرسي، وروسته علیه الصلوة والسلام و علي ؓ ته وویل یا علي سید البشر آدم دی وسید العرب محمد ﷺ دی ولافخر وسید الفرس یعني اهل الفارس سلمان ؓ دی وسید الروم صهیب ؓ دی وسید الحبشه بلال ؓ دی وسید الجبال الطور دی وسید الایام الجمعة ده، وسید الکلام القرآن دی وسید القرآن البقرة ده وسید البقرة آیة الکرسي، د حضرت علي ؓ څخه روایت دی چي رسول الله ﷺ وویل ما قرئت هذه الآیة في دار الا هتجرتها الشیاطین ثلاثین یوما ولایدخلها ساحر ولا ساحرة اربعین لیلة یا علي علمها ولدک واهلک وجیرانک فما نزلت آیة اعظم منها.

درویش وایي: چي شبانه روزي ورد د آیة الکرسي پنځوس واره متصل دی په هر وختي لمانځه چي وایي لکن پر یوه ځای به دا عدد پوره کوي لکن وینا د ورد مذکور په اجازه د شیخ عامل به وي تاچي د جن د خوا یو بهره نه سي ورته متوجه حاصل دا چي د شیطانانو پیرانانو په دفع کي تر آیة الکرسي مفید آیت نسته.

حکایت: یو شیخ وایي چي زه یو وخت په سفر روان وم او خر هم راسره و چي زما د خوراک او څښاک شیان پر هغه باندي وه قریه پر قریه سفر جریان

درلودی حتی یوه شپه یوې قریې ته ورغلم موسم د یخ هم و، نو کلي والو ته
مي وویل چي زما خر به څوک را خوندي کړي کلي والو راته وویل چي موږ د
خره ځای نه لرو، البته په دې کلي کي یو سرای سته چي هم خوني پکښي سته
موږ به ډوډۍ درکړو او د خره لپاره پروړ به هم درکړو، ما ورته وویل چي دا
سرای نو ولي تور ولاړ دی، دوئ راته وویل چي په دې سرای یوه بلا یا جن
روږد سوی دی چي ژوندی شی که انسان وي او که حیوان وي چي دې سرای
ته د شپې ورسي سهار مړه وي، ما ورته وویل توکلت علی الله ماته هغه سرای
راوښایاست زه او خر هورې شپه تېروو، خلگو د کلي ډوډۍ راکړه او د خره
لپاره یې پروړ هم راکړه، زه هغه سرای ته ورغلم او خر مي یو ځای وتاړه ښه
سرای و ډېري آبادۍ پکښي وې زه په یوه خونه ننوتلم، او یو شمع مي راته
ولگول او د خدای ﷻ په طاعت او ذکر مي ځان اخته کړی تاچي وگورم چي دې
سرای ته څه بلا راځي نیمه شپه تقریبا د سرای په دروازه کي یو غټ شی را
داخل سو چي سترگي یې لکه څراغان داسي معلومېدې او په وېښتیانو کي
سر تر پایه پټ و او پر دوو پښو را روان و، ما چي ولېدی آیة الکرسي مي
شروع کړه هغه بلا ودرېده زه چي ودې ځای ته ورسېدم "ولایؤده حفظهما وهو
العلي العظیم" د بلا څگېروی سو، بیا مي دغه توري مکرر دریم وار وویل پر
بلا باندي خپل وېښتانو اور واخستی او چپه سوه کرار کرار ددې څگېروی و
او اور پر بل و چي پاکه وسوه زه هم بې غمه ورته بیده سوم سهار مي اودس
تازه کړی او لمونځ مي په هغه سرای کي وکړی، که گورم د کلي خلگ را روان
دي ددې لپاره چي هغه مېلمه او خر به مړه وي، خلگو چي زه ژوندی ولیدم
حیران سوه نو زما څخه یې پوښتنه وکړه ماتوله ماجری ورته وویل او د بلا
سوي هډوکي مي ورښوول، او مالک د سرای ډېر خوشحاله سو او ما ورته
وویل چي بې خطره خپل ژوند پکښي کوه، د زید بن ثابت ﷺ څخه روایت دی،
دی وایي چي زه خپل باغ ته ورغلم او په باغ کي مي یو دږغ واورېدی، ما ورته
وویل چي څوک یاست؟ ده راته وویل چي یو سړی یم له پېرانانو څخه چي وږی

سوی یم، نو زه ستا باغ ته راغلم چي لږ میوه خندي وخورم، نو جن راته وویل چي ته اجازه راته کوي؟ زید ورته وویل نعم او بیا زید وجن ته وویل الاتخبرني ما الذي یعبذنا منکم، قال آیة الکرسي، په یو بل روایت کي راغلي دي چي یو سړی د خرما درختي ته ورغلی په دې درخته کي یو شی بنوریدی، بیا هغه شي خبري وکړې دې سړي ځواب ورنه کړی او آیة الکرسي یې شروع کړه، له درختي څخه یو سړی راکښته سو سړي ورته وویل چي موږ یو مصروع لرو په څه شي یې دوا وکړو، پیري ورته وویل بما انزلني من الشجرة، والحاصل ان آیة الکرسي لها تاثیرا عظیما په دفع کي د پیریانو، وطرد الشیاطین له نفس څخه د انسان، او مصروع ته هم ډېره فائده رسوي.

درویش وایي: هذا کله في آکام المرجان في احکام الجان، قال الشاعر

دل پر درد را دوا قرآن جان مجروح را شفا قرآن
هرچه جوی زنص قرآن جو که بود گنج علمها قرآن

قال الله تعالی ﴿وننزل من القرآن ما هو شفاء ورحمة للمؤمنین﴾ وفي موضع آخر ﴿فیه شفاء للناس﴾ وفي موضع آخر ﴿شفا لمافي الصدور﴾ وفي موضع آخر ﴿ویشفي صدور قوم مؤمنین﴾ وفي موضع آخر ﴿واذا مرضت فهو یشفین﴾ وفني موضع آخر ﴿قل هو للذین آمنوا هدما وشفاء﴾

درویش وایي: چي اهل تجربه د علماؤ او صلحاؤ او اولیاؤ دا وایي چي دغه شپږ آیت د هر مرض شفاء ده قرائةً علی المریض، او شربةً له، او عوذ آله، ولا یخفی ما في العوض من ترک الآدب مع القرآن في الغایة.

درویش وایي: چي تمهید د آیة الکرسي په اختصار پای ته ورسېدی، اوس واروه تفسیر د آیة الکرسي.

اَللّٰهُ

پوه سه: چي کلمة د "الله" د نهه نوي (۹۹) نومانو د خدای ﷻ لوی اسم دی، ولي چي دا اسم وضع دی لپاره د ذات کامله د خدای ﷻ چي جامع د ټولو صفاتو د جلال او جمال دي، او نور اسماء الهیه پر معنا خاص دلالت کوي وبس، کالعالم علی العلم، والقادر علی القدرة، وعلی هذا القیاس نور نومان

د خدای ﷻ، او دا کلمه مبارکه یو خصوصیت لري هغه دا چي د هري کلمې چي یو حرف ځندي ساقط سي معنا یې تغییر پیدا کوي کما لایخفی، بخلاف هذه الکلمة المنیفة، ولي که الف ځندي حذف سي لله ما في سموات والارض ځندي پاتېږي، او که اول لام هم حذف کړه سي "له" پاتېږي وقال الله تعالی "له ملک السموات والارض، او که لام ثاني هم حذف کړه سي "هٗ" پاتېږي وهو ضمیر راجع الیه تعالی، قال الله تعالی هو الله الذي لا اله الا هو.

لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ

پوه سه: چي دا جمله خبر د "الله" ده والمعنی لا مستحق للعبادة الا ذاته تعالی وتقدس وان کان الالهة بالباطل کثیرة.

اَلْحَیُّ

پوه سه: چي "حي" هغه ذات ته وایي چي ده ته صحیح وي نسبت د علم او قدرت او سمع او بصر او اراده، نو موږ انسانانو ته که څه هم نسبت د کمالاتو صحیح دی لکن نسبت په درجه کي د امکان او زوال دی، او خدای ﷻ ته چي د صفت نسبت صحیح وي هغه په درجه کي د وجوب دی او قدم دی یعني ثابت له تعالی ازلا و ابدا لامتناع کونه تعالی محلا للحوادث، نو حیوة هغه صفت د خدای ﷻ دی چي مبداء د ټولو صفاتو د کمال دی.

پوه سه: چي لفظ د "الحي" خبر ثاني دی، حجة الاسلام ابو حامد محمد الغزالي قدس سره په شرح کي د اسماء الحسنی د "حی" داسي ترجمه کړې ده، الحي هو الفعال الدراک، حتی چي هغه شی چي فعل او ادراک اصلا نه لري هغه میت حقیقي دی، او کمه درجه د ادراک داده چي مدرک به خپل ځان پېژني، نو هر شی چي خپل ځان نه پېژني هغه جماد دی او میت دی، ثم قال فالحي الکامل المطلق هو الذي تندرج جمیع المدرکات تحت ادارکه، وجمیع الموجودات تحت فعله وذالک هو الله تعالی مجده فهو الحي المطلق، انتهی کلامه الشریف مع ترجمة بعض عباراته الشریفة.

القَیُّوْمُ

یوه سه: چي عمرو بن مسعود رحمه الله د "قیوم" په ځای کي "القیام" وایي او علقمه "القیم" وایي لکن دا درې سره لغت په یوه معنی دي، قاضي بیضاوي وایي چي د قیوم وزن قیعول دی من قام بالامر اذا خفظه، نو معنا د قیوم دائم القیام په تدبیر کي د مخلوق او په خفظ کي ددوئ، نو اصل د قیوم قیووم و، په قانون د زرادي واو ویا بهم آمدند نخستین ایشان ساکن بود واو را بیا بدل کردندویا را در یا ادغام نمودند قیوم شد.

یوه سه: چي بعض علماء وایي چي الحي القیوم اسم اعظم دی، او دوئ وایي چي عیسی علیه السلام چي به مړي ژوندي کول دغه الحي القیوم به یې وایه، او دوئ وایي چي د کښتئ سپاره په دریاب کي چي له غرقه وېرېږي هم دغه الحي دي په کثرت سره وایي، د امیر المؤمنین حضرت علي رضي الله عنه څخه روایت دی چي په ورځ د بدر زه ورغلم او کتل مي چي علیه الصلوة والسلام څه کوي او څه وایي، نو دی پر سجده پروت و او یاحي یا قیوم یې وایه، بیا څو واره زه ورغلم آنحضرت صلی الله علیه وسلم پر هغه حالت او پر هغه وینا و.

درویش وایي: چي بعض علماؤ ته دا تردد په زړه کي پیدا کېږي چي اسم اعظم خو یو نوم د خدای جل جلاله دی او الحي القیوم خو دوه نومان دي، او بل دا چي اسم اعظم خو د نهه نوي (۹۹) نومان څخه د خدای جل جلاله علحده نوم دی، او صاحب د روح البیان یو تصوفي ډېر مشکل جواب ورکړی چي تر فهم د عوامو بلکه تر فهم د علماؤ د ظاهر هم لوړ دی، نو په نه راوړو کي د هغه ځواب معذرت غواړم، او د اذهانو سره د اوساط الناس موافق ځواب دادی چي له اسم اعظم څخه مراد دلته هغه مشهوره معنی د اسم اعظم چي خلگ یې په تلاش کي دي نه دی بلکه مراد دادی چي الحي القیوم په اجابت کي د دعاء او په حصول کي د حاجت، او په دفع د بلایا وو تېر هر هدف دی فلاینافي ذالک تعدد الا سمین المبارکین ولاکونهما من تعداد الاسماء الحسنی التي هي (۹۹)

لَا تَأْخُذُهٗ سِنَةٌ وَّلَا نَوْمٌ ؕ

او نه نسي خدایﷻ پینکی او نه خوب.

پوه سه: چي "سنة" سستي د حواسو ظاهره تر خوب دمخه یعني نه یکلخته ویښ او نه بیده، نو چونکه سنة تر خوب په وجود کي دمخه وه نو ځکه یې په عبارت کي تر نوم دمخه ذکر کړی، نو هغه سوال نه پیدا کېږي چي مبالغه ددې تقاضا کوي چي نوم یې مخ ته کړی وای، یعني چي خدایﷻ ته نوم نسته حتی چي سنة هم نسته، او نوم د طبیبانو او حکماؤ په نیز حالة تعرض الحیوان من استرخا واعضاء الدماغ من رطوبات الابخرة المتصاعدة بحیث یعطل الحواس الظاهرة عن الاحساس مطلقا.

درویش وایي: چي مفسرین وایي چي دا صفت سلبي د خدایﷻ دی چي تشبیه د خدایﷻ له مخلوقه سره نفي کوي.

فائده: د ابو یزید البسطامي سید طائفة الصوفیة قدس سره څخه چا پوښتنه د اسم اعظم وکړه، ده ورته وویل چي اسم اعظم لره حد معین نسته، لکن چي زړه فارغه کړي له غیر څخه د خدایﷻ او وحدانیت ته د خدایﷻ مراقب سي نو په هر نامه چي بولي هغه اسم اعظم دی یعني په تحصیل د مراداتو او انجاح المقاصد کي او په دفع البلایا کي انتهی.

فائده: روح البیان له کشاف څخه نقل کړی دی چي موسیؑ یوه شپه بیده و، په خوب کي یې ملکي ولیدلې، نو موسیؑ ددوئ څخه پوښتنه وکړه چي خدای پاک بیدېږي؟ نو ملکو ته خدایﷻ وحي وکړې چي موسی راویښ کړئ بیا چي دی بیده سي بیا یې فورا بیرته راویښ کړئ تر درې واره پوري یعني چي ښه د خوب نشه پکښې وي بیا په یوه لاس کي هم د اوبو ډک بوتل ورکړئ او په بل لاس کي هم، ورته ووایاست چي اوس نو بېغمه بیده سه، نو موسیؑ چي په دریاب کي د خوب غرق سو بوتلان یې دواړه له لاسه ایله سوه او مات سوه، نو وروسه وموسیؑ ته خدایﷻ وحي وکړې چي ما پخپل قدرت سره

اسمانونه او مځکي ساتلي دي، نو که ماته خوب راسي یا نعاس، نو اسمانونه او مځکي به دواړه ایله سي او دنیا به خرابه سي، قال رسول اللهﷺ ان الله لاینام ولا ینبغي ان ینام آه، ابن الملک رحمة الله علیه وایي چي په لا ینبغي کي اشاره ودې ته ده چي خوب پر خدای جل جلاله محال دی عقلا او نقلا لانه عجز وهو محال علیه تعالی، لکن خوب د بندګانو د خدای جل جلاله له خوا یو فضل دی چي په خوب سره استراحت د قوی ظاهره او باطنه وو پیدا کېږي، لکن دونده خوب نو هم نه دی پکار چي مانع د تهجد د لمانځه وګرځي اقتداءً برسول اللهﷺ واصحابه رضي الله عنهم کماقال الله خطابا لرسوله ومن اللیل فتهجدبه الآیة وقال في بیان حال اصحابه رضي الله عنهم کانوا قلیلا من اللیل مایهجعون، سید الطائفة ابو یزید بسطامي رحمة الله علیه وایي ماته هیڅ شی نه دی حاصل سوی یعني من الفیوضات والبرکات الا بعد ماجعلت اللیالي ایاما، یعني ما له شپو څخه ورځي جوړي کړې یعني ټوله شپه به بیداره او په طاعت او ذکر الهي به اخته وم.

سعدي وایي

سرانګه ببالین نهد هوشمند   که خوابش بقهر اورد درکمند

یعني چي خوب یې ښېخي مجبوره نه کړي سر پر بالښت نه ایږدي هوښیار سړی.

حکایت: د یوه شیخ د دوو شاګردانو اختلاف سو، یوه ویل خوب ښه دی، ولي چي په حالت کي د خوب سړی له ډېرو ګنهو خلاص وي لکه غیبت، بهتان، درواغ، زنا، لواطت وغیرها، او بل ویل چي د شپې بیداري ښه ده ولي چي سړی په بیدارۍ کي د خدای جل جلاله په طاعت او ذکر او راز ونیاز اخته وي، نو خپل شیخ محکم کړی، نو شیخ وهغه مرید ته چي د شپې بیداري ته یې تفضیل ورکاوه چي ستا لپاره ژوند ښه دی او هغه بل ته یې وویل چي ستا لپاره مرګ ښه دی.

درویش وایي: چي ځواب د شیخ په لویه کنایه دی فتامل فیه.

حکایت: یو سړي مینځه رانیوله، نو چي ماښام سو مینځي ته یې وویل چي ځای اوار کړه چي بیده سو، نو مینځي ورته وویل چي ته ینښ یې او زه

بیده سم ته راضي کېږي، مولا ورته وويل يا، نو مينځي ورته وويل چي ته مولى لري هغه ورته وويل هو خداى ﷻ زما مولى دى، مينځي ورته وويل چي ستا مولى بيده ېږي، هغه ورته وويل چي يا نه بيده ېږي، مينځي ورته وويل چي ته نه شرمېږي چي مولى دي ويښ وي او ته بيده يې.

درويش وايي: چي مناسب د وينا سره د مينځي هغه بيتونه د بلال ﷺ دي چي په وخت کي د سدس اخير د شپې به يې ويله

يا ذا الذي استغرق في نومه مانوم عبد ربه لاينام

اهل تقول اني مذنب مشتغل الليل بطيب النيام

لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ

خداى ﷻ لره دي يعني خلقاً وملکاً وعبيداً هغه شيان چي په اسمانو کي دي لکه لمر، سپوږمى او که نور ستوري دي او که مځکي دي او جنتونه وغيرها او که په مځکه کي دي من الحيوانات والنباتات والمعدنيات وغيرها ممايعلمها الله اذ لا يعلم جنود ربک الا هو.

پوه سه: چي په دې جمله کي اثبات د قيوميت د خداى ﷻ او د مبعوديت د خداى ﷻ او د وحدانيت د خداى ﷻ دى، ولي چي مافي السموات وما في الارض ټوله د خداى ﷻ مخلوق او مملوک دي نو بل څوک دده سره شراکت نه لري، اذ لو کان فيهما الهة الا الله لفسدتا فهو المستحق للعبادة او هيڅ څوک استحقاق د عبادت نه لري فلا اله الا هو ولا مبعود سواه، نو مشرکان ولي د خداى ﷻ سره بتان په عبادت کي شريکوي فلم لايقرون بلا اله الا الله.

پوه سه: چي مافي السموات او معطوف دده مبتداء ده، او "له" خبر دى مقدم د تقديم لپاره د اختصاص دى.

مَنْ ذَا الَّذِيْ يَشْفَعُ عِنْدَهٗ اِلَّا بِاِذْنِهٖ

څوک دى چي شفاعت دي وکړي په نيز د خداى ﷻ يعني په ورځ د قيامت بېله اذنه د خداى ﷻ دا رد دى د هغه قول د مشرکانو چي په باره کي د بتانو

به یې ویل هؤلاء شفعائنا یعني علی تقدیر البعث بعد الموت.

پوه سه: چي استفهام انکار دی یعني هیڅ څوک شفاعت نه سي کولای ببله اجازې د خدای ﷻ.

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ

او خدای ﷻ خبر دی په هغه شي چي په مخ دی من امور الدنیا، او هغه شی چي تر دوئ وروسته دی من امور الآخرة، او یا مراد له "مابین ایدیهم" څخه امور د آخرت دي، ولي چي د خلگو واخرت ته مخ دی، او له "ماخلفهم" څخه امور د دنیا دي ولي دنیا ددو ئ تر شا پاتېږي، او یا مراد له "مابین ایدیهم څخه "مافعلوه من خیر او شر وقدموه، او له "ماخلفهم" څخه مراد مایفعلونه بعد ذالک.

پوه سه: چي دا جلمه "بل" استیناف دی لپاره د بیان د احاطه د علم د خدای ﷻ په احوالو سره د مخلوق چي یو له هغه څخه علم د خدای ﷻ بمن یستحق الشفاعة ومن یستحقه، او احاطه نه لري یعني الملائکة والانبیاء علیهم السلام وغیرهم پر یوه شي د معلوماتو د خدای ﷻ مگر نه په هغه شي چي د خدای ﷻ رضا سي، لکه ملائکة وو ته یې سر د خلافت د آدم علیه السلام وروښو بعد ان قالوا اتجعل فیها من یفسد فیها الی آخیر الآیة، او آدم اسماء د ټولو شیانو بې توسطه د ملکي وروښول وعلم آدم الاسماء کلها الآیة، کمامر تحقیقه فيٓ سورة البقرة، او انبیاء علیهم السلام په وحي سره بعض شیان ورښیي، او علماؤ ته د امت مرحومه بعض معلومات خپل په توسط د علیه الصلوة والسلام ورښیي الی غیر ذالک من الالهامات الصادقة والرؤیاء الصالحة.

وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ

او فراخه کرسي د خدای ﷻ ټولو اسمانو او مځکي ته.

پوه سه: چي کرسي په لغت عربي کي چوکۍ ته وایي چي د لرگو یا پیپو څخه

جوړه وي او تر قدر د ناستي د سړي زیاته نه وي، نو په دې معنا دا آیت صرف تمثیل مجرد دی د عظمت د شان والا فلا کرسي علی الحقیقة ولا قاعدة، هذا ماقاله العلامة البرسوي رحمه الله والمحقق البیضاوي والعلامة الآلوسي رح.

درویش وایي: چي په مراد کي د کرسي څخه اختلاف دی په صحابه رضي الله عنهم او تابعینو کي (۱) سعید بن جبیر له ابن عباس رضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي مراد له کرسي څخه علم د خدای جل جلاله دی، والیه ذهب مجاهد رحمه الله (۲) مراد له کرسي څخه ملک او سلطنت د خدای جل جلاله دی والعرب تسمی الملک القدیم کرسیا، مظهري دا دوه قوله رد کړي دي، ولي چي دمخه خدای جل جلاله وویل ﴿له مافي السموات وما في الارض یعلم مابین ایدیهم وما خلفهم﴾ نو وروسته فراخي د علم او ملک د خدای جل جلاله بیانول مستدرک دی

درویش وایي: چي مظهري اراده علم د کرسي څخه وابن عباس رضي الله عنه ته منسوبه کړه چي ابن عباس رضي الله عنه په متفقه ډول رئیس المفسرین دی، او وروسته دی سوال د استدراک پر کوي.

درویش وایي: چي دا استدراک د دواړو قولو مدفوع دی، ولي چي مقصود په دې آیت کي فراخي د علم الهي او ملک الهي ده بعبارة اخری تاکیداً فلا اعتراض علیهما ومثل ذالک کثیر في کلام العرب بل في القرآن العزیز واعترف المظهري بذالک ایضا في الجزء العاشر من تفسیره في تفسیر سورة النازعات في تفسیر قوله تعالی ﴿فالسبقت سبقا﴾ فطالع هناک (۳) حسن بصري رحمه الله وایي چي کرسي عین عرش دی (۴) ابو هریره رضي الله عنه وایي چي کرسي موضوع امام العرش ومعنی قوله تعالی ﴿وسبع کرسیه السموات والارض﴾ ان سعة الکرسي مثل سعة السموات والارض.

درویش وایي: چي په باره کي د کرسي روایات آخر هم منقول دي چي د ټولو راوړه او رد او قبول به یې سامعانو ته ډېر ګران تمام سي.

درویش وایي: چي د هیڅ آیت باید داسي ترجمه ونه کړل سي چي خلاف له مذهب څخه د اهل السنت والجماعة وي، یعني خدای پاک جسم دی او یا پر

عرش يې مکان دی او يا پر کرسي ناست دی الی غير ذالک، دداسي آيتو تفويض د علم دي وخدای ﷻ ته وکړه سي لکه د متقدمينو چي مذهب دی په متشابهاتو قرآنيه او حديثيه وو کي، وهذا الطريق اسلم، او يا يې تاويل وکړه سي په تاويلاتو صحيحه وو سره كما هو مذهب المتاخرين رح.

درويش وايي: چي محقق بيضاوي په تائيد کي دا آيت يعني "وسع کرسيه" آه تصوير او تمثيل دی د عظمت د خدای ﷻ په دې آيت سره کړی دی "وما قدروا الله حق قدره والارض جميعًا قبضته يوم القيامة والسموات مطويات بيمينه آه" فتامل فيه وفي المثنوي المعنوي

گفت پيغمبر که حق فرموده است من نه گنجم هيچ در بالا وپست
در زمين و آسمان و عرش نيز من نه گنجم اين يقين دان ای عزيز
در دل مومن به گنجم ای عجب گر مرا جوئی در آن دلها طلب
خود بزرگی عرش باشد بس مديد ليک صورت چيست چون معنی رسيد

درويش وايي: په دې ابياتو کي د جلال الدين الرومي رحمه الله هم اشاره بلکه تصريح په دې سره ده چي خدای ﷻ لره مکان نسته وهذا يؤيد قول البيضاوي رحمه الله.

درويش وايي: چي صاحب د روح المعاني وايي والكلام مساق على سبيل التمثيل لعظمته تعالى شانه وسعة سلطانه واحاطة علمه تعالى بالاشياء قاطبة ففي الكلام استعارة تمثيلية وليس ثمه كرسي يعني بالمعنى الذي يقعد عليه القاعد ولا قاعد ولا قعود وهذا الذي اختاره الجم الغفير من الخلف ای المتاخرين فرارا عن توهم التجسيم له تعالى.

درويش وايي: چي وروسته صاحب د روح المعاني هغه احاديث په تفضيل راوړي دي چي په هغو کي ذکر د اعضاؤ لکه قدم وغيره وخدای ﷻ ته سته، ثم قال بعد اسطر واكثر السلف الصالح جعلوا ذالک من المتشابه الذي لايحيطون به علما وفوضوا علمه الى الله تعالى مع القول بغاية التنزيه والتقديس له تعالى شانه، يعني من امارات الحدوث والجسمية والمكان

والجهة وحقيقة القدم واليد والوجه الى غير ذالک.

درویش وايي: چي دا قول د آلوسي موافق دی د قول سره د بيضاوي او د قول سره د مولوي معنوي، او چي درويش دمخه وويل هغه هم ددې اقوالو سره موافق دی.

درویش وايي: چي يوه طائفه سته چي مجسمه يې بولي هغه دغه ټوله آيتونه او احاديث نبويه محمول پر ظاهره معنا بولي، او هيڅ تاويل او مجاز او تشابه نه پکښې وايي، يعني خدایﷻ لره مخ وايي او خدایﷻ لره لاسونه وايي او خدایﷻ لره پښې وايي او د خدایﷻ مکان عرش بولي، او وايي چي خدایﷻ پښې پر کرسۍ ايښې دي الى غير ذالک ومنهم الفرقة المعهودة في العرب والعجم.

درویش وايي: ابطال د قول د د مجسمه وو، په شرح العقائد او شرح المقاصد للعلامة التفتازاني رحمه الله او په مواقف د قاضي عضد الملة والدين او په شرح کي د سيد جرجاني رحمه الله پر مواقف باندي مطالعه کړه سي.

درویش وايي: چي ډېر احتياط پکار دی چي د مجسمه چي دا اوس هم ډېر په پاکستان کي په يوه نامه او بل نامه شهرت لري خصوصا په عربي ممالکو کي په قال الله وقال الرسول خطا نه وزئ، او له مذاهب اربعه وو څخه تجاوز ونه کړئ، او عوامو ته پکار دی چي خپل ساده لوح کوچنيان په داسي مدارسو کي داخل نه کړي چي څه مده وروسته پلار او مور ته او نيکه گانو ته مشرکان وايي، ومن الله التوفيق.

وَلَا يَـُٔودُهُۥ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾

او نه درنېږي پر خدایﷻ باندي ساتنه د اسمانو او مځکو "من آده الشئ وياوده اذا اثقله"

پوه سه: چي وجه د عدم ثقل د حفاظت د اسمانو او مځکو پر خدایﷻ باندي داده چي قليل او کثير، او قريب وبعيد د خدایﷻ وقدرت ته برابر دي وکيف يثقله وانما امره اذا اراد شيئا ان يقول له کن فيکون او خدایﷻ عالي

دی د ند او د ضد څخه، او عظیم المرتبه دی چي هر شی وذات ته دده حقیر او ذلیل دی اذ لا یشبهه شیئ ولا یماثله لا في الذات ولا في الصفات الا في مجرد اللفظ.

لَآ اِكْرَاهَ فِى الدِّيْنِ

او مجبوره کول نسته په دین کي یعني پر اسلام باندي.

پوه سه: چي بعض مفسرین وایي چي دا آیت په شان کي د مجوسیانو او یهودیانو او نصاراوو نازل سوی دی، یعني ددغو درو ډلو څخه جزیه قبلول کېږي، او دوئ داسي نه دي لکه مشرکین د عربو چي جزیه نه ځندي قبلول کېږي بل ان اسلموا فبها والا قتلوا، قال الله تعالی في حقهم تقاتلونهم او یسلمون.

درویش وایي: چي پر دې تفسیر دا جمله خبریه ده په معنی د نهي ده یعني لاتجبروهم علی الاسلام ان بذلوا الجزیة، او صاحب د روح المعاني وایي چي دین په معنی د ایمان دی، نو معنی د آیت داده چي اکراه پر ایمان نسته یعني متصوره نه ده، ولي چي د اکراه معنی خو داده چي پر سړي الزام او تکلیف د داسي فعل وکړي چي هغه سړی په راضي نه وي او دا خو په افعالو کي د جوارحو کېدای سي مثلا د یو سړي لمونځ نه وي خوښ په زوره یې پر لمانځه ودروي وهکذا الوضوء وغیره او ایمان خو عقیده د زړه ده او انقیاد ده د باطن وهو لایوجد بالاکراه.

درویش وایي: چي پر دې تفسیر لااکراه في الدین جمله خبریه ده، او پر خبریت باقي ده یعني لایتصور الاکراه في الایمان، او بعض مفسرین وایي چي مقصود په ایجاب کي د ایمان او د نورو عباداتو خو ابتلاء ده کما قال الله تعالی "لیبلوکم ایکم احسن عملا" والمعتبر في الایمان والعبادات هو الاخلاص کما قال الله تعالی واعبدوا الله مخلصین له الدین ولا اکراه والاجبار نیا في الاخلاص والابتلاء فهذه الجملة خبریة محضة، او بعض مفسرین وایي چي څه وخت چي پر بني النضیر چي د یهودیانو یوه قبیله وه د علیه السلام له خوا حکم د جلاوطنی صادر سو، نو په دغو یهودیانو کي د بعضو انصارو دوه زامن هم شامل یعني د یهودیت په دین کي وه، نو هغه انصاري چي مسلمان و علیه الصلوة والسلام ته یې وویل چي موږ خپل زامن نه پرېږدو چي

د یهودیانو سره فراره سي یعني مور يې پر اسلام مجبوره کوو، نو دا آیت نازل سو "لااکراه في الدین" نو علیه السلام وهغه انصاري ته وویل چې ته دي زامنو ته اختیار ورکړه چي تاسي مختاره کړئ فهما منکم وان اختاروا الیهود فاجلوهم معهم

قَدْ تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ

په تحقیق سره معلوم سو رشد یعني هدایت د غي او ضلال څخه، معنی داده چي اوس په دلائل عقلیه وو سره او په معجزاتو واضحه وو سره د علیه الصلوة والسلام دا معلومه سوه چي ایمان او اسلام هدایت دی چي سړی وسعاداتو دینیه او اخرویه وو ابدیه وو ته رسوي، او کفر غي او ضلال دی چي سړی د بدبختی سره ددنیا او آخرت یعني النار المؤبده مخامخ کوي، نو حجة خدای ﷻ پر خلگو تام سو، او دوئ لره نور هیڅ عذر نه دی پاته یعتذرون به یوم القیامة فلاحاجة الی اکراههم علی الایمان.

درویش وایي: چي دا جمله په معنا کي دلیل دی پر دې قول د خدای ﷻ "لااکراه في الدین"

درویش وایي: چي دا تفسیر موافق د قول سره د روح المعاني، روح البیان، مظهري او بغوي وغیرهم من المفسرین رحمهم الله تعالی اجمعین.

فَمَنْ يَّكْفُرْ بِالطَّاغُوْتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى

نو وروسته تر وضوح د رشد له غي څخه که څوک کفر وکړي په طاغوت سره یعني د طاغوت په قول ونه کړي او ایمان راوړي پر خدای ﷻ یعنی "لا اله الا الله" نو په تحقیق سره ده لاس ټینګ کړی پ دستکي او رسۍ محکمي سره چي کلمه د توحید ده.

پوه سه: چي مراد له طاغوت څخه شیطان دی په قول د عمر بن الخطاب او د حسین بن علي ﷺ، او د مجاهد، قتاده،سعید بن جبیر او عکرمه رض مراد خندي کاهن اخلي، او په قول د ابي العالیه مراد خندي ساحر دی، او مالک

بن انس مراد ځندي کل ما عبد من دون الله من الانس کفرعون ونمرود او الجن او الشياطين لکن يشرطون ان يکون ذالک المعبود مذموما عند الله فيخرج منه عيسى وان عبده النصارى، فلا يرد بقوله تعالى "انتم وما تعبدون حطب جهنم" لکن اولى داده چي طاغوت ټولو مايطغى ته شامل دى، والتخصيص في تلک الروايات على سبيل التمثيل دون الحصر

فائده: طاغوت صيغه د مبالغه ده کالجبروت والملکوت لکن اختلاف په دې کې دى بعض وايي چې طاغوت مصدر دى نو ځکه مفرد او مذکر مستعملېږي لکه نور مصادر واليه ذهب ابو علي الفارسي، او بعض وايي چي اسم جنس مفرد، نو ځکه مذکر او مفرد راځي واليه ذهب سيبويه، او مبرد وايي چي جمع د طاغي ده.

فائده: طاغوت مشتق د طغى يطغي څخه او يا د طغى يطغوا څخه چي مصدر ده، اول طغيان دى او مصدر د ثاني طغوان دى، نو اصل د طَغوت پر اول تقدير طغيوت وو او پر دوهم تقدير يې اصل طغووت وو، نو لام يې وځاى ته عين يو وي، او عين کلمه يې وروسته کړى، نو حرف علت متحرک سو او ماقبل يې مفتوح نو حرف علت يې چي يا او واو دى په الف بدل کړه کماهو القانون الصرفي، فالوزن القبلي فعلوت والوزن الفعلي الموجود قلعوت.

فائده: خداى پاک ذکر د کفر بالطاغوت مقدم کړى تر ذکر د ايمان بالله لانهم قالوا التخلية بالخا متقدمة على التحلية بالحاء.

درويش وايي: چي دا تحقيق د لفظ د طاغوت صرف د طالبانو لپاره دى نو څوک دي اعتراض نه کوي چي عوام په دې تحقيق څخه پوهېږي، ولي تفسير د درويش خو پښتو دى لکن مختص يوازي په عوامو پوري نه دى کما اعتذرت بذالک العذر کرات ومرات.

پوه سه: چي سين د استفعال لپاره د طلب نه دى کما يفهم من کلام المظهري، حيث قال اى طلب التمسک بلکه سين لپاره د تاکيد د تمسک دى کما يفهم من کلام روح البيان حيث قال اى بالغ في التمسک.

فائـده: وثقـى" مونـث دى د اوثـق او اسـم تفضـيل دى فمعنـى د وثقـى المسـتحكمة غايـة الاسـتحكام، نـو دا قـول د بـاري تعـالى مبني دى پر تشـبيه د معقول په محسوس سره يعني شبه الايمان والاسلام والدلائل العقلية والنقلية والمعجزات الباهرة بالعروة المحسوسة للجسم الكبير يتعلق بها من يرفع ذالك الجسم الثقيل فكذالك ينبغي لطالب الحق ان يتمسك بتلك الدلائل حتى يصل الى انوار الحق المبين.

لَا انْفِصَامَ لَهَا ۗ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۵۶﴾

اى لا انقطـاع لهـا وهـذه جملـة مسـتانفة لبيـان قـوة دلائـل الحق بحيث لايعتريها شيئ من الشكوك والشبه او خداى ﷻ اوريدونكى ستاسي د خبرو او عالم ستاسي په احوالو ظاهره او باطنه وو سره دى.

فائده: مجاهد رحمه الله وايي چي مراد د عروة وثقى څخه ايمان بالله ورسوله دى، او انس بن مالك رضي الله عنه وايي چي مراد څندي قرآن دى، او ابن عباس رضي الله عنه وايي چي مراد څندي اخلاص دى، المعبر عنه بالاحسان في الحديث النبوي وهو ان تعبد الله كانك تراه فان لم تكن تراه فانه يراك، كذا فسره النبي ﷺ في الحديث الطويل الذي، رواه البخاري ومسلم.

تحقيق بياني: احتمال لري چي په "عروة" كي دي استعاره تصريحيه وي، او "استمسك" دي ترشيح د استعاره مذكوره وي، او دا هم احتمال سته چي "استمسك" دي جلا استعاره تبعيه وي، او بعض محققين وايي چي ښه داده چي دا آيت دي استعاره تمثيله وي بان يشبه الهيئة العقلية المنتزعة من التمسك بالحبل المحكم المامون من نقطاعه من غير تعرض للمجاز في المفردات كذا قال علامة البغداد الآلوسي رحمه الله.

فائده: په اخير آيت يعني وهو السميع العليم" كي باعثه كول دي د خلگو پر ايمان بانـدي، او منع كـول دي لـه كفـر او نفـاق څخـه فهـي مشـتمل على الوعد والبشارة للمؤمنين والوعيد والتخويف للكافرين والمنافقين.

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا

خدای ﷻ محب او دوست دی د هغو کسانو چي خدای ﷻ یې اراده د ایمان لري

يُخْرِجُهُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۬

دوئ باسي پخپل هدايت او توفيق سره د تاريکيو څخه د کفر او نفاق او د جهل او اتباع الشهوات الزائقة النفسية والوساوس الشيطانية المؤدية الى الكفر والطغيان ونور ته د ايمان.

درويش وايي: چي چونکه انواع د کفر ډېري وې من اليهودية والنصرانية والشرک والمجوسية والدهرية وغيرها نو ځکه يې ظلمات په صيغه د جمع راوړی، او ايمان چونکه نوع واحدة ده وهو التبری عن الکل عبر عنه بالمفرد.

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اَوْلِيٰٓـُٔهُمُ الطَّاغُوْتُ ۙ يُخْرِجُوْنَهُمْ مِّنَ النُّوْرِ اِلَى الظُّلُمٰتِ ۭ

او هغه کسان چي کافران دي دوستان ددوئ شيطانان دي که د جن او که د انس مثلاً د مشرکين د مکې لپاره طاغوت ابو جهل بن هشام اميه بن خلف وغيرهما من طغات مکه، او د يهودو لپاره کعب بن الاشرف و حيي بن الاخطب وغيرهما.

درويش وايي: چي په هره زمانه او په هر قوم کي دغه طواغيت سته چي په لباس کي د دوستانو ځانونه معرفي کوي او په حقيقت کي دښمنان دي، او دغه طاغوتيت دوئ باسي له نوره څخه د ايمان وتاريکيو ته ته د انواغو د کفر او طغيان او شکوک او شبهاتو ته.

پوښتنه: دغو کافرانو خو نور د ايمان نه درلودی حتی چي دا وويل سي چي طواغيتو دوئ له هغه نور ايماني څخه وظلمات ته د کفر وه ايستله؟

ځواب: په حديث کي د بخاري او مسلم راغلي دي آنحضرت ﷺ وويل "مامن مولود الا يولد على فطرة الاسلام، ای استعداد قبول الدين المبين، فالمراد بالنور في الآية هو هذا النور والايمان الفطري "فابواه يهودانه او ينصرانه او يمجسانه"

يعني مور او پلار يې سبب د يهوديت او يا نصرانيت او يا مجوسيت وګرځي، يعني په تعليم او تربيه او باعثه کول پر دغو اديانو باطله وو، نو د مولود مذکور لپاره مور او پلار طواغيت دي.

أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾

دغه کسان دي صاحبان د اور د جهنم يعني يوم القيامة، او دوئ به په هغه اور کي همېشه او ابد الآباد وي.

پوښتنه: تر "يخرجهم من الظلمات الى النور" وروسته خدای ﷻ داسي نه وويل "اولئک اصحاب الجنة هم فيها خالدون" د څه حکمت لپاره؟

ځواب: حکمت الهي تعظيم دی د حال د مؤمنانو په دې معنی چي بيان لفظي په هغو نعمتو سره چي خدای ﷻ دوئ ته په دار الثواب جنت کي اراسته او مهيا کړي دي ايفا نه سي کولای لان النعم الالهية في دار الثواب الجنة مما لاعين رئت، ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر، کما ورد في الحديث النبوي ﷺ فکيف يفی بها البيعان اللفظي.

پوښتنه: د کفارو لپاره هغه عذابونه چي خدای ﷻ په دار البوار النار کي اراسته کړي هم بيان لفظي احاطه نسي پر کولای؟

ځواب: هو لکن النکات تطلب لمالم يقل لا لما قال فتدبر وهذا معنی قولهم النکتة للفار لا للقار.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ

آيا ستا علم نه دی رسېدلی و هغه سړي ته چي ده دليل وايه د ابراهيم سره په باره کي د رب د ابراهيم.

پوه سه: چي دا سړی نمرود يې نوم و او اول سړی دی چي تاج يې پر سر ايښی دی او فساد في الارض يې شروع کړی دی، حتی د ډېر حماقت څخه يې دعوه د خدايي کړې وه، نو استفهام لپاره د تعجب د خلګو دی د نمرود وحماقت او خرګري چي څرنګه سره د علمه پر احوالو خپل ده دعوه د ربوبيت کوله.

پوه سه: چي دليل د نمرود د ابراهيم عليه السلام سره خو حجت نه و بلکه جدال و، لکن چونکه ده خبيث دا خپلي خبري د حجت پر ډول بللي نو ځکه خدای جل جلاله تعبير په حاج وکړی، نمرود زوی د کنعان و او هغه زوی د سام و او هغه زوی د نوح عليه السلام و.

أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ

يعني له دې سببه چي خدای جل جلاله ورده ته بادشاهي ورکړې وه، نو لام د تعليل ورسره مقدر دی يعني تکبر د بادشاهي يې سبب د دعوی د ربوبيت سوه د نمرود، مع ان الواجب عليه شکر ذالک الايتاء کما يقال عاديتني لاني احسنت اليک.

پوه سه: چي بادشاهي د ټولي کرې د مځکي څلورو کسو کړې ده، دوه مسلمانان سليمان عليه السلام او ذو القرنين، او دوو کافرانو نمرود او بخت النصر البابلي على مانطق به القرآن والاحاديث النبوية وکتب التواريخ الاسلامية.

فائده: د بخت نصر اصلي نوم شداد بن عاد دی چي په بعض صحراو کي د عدن د ارم ښار جوړ کړی و.

مسئله: معتزله بادشاهي د کافر پر مسلمانانو ممتنع بولي بناء على مذهبهم الباطل چي اصلح د بندګانو پر خدای جل جلاله واجبه بولي نو تسليط د کافرانو پر مسلمانانو خو اصلح د حال د مؤمنانو نه دی.

والجواب: ان ايتاء الملک للکافر امتحان لذالک الکافر وامتحان لعباده المؤمنين ثم هذه الآية رد صريح لمذهبهم الباطل لان نمرود کان اشد کافر واقبح الکافرين مع انه تعالى اعطاه الملک على المسلمين والکافرين.

پوه سه: چي د وجوب الاصلح للعبد پر خدای جل جلاله باندي ډېر مفاسد لري په شرح العقائد للعلامة التفتازاني رحمه الله کي وايي چي ابو علي الجبائي چي غټ شيخ د معتزله وو او شيخ ابو الحسن الاشعري دده شاګرد يوه ورځ جبائي مسئله د وجوب د اصلح پر خدای جل جلاله بيانوله، چي شيخ اشعري چي په ډله کي د شاګردانو ناست د جبائي څخه يې پوښتنه وکړه چي درې ورونه وه، يو مسلمان و او پر اسلام مړ سو، او يو په کوچني والي نابالغ مړ سو، او بل کافر و او پر کفر مړ سو، نو

ددې دروو ورونو ځای به چېري وي په آخرت کې، جبايي ورته وويل چې مسلمان به په جنت کې وي، او کوچني ورور به يې خادم د جنتيانو وي، بلا ثواب ولاعقاب، نو اشعري ورته وويل که دې کوچني ورور خدای ﷻ ته وويل چې زما لپاره خو اصلح داوه چې زه دي بالغ کړی وايي تاچي ما ايمان راوړی وايي، اوس به زه هم استقلالا لکه نور جنتيان په جنت کي وايي، نو خدای ﷻ به څه جواب ورکوي، جبايي ورته وويل چې خدای ﷻ به ورته ووايي چې زه په تا خبروم چې ما لوی کړی وايي ته کافر کېدې، نو اصلح تالره داوه چې په کوچنيوالي مې مړې کړې، او له دوزخ څخه مې خلاص کړې، نو اشعري ورته وويل که هغه ورور چې پر کفر مړ سوی وو خدای ﷻ ته وويل چې په ما خو هم خبري وې چې زه کافر کېږم، نو زه دي ولې په کوچنيوالي نه وژلم زما لپاره خو اصلح د کوچني والي مرگ و چې له دوزخ څخه خو به اوس خلاص وای خدای ﷻ به څه جواب ورکوي، نو جبايي حيران او لا جوابه پاته سو، وترک الاشعري رحمه الله مذهبه وهو امام اهل السنة من يوم ذالک الی يومنا هذا والامام الثاني لاهل السنة والجماعة هو الامام ابو منصور الماتريدي دی والتفصيل لمذهب المعتزلة و اهل السنة والجماعة في کتب العقائد کشرح العقائد وشرح المقاصد للتفتازاني وغيرهما مطالعه کړئ.

اِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّيَ الَّذِيْ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ۙ

چې وويل ابراهيم يعني و نمرود ته چې نمرود وده ته وويل چې ستا رب څوک دی چې ته ما وهغه ته وربولې، زما رب هغه ذات دی چې هغه حيوت او موت پيدا کوي.

پوه سه: چې چونکه د حقيقت الهي وبنونه ته لار نه وه، نو ابراهيم نمرود ته د خدای ﷻ په اثارو او افعالو سره وروښوو، من الاحياء والامامة چې په عالم امکان کي دا دوه کاره مشهوره دي.

فائده: اذ چي ظرف دی متعلق په "حاج" پوري دی او داجمله بيان د "لحاج" ده، مظهري وايي چي شايد نمرود به دهري و، چي حوادث د دنيا بېله صانع اتفاقا پيدا کېږي، او دا به يې هم عقيده وه چي ذوی العقول د ممکناتو خالق د خپلو افعالو دی

لکه مذهب د معتزله وو او د روافضو چي دی، راوي وایي چي ابراهیم چي نمرود ته هغه وړاندي خبره وکړه، نو نمرود دوه کسه واجب القتل یعني چي محکوم بالقتل وه د بندي خاني څخه راوه ایستل یو یې ایله کړی او هغه بل یې قتل کړی، نو یې ابراهیم ته داسي وویل.

قَالَ اَنَا اُحْیٖ وَاُمِیْتُ ؕ

درویش وایي: چي پوره قصه د ابراهیم علیه السلام او د نمرود چي په زړه پوري حیرت انګېزه قصه ده او ډېره طویله قصه ده په خپل ځای کي ددې تفسیر به راسي ان شاء الله تعالی، دلته خدای جل جلاله په مختصره توګه لږ بیان کړی دی.

فائده: ابراهیم چي نمرود لوی غبي او غویي ولیدی چي د خلق او کسب په فرق نه پوهېږي، نو یې انتقال وبل مثال اوضح ته د صنع د خدای جل جلاله وکړی چي د تلبیس د خبیث قابل نه وو.

قَالَ اِبْرٰهٖمُ فَاِنَّ اللّٰهَ یَاْتِیْ بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَاْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ

ابراهیم وویل یعني نمرود ته چي زما خدای جل جلاله راتګ کوي په لمر سره، یعني را خېژوي یې د مشرق له خوا، نو که ته خدای یې ته یې د مغرب له خوا راوخېژوه.

فَبُهِتَ الَّذِیْ کَفَرَ ؕ

نو حیران سو هغه څوک چي کافر وو یعني لکه د مخه چي یو تلبیسي جواب ورکړی د هغه ورته جواب څخه په دې دلیل کي عاجز پاته سو.

درویش وایي: چي لفظ د "بهت" که څه هم پر صیغه د مجهولي دی لکن معنی یې د معلومي ده، او "الذي کفر" یې فاعل دی.

فائده: صاحب د روح المعاني "بهت" پر څو قرائته راوړی دی المذکور في الآية، بَهت بفتح الباء والهاء فیجوز اینکون الفعل لازما ایضا، او دا هم پر دغه قرائت احتمال د تعدیه هم لري، نو فاعل یې ابراهیم دی او الذي کفر ئې مفعول دی ای غلب ابراهیم علی الذي کفر واسکته عن الاحتجاج.

وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٢٥٨﴾

او خدای ﷻ هدایت نه کوي وهغه قوم ته چې ظالمان یعني کافران وي، یا ولاري ته د احتجاج مع الانبیاء او یا ولاري ته د قبول د حق عند رویة المعجزات عن الانبیاء، لخبث باطلهم وسوء استعدادهم.

پوه سه: چي مظهري چي مور نقل څندي وکړی هغه خبره یې کړې وه وروسته هم په دغه صفحه کي په تفسیر کي ددې آیت "فبهت الذي کفر" یې داسي ویلي دي چي د نمرود رایه داوه چي که ابراهیم له ربه څخه خواست وکړي خدای ﷻ به لمر د مغرب له خوا څخه راوخېژوي، انتهی، نو عجبه خبره داده چي نمرود چي دهري وو نو څرنګه دده رایه دا وه چي ابراهیم که خدای ته خواست آه او سره ددې چي دهریان عالم لره صانع نه وایي لکه مظهري رحمه الله چي هم دمخه تصریح په وکړه والله اعلم بمراد عباده.

درویش وایي: چي بعض مفسرانو رح په تفسیر کي ددې آیت فبهت آه او په تفسیر کي ددې آیت والله لایهدي القوم آه" یوه په زړه پوري نکته داسي بیان کړې ده چي نمرود خو یو جاهل مغرور شخص و چي دعوه د خدایي یې کړې وه نو که ده ابراهیم ته د ان الله یاتي بالشمس الآیة په جواب کي داسي ویلي وایی چي لمر د مشرق څخه خو زه راخېژوم ستا که رب سته هغه دې د مغرب له خوا څخه راوخېژوي، نو یو باطل جواب خو به وایي لکه نمرود چي د ابراهیم د هغه دلیل ان ربي الذي یحي ویمیت یو باطل غلط جواب ووایه انا احي وامیت، لکن خدای ﷻ د نمرود خوله او زړه د ابراهیم د وروستني دلیل یعني فان الله یاتي بالشمس آه واړول حتی تحیر او مبهوتیت په دریاب کي ډوب کړی چي داهم د خدای ﷻ د قدرت عظیمه دلیل دی، او په عین حال کي د ابراهیم معجزه هم ګڼل کېږي چي دونده مغرور متکبر شخصیت یې د غلط او باطل جواب ورکولو څخه یې پر ګوډ وکړی او د شرمندګي په دریاب کي یې ډوب کړی، او د نمرود د خدایي د دعوې غلطیا وخلګوته خصوصا دده واتباعو ته تر لمر ښکاره کړه ولي چي رب باید مبهوت او لاجواب نه وي.

درویش وایي: چي هذه نکتة عجیبة.

پوه سه: چي راوي د قصې د نمرود وایي چي نمرود چي سر کښي وکړه او پسله مبهوتیت یې ابراهیم په اور کي واچاوه کماسیئاتي، نو خدای ﷻ پر قوم د نمرود غوماشي مسلطي کړې، چي ددوئ غوښي به یې خوړلې او ویني به یې څښلي نو صرف هډوکي به یې پاته سوه، او نمرود پر خپل حال باقي وو اخیراً خدای جلت قدرته یوه غوماشه پر مسلطه کړه چي دده په پزه ننوتله او دده مغزوته یې ځان ورساوه او کرار کرار به یې دده ماغزه خوړله، نو نمرود څلور سوه کاله هم پر دغه حالت و چي غوماشي به نېښ په جګ کړی ده به هغه ځای په مطرقه ټاکاوه فبقی في هذا العذاب اربع مائة سنة کما ملک اربع مائة سنة ثم مات بالعذاب المذکور، او نمرود هغه سړی وو چي مناره یې ډېره لوړه جوړه کړې وه د خدای ﷻ د جنګ لپاره، نو خدای ﷻ هغه لویه مناره د بېخه څخه پر دوی راوه نړول چي ټوله قوم دده تر لاندي سو او مړه سوه، شیخ عطار وایي

سوی او خصمی که تیر انداخته پشه کارش کفایت ساخته

وفي بعض التفاسیر نقلا وقد وجدت صخرة عظیمة وعلیها اسطر قدیمة وهي هذه فرحک بشيئ من الدنیا دلیل علی بعدک من الله وسکونک علی شیئ مما في یدک دلیل علی قلة ثقتک بالله ورجوعک الی الناس في الشدة دلیل علی انک لم تعرف الله، انتهی قال السعدي الشیرازي قدس سره

شنیدم که جمشیدفرخ سر شت بسر چشمه بریسنگی نوشت
برین چشمه چون مابسی دم زدند بر فتند چون چشم برهم زدند
گر فتیم عا لم بمر دی و زور و لکن نه بردیم با خود بگور
برفتند وهرکس درودانکه کشت نماند بجز نام نیکو وزشت

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَىٰ قَرْيَةٍ

درویش وایي: چي بعض مفسیرین وایي چي دا جمله عطف ده پر "الم تر" والتقدیر او رئیت مثل الذي فعل کذا ای مارئیت مثله فتعجب منه، نو پر دې تقدیر کاف زائد نه دی.

پوښتنه: په دمخه کي خدای ﷻ حرف تشبيه نه راوړي بلکه حرف الم ترى الى الذي حاج الآية او دلته يې حرف تشبيه راوړی څه حکمت دی؟

ځواب: لان المنكر للاحياء بعد الموت كثير والجاهل بكيفية اكثر من ان تحصى بخلاف مدعي الربوبية لانهم قليلون في الغاية.

پوه سه: چي مراد له قريه څخه بيت المقدس دی، او تېرونکی يې عزير بن شرخيا و، وهذا هو الاشهر الاظهر، په عمومي تفسيرو کي راغلي دي چي په بني اسرائلو کي چي څه وخت شر او فساد او ترک د احکامو د تورات نهايت ډېر سو، نو خدای ﷻ عقابا لهم بخت نصر بابلي پر مسلط کړی او بخت نصر په شپږ لکه فوج پر دوئ حمله وکړه حتى شام يې هم فتح کړی، او بيت المقدس يې خراب کړی، او بني اسرائيل يې درې حصې کړه، يوه حصه يې ووژله، يوه حصه يې شام ته واستوله، او يوه حصه يې له ځانه سره د مريي توب په توګه بوتله، دريمه حصه چي يا بالغه ښځي يا نابالغه هلکان وه يو لک نفره وه، او دا نفر بخت نصر پر خپلو سردارانو او قومندانو ووېشله، او هر سردار او قومندان ته څلور نفره ورسېدله، او عزير ﷺ هم په جمله کي د اسيرانو بېول سوی و، نو ډېره مده وروسته چي خدای ﷻ دی خلاص کړی يو خر ور سره و او پر بيت المدس تېرېدی، او بيت المقدس پر ډېر بد حالت و او لوټې لوټې يې ولېدی.

درويش وايي: چي بعض مفسران وايي چي دغه تېرېدونکی ارميا ﷺ و چي د خضر په نامه شهرت لري، او هغه روايت چي له مجاهد رحمه الله څخه منقول دی چي دا تېرودونکی يو کافر و چي په بعث بعد الموعت کي يې شک و، مظهري رحمه الله وايي وهذا ليس بشيئ ولي چي کافر د دونده کرامت لائق نه دی لکه په دې قصه کي چي به راسي.

سوال: کېدای سي چي دغه کافر دي بعد ما رائ من الاحياء بعد الاماتة کما سيجئ ايمان به يې راوړی وي، نو دا احياء دده د کرامت لپاره نه وه بلکه د ده د ايمان راوړلو لپاره وه؟

ځواب: دا خو ايمان بالغيب نه دی بلکه ايمان بالمشاهده دی ولا عبرة بهذا لايمان کما لايخفى.

فائده: بعض مفسران وایي چي کاف، زائد دی وتقدیر الکلام الم تری الی الذي حاج ابراهیم في ربه او الذي مرماآه.

پوه سه: بعض مفسرینو په اعراب او عطف کي ددې پر سابق آیت داسي بعیده او د بلاغت د قرآن لوی احتمالات راوړي دي چي راوړه یې بې تضیع الوقت بله فائده نه لري فلهذا اعرضت عنها.

وَّهِيَ خَاوِيَةٌ عَلٰى عُرُوْشِهَا

او هغه قریه خالي وه او دېوالونه یې نړېدلي وه پر بامو یعني دمخه یې بامونه نړېدلي وه، او وروسته یې دېوالونه پر بامو رانړېدلي وه.

قَالَ اَنّٰى يُحْيٖ هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَا

درویش وایي: چي مراد له حیوة او موت څخه معنا حقیقي نه ده، بلکه مراد د حیوة څخه تعمیر او آبادي د بیت المقدس ده، او مراد له موت څخه خرابي د بیت المقدس ده چي عزیر علیه السلام ولیده.

پوه سه: چي کلمه د "انی" چي استعمال یې په استبعاد کي کېږي له دې سبب عزیر نه ده ویلې چي دده د خدای جل جلاله په قدرت کي شک و، او یادا تعمیر د بیت المقدس یې له قدرت څخه د خدای جل جلاله بعید باله، بلکه دا استبعاد یې نظر وعادت ته د مخلوق و، یعني چي کوم مخلوق به وي چي دا ټولي خرابۍ د بیت المقدس به از سر نو په آبادۍ سره بدلي کړي، نو د عزیر علیه السلام چي خر د سپرتیا ورسره و د بیت المقدس په خرابو کي ګرځېدی او درختي د انګورو او اینځرو وغیرهما ډکي وې، نو یې اینځر وشکول او ټوکرۍ ته یې واچول یعني چي بل وخت به یې وخوري او د انګورو اوبه یې وایستلې او یوڅه یې وڅښلې او یوڅه اوبه یې د بل وخت لپاره په کټوري کي واچولې، او خوب ورغلی نو په یوه لېږي کنډواله کي یې خر وتاړه، او ټوکرۍ د اینځرو او اوبه د انګورو یې وسر ته کښېښنولې او بیده سو او په هغه خوب کي مړ سو.

فَأَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ

پوه سه: چي اماتة د عزیر علیه السلام پر اجل موعوده نه و، بلکه لپاره د اظهار د قدرت عظیمه خپل و چي عزیر علیه السلام وویل انی یحي هذه الله بعد موتها.

فائده: خدای جل جلاله سترګي د انسانانو او د سباعو او د مرغانو دده او د خره پر لیدو رندې کړې اظهاراً لقدرته الجلیلة، او خر خو مړ سو او څخه مده وروسته یې غوښې ورستې سوې او هډوکي یې سره جلا جلا سوه او د لمر د تېړي څخه تک سپین سوه، او عزیر علیه السلام چي بید هدی ځوان و، نو څه وخت چي اویا کاله د مرګ دده تېر سوه په روایت د مظهري پس له دې چي بخت نصر یوې غوماشي مړ کړی کمامر في قصة نمرود، نو خدای جل جلاله ملکه یو بادشاه مسلمان ته چي د ملوک څخه د فارس و راواستوله چي ولاړ سه بیت المقدس پر بهترین هیئت جوړ کړه، او اباد یې کړه، نوم د هغه بادشاه یوشک و نو یو شک د زرو کسانو قومندانانو سره چي د هر قومندان تر قومندي لاندي درې لکه خلګ وه بیت المقدس ته راغله او دېرش کاله یې کار پر وکړی او بیت المقدس یې پر ډېر احسن صورت جوړ کړی او باقي مانده بني اسرائیل په اطرافو او اکنافو کي چي د عالم دنیا وه بیرته سره جمع سوه خپل وطن ته راغله، او یوشک چي خپله وظیفه سر ته ورسوله او بني اسرائیل یې په بیت المقدس کي جمع ولیدل بیرته خپل وطن فارس ته ستانه سوه، او د عزیر علیه السلام د مرګ سل کاله پوره سوه.

ثُمَّ بَعَثَهُ

اؤ بیا دی د خپل ځایه خدای جل جلاله وپاڅاوه، بعث د لمر لوېدو پر وخت و، نو خدای جل جلاله یوه ملکه ورته راواستوله.

قَالَ كَمْ لَبِثْتَ

ملکي ورته وویله چي تابه څونده درنګ کړی وي یعني په خوب کي.

قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا

نو ده وویله چي یوه ورځ، لکن دی خو په وخت کي د ځانښت بیده سوی و

نو ده چي وکتله لمر لا ولاړ و دده خیال د ورځي د بیدیدو د لمر خیال پر راغلی نو یې وویل

اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ اضرابًا عماقال اولاً **قَالَ بَلْ لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ**

یعني نه ورځ درنګ ده او نه بعض ورځ ده بلکه تا درنګ کړی سل کاله یعني له وخته څخ د بیدېدو، یعني ته سل ۱۰۰ه مړ وې بیده نه وې.

فَانْظُرْ اِلٰى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ

او وګوره چي بله د قدرت الهي علامه ووینی چي ستا طعام یعني اینځر او ستا د څښاک اوبه یعني عصیر العنب هیڅ تغیر یې نه دی کړی سره د تېرېدو د مدت مدیده سل کاله، نو ده چي ورته وکتل داسي ورته معلوم سوه چي اینځر لکه تازه چي یې له درختي څخه شکول سوي وي، او عصیر ته چي یې وکتل داسي ورته برېښېدله لکه دستي چي د انګورو څخه را ایستل سوي وي.

فائده: کسائي رحمه الله او یعقوب رحمه الله لم يتسن وايي بحذف الها في الوصل واثباتها في الوقف، او نور قراء یې لم يتسنه بالهاء وايي وقفا ووصلا، نو هغه څوک چي دا ها په وصل کي ساقطوي هغه دغه ها د سکت بولي زائد یې بولي، او هغه څوک چي نه یې ساقطوي وصلا ووقفا هغه دا ها اصلي بولي.

فائده: دا خلاف پر دې مبني دی چي اصل خو "سنة" دی او ها د لام کلمه د اصلي، ان قدر ان اصله سنهة بدليل تصغيرها على سنيهة وقد قالوا ان التصغير يرد الكلمات ال اصلها، او هغه څوک چي ها د اسکت بولي هغه وايي چي اصل د سنة سنو و، نو واو په سبب د فتحه د ماقبل په الف بدل سو او په جزم سره حذف سو نو په وقف کي ها پر بالا کړه.

پوښتنه: دمخه دوه شيه ذکر سوه یعني طعام وشراب، نو باید لم يتسنها او یا لم يسنيا ويل سوی وایی؟

ځواب: په تاویل د غذاء یې ضمیر مفرد ورته راجع کړی.

وَانۡظُرۡ اِلٰى حِمَارِكَ

یعني څرنګه یې هډوکي سره جلا سوي او پیوندونه یې شکېدلي دي او بوسیده سوي دي، نو تاته به دا درمعلومه سي چي رشتیا پر ما سل کاله تېر سوي دي.

درویش وایي: چي بعض مفسرین وایي چي د وانظروا الی حمارک معنا داده چي د عزیر عليه السلام خر پر خپلو پښوو ولاړ و لکه هغه ورځ چي ده تړلی و، او ژوندی و سره له دې چي تېر سل کاله یې شی هم نه و خوړلی او نه یې اوبه څښلي وې، او د غاړي رسۍ یې هم نوې وه.

درویش وایي: چي دا تفسیر که څه د قدرت الهي یوه لویه علامه ده لکن بیا هم ضعیف دی، ولي چي وانظر الی حمارک ته ضرورت نه و بلکه پر دغه تفسیر باید داسي ویل سوي وایي فانظر الی طعامک وشرابک وحمارک آه.

وَلِنَجۡعَلَكَ اٰيَةً لِّلنَّاسِ

پوه سه: چي واو استینافي دی او لام متعلق بمحذوف، والتقدیر فعلنا ذالک ای احیائک واحیاء حمارک وحفظ ما معک من الطعام والشراب من التغیر لنجعلک آیة للناس ای الموجودین من بني اسرائیل.

وَانۡظُرۡ اِلَى الۡعِظَامِ كَيۡفَ نُنۡشِزُهَا ثُمَّ نَكۡسُوۡهَا لَحۡمًا ؕ

او وګوره و هډوکو ته یعني د خره.

پوه سه: چي اهل حجاز او بصره دا آیت "ننشزها" بالراء وایي چي معنا یې نحییها کما في قوله تعالی ثم اذا شاء انشره، او باقي قراء یې بالزاء وایي چي معنا یې نرفعها من الارض ونرکب بعضها مع بعض.

پوه سه: چي کیف منصوب دی په ننشز او په سبب د تضمن معنا لره د استفهام دمخه سوی دی او ټوله جمله حال ده له عظام څخه، او بیا څرنګه موږ په اغوندو یعني په هډوکو غوښي.

فائده: عظام يې جمع راوړه او لحم يې مفرد له دې سببه چي عظام خو صورةً ډېر دي او غوښي خو ظاهرا يو صورت يې دی، روی: چي عزير عليه السلام د اسمان له خوا څخه اواز واورېدی ايتها العظام البالية المتفرقة ان الله يامرک ان ينضم بعضک الی بعض کما کان وروسته يې غوښي او رګونه او پلې ورکړې، وروسته يې روح پکښي پوه کړه، نو خره خپله نعره وکړه او ژوندی سو.

درویش وايي: چي د هغه علماؤ تاويل چي موږ دمخه هم رد کړی ددې آيت څخه يې رد صراحةً رد معلومېږي کما لايخفى فتدبر.

فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهٗ ۙ قَالَ اَعْلَمُ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۲۵۹﴾

نو چي عزير عليه السلام ته دا احياء الموتی عيانا ومشاهدة معلومه سوه، نو يې وويل چي په دې پوهېږم چي خدای جل جلاله پر هر شي قدرت لري، او خدای جل جلاله ته هيڅ شی چي اراده يې ورته وکړه ګران نه دی، روی: چي عزير عليه السلام په ګمان ګمان سره هغه خپلي محلې ته ورغلی لکن نه ده په خلګو کي هيڅ څوک پېژندله او نه خلګو دی پېژندی، او نه يې کوم سرای پېژندی، ولي تعميرات ټوله دده له وخته څخه بدل سوي وه، اخير الامر په توهم سره خپل کور ته ورغلی په کور کي يوه ډېره سپين سرې ښځه وه چي په سترګو ړنده وه او په پښوو شله چي زمانه د عزير عليه السلام يې ليدلې وه، نو عزير عليه السلام وهغې ښځي ته وويل چي دا کور د عزير دی هغې ورته وويل هو! کور خو د عزير دی لکن د عزير نوم تا څنګه واخستی هغه خو سل کاله کېږي لاپته دی، فبکت بکاءً شديداً، قال عزير اني عزير ښځي ورته وويل سبحان الله دا کله کېدای سي چي ته دي عزير يې، عزير عليه السلام ورته وويل چي خدای جل جلاله سل کاله مړ کړم او بيرته يې ژوندی کړم، ښځي ورته وويل چي عزير خو مستجاب الدعوات و، نو که ته په رشتيا عزير يې ته خواست وکړه خدای جل جلاله ته چي ما په سترګو بنا کړي نو زه دي پېژنم، نو عزير چي دعاء وکړه په قدرت د خدای جل جلاله ښځه په سترګو بناء سوه، او بيا يې سپين سرې چي شله وه تر لاس ونيوله او وه يې ويله قومي باذن الله ښځه بې تکليفه ولاړه سوله، نو ښځي

چي عزیر ته وکتل وه یې ویل اشهد انک تعزیر بیا ښځه ورسره وه ویوې محلې ته د بني اسرائیلو چي هورې خلگ ډېر ناست وه او د عزیر زوی چي عمر یې یو سل و اتلس (۱۱۸) کاله و هم موجود و او د زامنو زامن یې لاهم سپین ږیري وه، نو ښځي په بلند اواز وویل یا بني اسرائیل هذا عزیر، خلگو ښځي ته وویل دروا غ مه وایه عزیر به تر اوسه څرنگه ژوندی پاته وي، ښځي خلگو ته وویل چي تاسي خبر یاست چي زه ړنده او شله هم وم نو ددغه سړي په دعاء سره زه خدای ﷻ هم په سترگو بینا کړم او پر پښوو یې هم ولاړه کړم، نو خلگ ورولاړ سوه، نو د عزیر زوی وویل چي زما د پلار خو د دوو ورږو په منځ کي یوه توره لار وه لکه نوې میاشت، عزیر چي لمن ورته پورته کړه هغه نښاني پکښې وه.

راوي وایي: چي بخت نصر چي پر بیت المقدس حمله وکړه څلوېښت زره قاریان د تورات یې قتل کړه، او د تورات ټولي نسخې یې وسوځلې، نو د هیڅ چا سره نسخه د تورات نه وه او نه د چا په حفظ کي تورات و، نو عزیر ټوله تورات له یاده څخه دوئ ته ووایه بلا نقص حرف، نو یو سړی چي په سبي کي بیول سوی و، او پسله مرگه د بخت نصر بیرته بیت المقدس ته راغلی و، هغه وویل چي ماته پلار وویل او هغه ته زما نیکه ویلي وه په ورځ د سبي زمونږ مونږ تورات په یوه خوم کي واچاوه او زما د نیکه په باغ کي مو ښخ کړی، نو که تاسي زما د نیکه باغ ماته وښایاست زه به تورات درپیدا کړم ان شاء الله، نو خلگ ورسره ولاړه او هغه باغ یې وروښووی، نو خلگو کرار کرار د هغه باغ شنل شروع کړه او تورات یې په هغه خوم کي روغ رمټ پیدا کړی، نو هغه تورات چي عزیر عن ظهر القلب ویلی و د تورات مدفون سره برابر و، فعند ذالک قال بني اسرائیل عزیر ابن الله تعالی عن ذالک علوا کبیرا.

فائده: مظهري په نقل د محمد بن اسحاق صاحب السیر والمغازي داسي لیکلي دي چي تېرېدونکی پر بیت المقدس په وخت کي د خرابی ارمیاء و وهو الخضر علیه السلام وه

درویش وایي: چي هیڅ مفسر دا نه دي ویلي چي خضر و او خر ورسره و او

بیا سل کاله خدای ﷻ مړ کړی الی اخیر الآیات، او نه دا چا ویلي دي چې د خضر نوم ارمیاء و نو دا خبره د محمد بن اسحاق که نقل د مظهري هم صحیح وي د منلو وړ نه ده کما لایخفی، او بیا مظهري په ص (۳۶۷) د ارمیاء نوم چې دده په نیز خضر دی کمامر په طویل بیان سره کړی دی، او هم په دغه مخ کې بیا د ارمیا نوم یې ذکر کړی، او بیا یې هم په دغه مخ کې داسې لیکلي دي اقبل ارمیاء علی حمار له معه عصیر عنیب، نو چې بیت المقدس ته یې وکتل او هغه یې خراب ولیدی نو یې داسې وویل اني یحي هذه الله بعد موتها الخ.

درویش وایي: چې دا ټولي خبري خو د ارمیاء دي چې محمد بن اسحاق یې خضر بولي، او هم په دغه مخ کې یې ویلي دي ثم ربط ارمیاء حماره بحبل والقی علیه النوم فاماته مائة عام الآیة، نو ارمیاء خو دده په نیز خضر و، نو ګویا خضر سل کاله مړ سو ولم یقل به احد من المفسرین ولا من المحدثین رح ثم قال ای الملک لارمیاء آه، ثم نقل الکلام یعني المظهري في ص (۳۶۹) الی الروایة المشهورة عند المفسرین واهل الحدیث یعني ان المار هو العزیر عليه السلام ثم ساق المظهري الکلام علی ان المار هو عزیر فتامل في هذه العبارات.

درویش وایي: چې برسوي مصنف د روح البیان یوه باریکي بیان کړې ده چې پښتو ژباړه یې داده، چې په دې قصه کې د عزیر عليه السلام تنبیه ده پر دې باندې چې دعاء کونکی چې آداب د دعاء پر ځای کړي دعاء یې ژر قبلېږي بېله مشقته پر داعي، او که یې آداب د دعاء نه کړه پر ځای نو داعي ته تکلیف پېښېږي او اجابت د دعاء یې ځنډېږي، د مثال په توګه ابراهیم عليه السلام چې وویل یعني خدای عليه السلام ته یې خواست وکړی ﴿رب ارني کیف تحیی الموتی﴾ اول یې ثناء د خدای ﷻ وویله یعني رب، وروسته یې خواست د کیفیت د احیاء الموتی وکړی، نو خدای ﷻ دا کیفیت د احیاء الموتی په ابراهیم کې نه بلکه په مراغانو کې په ولیدی کماسیئاتي عنقریب، او خواست یې بلا مهلته ورقبول کړی، او عزیر عليه السلام چې اولاً داسې وویل ﴿اني یحي هذه الله بعد موتها﴾ نو خدای پاک دغه خواست دده په ځان په ولیدی او پسله سله کاله مرګ دده انتهی.

وَاِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّ اَرِنِیْ كَیْفَ تُحْیِ الْمَوْتٰی ؕ

پوه سه: چي عامل د "اذ" محذوف دی ای اذکر، والمعنی په یاد او ذکر کړه اې محمدﷺ هغه وخت چي ابراهیم وویل اې خدایه زما په ما ووینې چي ته څرنګه مړي ژوندي کوې.

پوه سه: چي له ذکر څخه د وخت مراد ذکر دی د ماوقع في الوقت من قصة ابراهیم

فائده: مراد له رؤیت څخه رؤیت بصري دی یعني په سترګو لیدل یعني اې خدایه ته مړي ژوندي کړه چي زه ورته ګورم تاچي ماته عین الیقین بلکه حق الیقین پیداسي چي اعلی د مقاماتو د یقین دی.

پوه سه: چي صحیح شان نزول ددې آیت دادی چي ابراهیمؑ یوه ورځ د دریاب پر غاړه یو مردار سوی خر ولیدی چي دریاب به څپه ووهل او خر به اوبو پټ کړی د دریاب حیوانان د خره د غوښو په خوړلو بخت سوه او چي دریابي څپه به ولاړه او خر به ښکاره سو د وچي حیوانان به یې په غوښو خوړلو بخت سوه، نو ابراهیمؑ د تعجب په دریاب کي غرق سو، نو داسي یې وویل چي زما خو یقین دی ته دا خر له بحر او بر څخه خدایﷻ جمع کوې لکن ته یې په ما ووینې چي ته یې څرنګه جمع کوې او ژوندي کوې یې، او نور شان نزول هم مفسرانو ذکر کړی چي په راوړلو کي یې فائده نسته، او شان نزول چي دروېش ذکر کړی، مروي له حسن بصري او د قتاده او د عطار خراساني او د ابن جریح رحمهم الله تعالی اجمعین څخه دی.

قَالَ اَوَلَمْ تُؤْمِنْ ؕ

خدایﷻ ورته وویل ایا ستا ایمان نه دی پر دې چي زه قادر یم پر احیاء الموتی وجمع اجزء الموتی بعد تفرقها.

پوښتنه: خدایﷻ خو په دې خبر و چي ابراهیم قوي تر د خلګو و په ایمان کي پر احیاء الموتی، نو فائده د سوال مذکور به څه وي؟

ځواب: فائده ددې سوال داده چي سامعان جواب د ابراهیم واوري.

قَالَ بَلٰى وَلٰكِنْ لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِيْ

نو ابراهیمؑ وویل چي هو! خدایه زما ایمان دی پر احیاء الموتی ستا، لکن سوال مي له دې سببه وکړی چي زما زړه ارام سي او یقین مي وحق الیقین ته ورسېږي چي وعلم استدلالي او علم بالوحي ته د سترگو لیدل هم ورضم سي.

فائده: متعلق د حرف جر په لیطمئن کي محذوف دی ای سئالت ما سئلت لیطمئن.

فائده: بعض علماؤ په دې پښتنه کي د ابراهیمؑ واذ قال ابراهیم رب ارني کیف تحي الموتی" ډېري وړدې خبري کوي یعني چي دا سوال د منصب سره د نبوت او خلة دده مناسب نه و، ولي چي له دې سوال څخه توهم د شک د ابراهیم کېږي په احیاء الموتی من جانب الله کي.

درویش وایي ؒ دا توهم په قرآني آیاتو سره دفع سو حیث سئال الله عنه بقوله اولم تؤمن، واجاب عنه ابراهیم بلی ولکن لیطمئن قلبي، نو بیا د توهم او شک څه منشاء پاتېږي لکن مع هذا بعض محققین رح د دفع د توهم د شک لپاره داسي وایي چي که قرآني سوال او جواب د خدایﷻ او د ابراهیمؑ تر منځ هم نه وایی بیا هم رب ارني کیف تحیی الموتی منشاء د توهم د شک په ابراهیم کي نه سوه کېدای، ولي دا سوال خو له علمه څخه پر کیفیت د احیاء الموتی دی تاچي ابراهیم پر کیفیت د احیاء الموتی احاطه علمي ورته حاصله سي، او په ایمان کي د احیاء الموتی له جانبه څخه د حق سلطانه دا شرط نه دی چي سړی په تفصیل او تصویر د احیاء الموتی هم علم لري، نو ابراهیم طلب د علم د داسي شي وکړی چي اصل ایمان پر علم د ښغه موقوف نه وو یعني العلم بالکیفیة ولا تلازم بین الایمان باصل الشيئ والعلم بکیفیة.

درویش وایي چي ددې لپاره ډېر مثالونه موجود دي، مثلا زموږ ایمان دی پر دخول د مؤمنانو جنت ته او د کافرانو دوږخ ته او پر دې چي القبر روضة من ریاض الجنان او حفرة من حفر النیران، او دغه رنگه هر مرور پر پل صراط الی

غیر ذالک مع عدم علمنا بکیفیة تلک الامور.

پوښتنه: څرنګه به صحیح وي نفي د شک له ابراهیمﷺ څخه او سره ددې چې په حدیث کي د ابو هریرهؓ چي روایت یې بخاري او مسلم دواړو کړی دی علیه الصلوة والسلام ویلي دي نحن احق بالشک من ابراهیم؟

ځواب: ابو سلیمان الامام الخطابي وایي لیس في الحدیث اعتراف بالشک علی نفسه ولا علی ابراهیم بل فیه نفي الشک عنهما یعني اذ لم اکن اشک فابراهیم اولی بان لایشک وانما قال النبيﷺ ذالک تواضعا وهضما لمنفسه.

درویش وایي: چي ومثل هذا التواضع والهضم لنفسه ماقال النبيﷺ في الحدیث المذکور في بیان حسن صبر یوسفﷺ علی طول الحبس، ولو لبثت السجن طول مالبث یوسف لاجبت الداعي وقصة طول لبث یوسفﷺ في السجن یې په تفسیر کي د سورة یوسف راسي ان شاء الله تعالی، والدلیل علی کون قول رسول اللهﷺ تواضعا ان النبيﷺ کان اشد بلاءً من یوسفﷺ بل عن سائر الانبیاء علیهم السلام ومع ذالک قد صبرﷺ علی تلک البلایا والفتن من جهة الکفرة الفجرة صبرا جمیلا ولهذا ورد في الحدیث النبويﷺ ما اوذي احد مثل ما اوذیت آه.

درویش وایي: چي څوک تاریخ د ۲۳ کالو د نبوت د علیه السلام کاملا وتماما مطالعه کړي نو به دا ورته یقین سي چي رسول اللهﷺ اشد صبرا وو پر بلایا و تر یوسف او وجه د حدیث مذکور آنفا به هم ورته معلومه سي.

قَالَ فَخُذْ اَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ اِلَيْكَ

وویل خدایﷻ وابراهیم ته چي ته دروا خله څلور د مرغانو څخه، چي یو طاؤس و او بل چرګ و، او بل کارګه و، او بله کوتره وه، او بعض راویان په ځای کي د کوتري بانښه ذکر کړې ده.

فائده: تخصیص د مرغانو خدایﷻ وکړی له دې سببه چي دغه مرغان و انسانانو ته نژدې دي او خواص د حیوانانو ټولي پکښي دي، او بیا فصرهن الیک من صاره یصوره او صاره یصیره والمعنی واحد یعني وځان ته جمع کړه

چي ته فکر په کښي ووهې او ښې وپېژني او شکلونه د ټولو هم درته معلوم سي تاچي وروسته تر احياء ددغو مرغانو درته معلومه سي چي هيڅ جزء د اجزاؤ څخه ددوئ له ځايه څخه نه دی بې ځايه سوی، راوي وايي چي ابراهيم عليه السلام دغه څلور مرغان ذبح کړه او ښکي او غوښي ددوئ يې سره وکوټلې او سره ګډي وډي يې کړلې او سرونه ددوئ سره له ځان سره خوندي کړه، بيا خدای جل جلاله امر ورته وکړی.

ثُمَّ اجْعَلْ عَلٰى كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا

او بيا وګرځوه پر هر غره يعني چي تاته نژدې وي غرونه دي يو جزء ددغو مخلوط اللحوم د مرغانو.

ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِيْنَكَ سَعْيًا ط

او بيا دغه مرغان در وبوله يعني قل لهن تعالين باذن الله نو به دا مرغان راسي وتاته په ځغاسته، را وي وايي چي ابراهيم عليه السلام هم دغه سي وکړه، نو د مرغانو غوښي له يوه غره څخه په طيران وبل غره ته نقل سوې حتی چي د څلور سرو مرغانو بدنونه جوړ سوه، نو بيا په ځغاسته هر مرغه وخپل سر ته راغلی او ابراهيم ورته کتله او د خدای جل جلاله وعظيم قدرت ته يې تعجب کاوه.

وَاعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٢٦٠﴾ ع

او په دې پوه سه چي خدای جل جلاله غالب پر خپل مراد دی هيڅ شی يې له خپل مراد څخه نه سي منع کولای، او په هر کار او شي کي حکمت لري يعني که څوک په پوهېږي او که نه.

درويش وايي: چي پوه سه چي په دغو څلورو مرغانو کي څلور صفته سته چي هغه په نفس انساني کي هم سته، په طاوس کي زينت سته چي وزرونه وغيره يې ډېر ښائسته دي، او په کارګه کي طول امل د ژوند سته، او په چرګ کي ډېر شهوت سته او په هيلۍ کي ډېر حرص سته، فاشار بهذه الآية الی ان من لم يذبح نفسه بالمجاهدة في دفع هذه الصفات الذميمة عن نفسه لم يحي قلبه

بالمشاهدة وتجلی انوار صفات الجلال والجمال الالهیه لانهم قالوا التخلیة مقدمة علی التحلیة بالحاء المهملة والاول بالخاء المعجمة.

درویش وایي: چي صاحب د روح المعاني وايي چي په دې طيور اربعه وو کي اشاره ده وهغه څلورو مرغانو ته د عالم غیب چي عبارت دي د عقل او زړه او نفس دی او روح دی چي په قفس کي د جسم بنديان دي، وروسته آلوسي دې اشارې ته ډېره توضيح ورکړې ده او لوی بیان يې پکښې کړی دی.

درویش وايي: داسي اشارات بيانولو ته څه ضرورت دی، ولي چي د طالبانو ذهن د معنا مراد في القرآن څخه بلي خوا ته اوړي، ددوئ توهم دا کېږي چي په قرآن مبارک کي هم دغه معنا مراد ده ولیس کک.

فائده: امام مظهري رحمه الله د عطار خراساني رحمه الله ددې څلورو مرغانو په باره کي داسي نقل کړی دی چي يوه به شنه ايلۍ وي او بل به تور کارګه وي او بله به سپينه کوتره وي او بل به سور چرګ وي.

درويش وايي: چي دا رنګونه د مرغانو په کوم حديث کي راغلي دي، او يا د يو صحابي قول دی، مظهري بيا ددې قول د عطار توجيه کړې ده چي دا رنګونه د و عناصر اربعه وو ته اشاره ده ثم بین ذالک.

درویش وایي: چي دا صرف طبع ازيايي ده مظهري آه، ولله در البيضاوي حيث قال چي په دې آيت کي اشاره ودې ته ده چي ژوند د نفس په حیوة باندي په دې سره کېږي چي سړی په حب الشهوة والزخارف چي صفت د طاؤس دی وژني، او حمله بې ځايه چي چرګ په مشهور دی وژني بې، او خسته د طبع او طول الامل چي کارګه په مشهور دی وژني به يې، او ترفع او لوړ والی چي په کوتره کي ستة له خانه څخه به يې ايسته کوي، نو به خدای ﷻ ته ورسېږي يعني الهي معرفت په احسنه وجه سره ورته حاصله سي او حيوة جاوداني اخروي په دار النعيم جنت کي وي بلکه په لوړو مانيو کي د جنت په مقيم وي آه بزيادة.

پوښتنه: بعض تاويلي اشارات تا ناخوښه کړي او بعض دي قبول کړي سبب يې دی؟

ځواب: هغه تاویل چي د احادیثو مبارکه وو سره سمون خوري او د دې تفسیر د مطالعه کونکو فهم ته في الجملة نژدې وي فقیر يې خوښ بولي، دا توهم دي څوک نه کوي چي زه رد د بعض تاويلاتو صوفيانه کوم العياذ بالله، دا سوال او ځواب د حاسدانو د دفع حسد لپاره دی.

مَثَلُ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ

مثال او حال د هغو کسانو چي صرفوي خپل مالونه په لار کي د خدای ﷻ يعني کالجهاد وصلة الرحم والانفاق على اليتامى والارامل او په بناء کي د مساجدو او يا په بناء د عامة المنفعة ځایو وغير ذالک، وافضل ذالک الانفاق الزکوة المفروضة ثم وثم.

كَمَثَلِ حَبَّةٍ

لکه حال د هغه دانې يعني تخم دی.

پوه سه: چي ايربدن يا باجرى وغير ذالک اوه سوه دانې له يوې دانې څخه راوزي.

پوښتنه: مشبه خو حال د الذي ينفقون دی، او مشبه به خو حال د حبة دی فکيف التشبيه؟

ځواب: ټوله مفسرين په يوه خوله وايي چي تقدير د مضاف ضروري دی يا د مبتداء په خوا کي يعني مثل نفقه الذين آه، او يا د خبر په جانب کي يعني کمثل باذر حبة يعني شنه کونکي د دانې.

اَنْۢبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ

يعني راشنه کړي دغه دانه اوه وږي.

پوه سه: چي نسبت و انبات وه خبة ته بناء پر عادت الهي دی ورنه منبت حقيقة خو خدای ﷻ دی.

فِيْ كُلِّ سُنْۢبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ

په هر وږي کي سل دانې وي چي مجموع اوه سوه کېږي.

وَاللّٰهُ يُضٰعِفُ لِمَنْ يَّشَآءُ ؕ

او خدایﷻ مضاعف کوي و هغه چاته چي خوښه يې وي يعني من عباده.

پوه سه: چي تضاعف مربوط په اخلاص پوري د بنده دی او يا په وخت پوري د انفاق او يا په محل پوري د انفاق مثلا منفق به د رياء او سمعه څخه ډېر لري وي، ولي چي دا شرک خفي دی، او مياشت به د روژې مثلا او محل د انفاق مسکين دا متربة وي او يا يتيم ذا مقربة وي مثلا الى غير ذالک من اسباب التضاعيف.

وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۶۱﴾

او خدایﷻ فراخه دی فضل يې، او خبر دی په نياتو د بندګانو کما روى البخاري ومسلم وغيرهما «انما الاعمال بالنيات وانما لامرء ما نوى الى اخيرالحديث» وورد في الحديث النبويﷺ صدقة المؤمن تدفع عن صاحبها آفات الدنيا وفتنة القبر وعذاب يوم القيامة، وفي الحديث الصحيح الساعي على الارملة والمساكين كالمجاهد في سبيل الله، قال السعدي الشيرازيرحمه الله

یکی از بزرگان اهل تمیز — حکایت کند زا بن عبدالعزیز
که بودش نگینی در انگشتری — فرومانده از قیمتش مشتری
بشب گفتی آن جرم گیتی فروز — دری بود در روشنائی چو روز
قضارا در آمد یکی خشک سال — که شد بدر سیمایی مردم هلال
چو در مردم آرام وقوت ندید — خود آسوده بودن مروت ندید
چو بیند کسی زهر در کام خلق — کیش بگذرد آب شرین بحلق
بفرمود بفروختندش به سیم — که رحم آمدش بر فقیر ویتیم
بیک هتقه نقدش تباراج داد — بدرویش مسکین ومحتاج داد
فتادند دروی ملامت کنان — که دیگر بدستش نیاید چنان
شنیدم که میگفت وباران دمع — فرومیدویدش بعارض چو شمع
که زشتست پیرایه بر شهر یار — دل شهری از ناتوانی فگار
مرا شاید انگشتری بی نگین — نه شاید دل خلق اندوهگین

خنک انکه آسایش مرد وزن گزیند بر آسایش خویشتن
نکردند رغبت هنر پروران بشادی خویش از غم دیگران
بستان سعدي شیرازي قدس سره

پوښتنه: په دمخه نژدې حدیث کي تېره سوه انما الاعمال بالنیات آه، او په بل صحیح حدیث کي راغلي دي چي نیة المؤمن خیر من علمه، نو ددې حدیث مبارک به څه معنا وي؟

ځواب: روح البیان والا وایي چي مورد د حدیث مذکور عثمانﷺ دی چي علیه السلام وویل چي که چا یو محکم ښاه یعني پر فلاني ځای جوړ کړی خدای ﷻ لوی اجر عظیم به ورکړي، نو عثمانﷺ نیت او قصد وکړی چي هغه ښاه به جوړ وي، لکن یوه کافر دمخه تر عثمانﷺ هغه ښاه جوړ کړی، نو علیه السلام وویل نیة المؤمن یعني عثمان خیر دی تر عمل د کافر.

درویش وایي: چي په دې حدیث کي یوازي مؤمن ذکر سو نو ضمیر وکافر ته راجع کول اضمار قبل الذکر دی الا ان یقال المعهود کالمذکور، لکن اولی په ځواب کي داده چي د مؤمن څخه جنس مؤمن مراد دی نو د حدیث معنا داده چي یو مؤمن چي ریاء د سمعة یو غویی خیرات کړي مثلا، او یا ریاءً وسمعةً مهمان خانه جوړه کړي او خلگو ته ډوډۍ ورکوي، یو بل مسکین بالفعل سړی دا قصد وکړي که ماته خدای ﷻ روپۍ راکړې زه به هم غوایي خیراتوم او مېلمانه به خورومه، نو ددغه مسکین نیت د هغه مرایي تر عمل خیر دی لان في عمل المرایي شرک خفي، او نیت د مسکین خالصا لرضا اللهﷻ دی، او بعض مفسرین د حدیث مذکور داسي ترجمه کوي چي نیت مجرد د مؤمن یعني بېله عمله خیر دی تر عمل مجرد د نیت څخه، کالوضوء للتبرد لا للثواب، لکن بعض علماؤ دا جواب تر تنقید لاندي نیولی دی چي اعمال د خیر خو بعض بېله نیت نه دي صحیح لکه لمونځ بېله نیته نه دی روا، او بعض افعال الخیر وه نیت ته ضرورت نه لري کقرائة

القرآن والاذکار، نو په کوم بعض کي نیت د مؤمن خیر تر عمل دی.

فائده: انفاق د عامة الناس په مال سره دی یعني بېله ریا او سمعة، ددوی ثواب جنت دی او انفاق د خواصو اعني اولیاء الکرام رح په تزکیه د نفس د رزائلو ملکاتو څخه او تصفیه د زړه د محبت څخه د مال بالانفاق في سبیل الله، نو ددوی ثواب نظر دی الی وجه الله الکریم في جنة النعیم، اللهم اجعلنا منهم بجاه نبیک المجتبی المنعوت بما زاغ البصر وما طغی، ع باکریمان کارها دشوار نیست

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللهِ

هغه کسان چي نفقه کوي خپل مالونه په لاره کي د خدای ﷻ

پوه سه: چي رسول الله ﷺ چي اصحاب کرام ؓ امر کړه په کومک سره په غزاء کي د تبوک چي ډېره سخته غزاء وه او ډېر مسافت هم په مخ کي و، او ډېره سخته گرمي هم وه، نو عبدالرحمن بن عوف ؓ څلور زره درهمه د کومک او صدقي په توگه وعلیه السلام ته راوړه او عبدالرحمن ؓ وویل چي ما اته زره درهمه درلوده، نو څلور زره مي ځان ته مي ځان او عیال ته راوگرځول او څلور زره مي وخدای ﷻ ته په قرض ورکوم، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل بارک الله فیما امسکت وفیما اعطیت، او حضرت عثمان بن عفان ؓ د غزاتو سره د تبوک په زر اوښانو سره د کتو او د نورو شیانو چي د اوښانو سره مناسب شیان وه کومک وکړی، او عبدالرحمن بن سمره ؓ وایي چي عثمان ؓ سره د اوښانو د کومک یو زر دیناره هم راوړي وه او د علیه الصلوة والسلام په لمن کي یې ور واچول، او علیه السلام لاس پکښي واهه، او دا یې ویله چي عثمان که تر دې وروسته هر څه عمل وکړي ده ته ضرر نسته، رواه البغوي رحمه الله، نو دا آیت نازل سو ﴿الذین ینفقون اموالهم في سبیل الله الآیة﴾

درویش وایي: چي نفس انفاق في سبیل الله خو ښکاره دی، لکن چي "من"

یا "اذی" او یا ریاء ورسره ملگرې وي هغه ذخیر کار فاسدوي یعني په آخرت کې یې هیڅ ثواب نسته لکه په پاکو ابو کې د څاه چې مرداري وررولوېږي ټولې اوبه د څاه مرداروي، نو ددې د بیان لپاره خدای پاک دا آیات نازل کړه.

درویش وایي: چې په اخلاص سره د صدقاتو وزن درنېږي که څه هم لږ وي، او په من او اذا او یا ریاء له منځ څخه بالکلیة نیستي کېږي که څه هم ډېري وي.

ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَآ أَنفَقُوا۟ مَنًّا وَلَآ أَذًى لَّهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾ قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّن صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَآ أَذًى ۗ وَٱللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾

او وروسته تر انفاق نه کې په پسې په "مانفقوا" سره احسان اچول پر منفق علیه باندې، صورت د من یې دادی چې منفق ومنفق علیه ته وایي چې ما څونده احسانونه ستا سره کړي دي، یعني لایعتد المنفق بالانفاق على المنفق علیه، او نه دي منفق علیه ازاره وي، صورت د ازار دادی چې منفق موذي ومنفق علیه ته یا داسې ووایي چې ماڅونده انفاق پر تا کړی تا زما هیڅ شکر نه دی اداء کړی، او یا ورته ووایي چې تر څو پورې ماته راځې او ما ازاره وې، او یا داسې ورته ووایي چې تر څو به ته سوال او فقر کوې نه شرمېږې، او یا داسې ورته ووایي چې دونده پنډ او ځوان یې او فقر کوې ولې مزدوري نه کوې، وامثال ذالک من کلمات الاذی، قوله لهم اجرهم آه، نو دوئ لره اجر او ثواب دی په ورځ کې د اخرت، او گاهې په دې دنیا هم خدای ﷻ ومنفق مذکور ته عوض او اجر ورکړي.

پوښتنه: الذین ینفقون آه مبتداء وه او متضمن و معنا لره د شرط کماتقرر في النحو، او دا قول د خدای ﷻ "لهم اجرهم آه" یې خبر دی، نو څه حکمت الهي دی چې پر خبر یې کلمه د فاء نه کړه داخله تاچې پر سببیت د ماقبل مابعد لره یې دلالت کړی وایي؟

ځواب: ددې لپاره يې فاء سببيه نه راوړه چې ترتب د اجر پر انفاق وترک المن والاذی ښکاره خبره ده، نو راوړو ته د فاء سببيه ضرورت نسته، او نه به بېره پر منفقين مذکورين وي يعني په مستقبل الزمان کي يعني په ورځ کي د قيامت، او نه به دوئ غمجن وي پر ما مضی من امور الدنيا په دې معنا چې هغه مؤمن چې انفاق مذکور په دنيا کي نه وي کړی هغه به په آخرت کي غمجن وي چې کاشکي ما ورته انفاق کړی وايې يعني حين يری ثواب المنفقين بلا من ولا اذی في العقبی من عجائب قدرة الله، په حديث شريف کي راغل دي چې يوه ورځ حسن بن عليؓ د خپلي مور فاطمة الزهراءؓ قميص د طعام رانيولو لپاره په شپږ درهمه خرڅ کړی، يوه سائل ورته ودرېدی او د شيئالله په ويلو يې سوال ځندي وکړی، حسنؓ هغه شپږ درهمه وسائل مذکور ته ورکړه، وروسته حسنؓ يوه اوښه په اجل او پور له يو چا څخه رانيول بائع ولاړی، حسن يوګړی اوښه وګرځول، بل سړی ورته راغلی اوښه يې په نغدو روپو په ګټه لاهم ځندي رانيول، حسنؓ په بائع پسي وګرځېدی په دې نيت چې د اوښي قيمت به قبل حلول الاجل وهغه ته ورکړي او په ګټه به يې طعام رانسي، هرڅه سعي چې يې وکړه بائع يې پيدا نه کړی، نو عليه الصلوة والسلام ته يې دا موضوع پېش کړه، نو عليه السلام ورته وويل چې سائل رضوان خازن الجنة و، او بائع د اوښي ميکائيلؑ و، او مشتري يې جبرائيلؑ و فنزلت هذه الآية كذا في روح البيان

درويش وايي: چې اکثره مفسرانرح پر دې دي چې دا آيت په شان کي د عثمان بن عفانؓ او عبدالرحمن بن عوفؓ نازل سوی دی وقد مر عنقريب.

مسئله: که يو سړی فقير ته خو يو شی ورکړی لکن من يا اذی يې ورسره ملګرې کړ، بعض فقهاء رح وايي چې د صدقې ثواب خو يې نسته او عذاب د من او اذی پر ده سته، او وهب بن منبهؒ وايي چې لا اجر له ولا وزر عليه، او بعض مخور فقهاءرح وايي چې د اصل صدقه ثواب يې سته لکن په من او اذی سره يې تضاعف له منځه ولاړی.

پوښتنه: خدای ﷻ موږ امر کړو په دې سره چي تاسي په صدقه سره پرچا من او احسان مه اچوئ، او سره له هغه خدای ﷻ وایي ﴿بل الله یمن علیکم آه﴾

ځواب: ټوله شیان که اعیان دي او که اموال دي او که افعال د عبادو دي ټوله مال او ملک د خدای ﷻ دي، او ملک د رب ﷻ د بل چا نه دی، او د بنده که مال دی او افعال دي د خدای ﷻ له خوا څخه دي او د بل چا په ورکړي شي سره خو څوک احسان پر چانه سي اچولایی، د بنده مثال د من اچولو داسي دی لکه چي یو سړی خپل مریی ته روپی په لاس ورکړي چي فلاني فقیر ته یې ورکړي، نو مریی چي هغه روپی وهغه فقیر ته ورکړي، نو حق د "من" او "اذی" لري کلا وحاشا، او د آیة مذکوره مضمون خو دادی چي خدای ﷻ مسلمان ته وایي ﴿قل﴾ اې محمد ﷺ یعني ومسلمانانو ته ﴿لاتمنوا علي اسلامکم، بل الله یمن علیکم ان هداکم للایمان﴾ حسین کاشفي رحمه الله وایي

آنچه که بدهی چو دهنده خداست　　منت بیهوده نهادن خطاء است

هر چه میدهی می ده ومنت منه　　وآنچه پشیمان سوی آن هم مده

سعدي شیرازي قدس سره وایي

چو انعام کردی مشو خود پرست　　که من سرورم ودیگران زیردست

چو بینی دعا گوی دولت هزار　　خداوند را شکر نعمت گذار

که چشم از تو دارند مردبسی　　نه تو چشم داری بدست کسی

په بعض روایاتو کي راغلي دي چي ابراهیم علیه السلام پنځه زره پړکه پسونه درلوده، او ددې مواشیو د سپو په غاړه د سرو زرو طوقونه وه، نو یوه ملکه په صورت بشري ورته راغله او ابراهیم علیه السلام د خپلو مواشیو ننداره کوله په دښت کي، ملکي سړي وویل "سبوح قدوس رب الملائکة والروح" نو ابراهیم علیه السلام چي دا واورېدل هغه سړي ته یې وویل دا ذکر یو وار بل مکرر کړه سم نیمی ددغو مواشیو یې ستا، ملکي بل وار ذکر مذکوره مکرر کړی، نو ابراهیم ور ناړې کړې چي یو وار یې بل ووایه ولک جمیع ما تری من مالي، فتعجب الملک، وقال جدیر ان یتخذک الله خلیلا، ته لائق ددې یې چي خدای ﷻ ته خلیل خپل

بللی یې ویجعل لک في الملل والنحل ذکرا جمیلا ، او خدای ﷻ به تاته درکوي په آینده ملتو کي ذکر جمیل.

پوه سه: چي نحل عطف تفسیر دی د ملل، ولهذا سمی الکتاب الذي صنفه محمد عبدالکریم الشهرستاني رحمه الله في بیان مذاهب اهل الارض، بکتب ملل والنحل، په دې بیت بلیغ عربي کي ښه فکر وواهه، درویش به یې ترجمه هم درته وکړي.

صنوان من منح سائله ومن   ومن منع نائله وضن

یعني دوه مثله شی چي څوک ورکړي وسائل ته لکن من پر وکړي، داسي دی لکه چي یو سړی منع وکړي له نائل څخه یعني سائل څخه، او بخل په وکړي و حاصل البیت انه لا فرق بین المعطی المان والمانع البخیل.

درویش وایي: چي دغه بیت که بېله حرکاتو او د شد څوک نوشته کړي شاید ډېر دقیق الفهمه سړی به یې معنا کوي، مثلا داسي یې نوشته کړي لکه دمخه چي مو نوشته کړي وه، او که حرکات او شد ورکړي لکه دا اوس چي نوشته دي، نو په ترجمه یې سړی اسانه پوهېدی سي.

صِنْوَانِ مَنْ مَنَحَ سَائِلَه وَمَنَّ   وَمَنْ مَنَعَ نَائِلَه وَضَنَّ

قوله قول معروف آه، او رد د سائل په قول معروف سره یعني په ښه خبره سره چي هغه نه سي په زهیر مثلا ورته ووایي چي خدای ﷻ دي پرده وکړه، خدای ﷻ دي ښه رزق در کړي فعلا خو زه هم تنګدست یم ورنه ستاخو حق و، امثال ذالک، او بخښنه وکړه وسائل ته چي ډېر دي په عذاب کړي او په بار بار سره غوښتنه درڅخه وکړي، او الحاح په سوال کي وکړه بهتر دی تر هغه صدقې چي ازار د سائل ورسره وي.

سوال: خیر خو اسم تفضیل دی نو په مفضل علیه کي خو هم نفس خیر والی غواړي، او سره له دې چي په هغه صدقه کي چي اذی او ازار ورسهر وي هیڅ خیریت نه سته؟

ځواب: دغه صدقه چي ازار ورسره وي که څه هم په واقع کي خو هیڅ خیر

والی نه لري لکن په زعم د منفق خو خیر پکښې دی.

درویش وايي: وقد مر الاختلاف في امثال هذه الصدقات وعلى مذهب البعض فيها، خیر ایضا فتدبر فیما مر من الاختلاف، او خدای ﷻ غني دی ستاسي د صدقاتو څخه پر فقراؤ باندي، ولي فقیر ته به خدای ﷻ له بله خوا رزق ور ورسوي، صرف ستاسي اغنیاؤ امتحان یې کاوه، امام شعبي رحمه الله وایي که مصدق ځان خپل وثواب ته د صدقه ډېر محتاجه نه وباله تر فقیر وصدقه ته فقد ابطل صدقته.

فائده: صدقه یوازي په مال کي نه ده حصر بلکه بل تجري في کل معروف مثلا الکلمة الطیبة والشفاعة الحسنة والاعانة في حاجة احد وعیادة مریض و تشییع جنازة وتطیب قلب مسلم کل ذالک صدقه، روح البیان.

حکایت: یو بادشاه چي د یو ولي الله سره یې ډېر اخلاص درلودی، نو په ډېر منت او زاریو سره یوه شپه هغه ولي الله مېلمه کړی ولي الله چي ډوډۍ له بادشاه سره وخوړل، نو بادشاه خپل تخت او زیبا حرم سرای او ښې ښې مېوه داري درختي او ډول ډول ګلان د ګل باغ یې هم ورښکاره کړه، او ولي الله ته یې وویل چي څرنګه بولي زما بادشاهي او دغه ځایونه چي ماپه تا ولیدل، ولي الله ورته وویل چي ددې ټولو یو ګوز قیمت دی، د بادشاه خوا ځندي بده سوه، او په اهانت یې له کوره څخه وایستی، خیر ولي الله ولاړی خپل کور ته او دا بله شپه د بادشاه سخت پر نس درد سوه او نس یې وار په وار له باده څخه پړسېدی، آخیر الامر هر څه علاج طبي چي یې وکړی نه در آرامېدی او نه پاړسوب کښته کېدی، خو ناچار هغه ولي الله یې راوباله، هغه چي راغلی بادشاه ورته وویل چي پر ما یو دم وکړه، ولي الله ورته وویل چي دم په دې شرط درباندي کوم چي تا به خدای ﷻ جوړ کړي لکن بادشاهي به ماته راسپارې، شاه چونکه ډېر په عذاب و، نو تر بادشاهیت یې خپل صحت خیر وباله، او ولي الله ته یې وویل که زه خدای ﷻ جوړ کړم تر شاهي تاته در تېریم، ولي الله بسم الله الرحمن الرحیم ووایه او د شاه پر نس یې لاس ورتېر کړی،

بادشاه يو غټ او اوږد بد بويه ګوز واچاوه او جوړ سو، نو بادشاه سم دلاسه ولي الله ته وويل راسه زما پر تخت کښېنه، صبا به زه حرم سرای در خالي کړم او ته به ورته راکړه سې، ولي الله ورته وويل چي زه حاجت نه لرم وداسي شاهي ته چي قيمت يې بدبويه ګوز و، لکن ته په بادشاهي او په شاهي منزله او ګل باغ مه مغروره کېږه بله د خدایﷻ شکر وايه، او.د خدایﷻ په عبادت کي مال ځان او مال صرف کړه ولي الله ځندي ولاړی.

درویش وایي: چي هغه ډلي معروفة الحال دا حکايت وامثالها درواغ بولي او دا صرف موضوعي حکايات بولي، او هغه حديث قدسي مبارک چي په شان کي د رسول کريمﷺ راغلی دی چي په نور الظلم او ابو المنتهی کي مذکور دی، يعني لولاک لماخلقت الافلاک ولولاک لما اظهرت الربوبية دغه معلوم الحال ډلي دا صرف موضوعي بولي، دوئ وايي چي فلاني او فلاني محدث دا حديث موضوعي بللی دی او سره له دې چي امام مظهريؒ چي لوی محدث دی د جلد لسم (١٠) په ص (٣٠٣) کي داغه حديث راوړی دی او اشاره وضعف ته يې فضلا عن الوضع هم نه ده کړې، او سره له دې چي امام مظهريؒ په ټوله خپل تفسير کي چي يو حديث راوړی، نو که ضعيف و، ضعف يې بيانوي، او که منکر وو نکارت يې يې بيانوي، ويقول في بعض الآحاديث هذا حديث ضعيف جدا او منکر جدا الی غير ذالک، او د امام مظهري تفسير دغه مخالفي ډلي هم مني چي صحيح تفسير دی

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُبْطِلُوْا صَدَقٰتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْاَذٰى

اې هغه کسانو چي ايمان يې راوړی دی تاسي مه باطلوئ خيراتونه خپل، يعني ثوابونه د خيراتو په من سره پر سائل او په ازار سره.دده، وقد مربيان صورة المن والاذی.

پوه سه: چي دا قضيه سالبه کليه ده يعني بشيئ من المن والاذی د عبدالله بن عمرو بن العاصؓ څخه روايت دی چي رسول اللهﷺ وفرمايله "لايدخل الجنة

منان، ای في الصدقات ولاعاق" ای لوالدیه او لاساتذته رواه النسائي والدارمي.

فائده: مراد دخول اولی دی.

فائده: ابن عطیه رحمه الله دلته یو سوال کړی دی چې مذهب د اهل السنة والجماعة خو دادی چې سیئات حسنات نه سي باطلولای خلافا للمعتزله، نو د من او اذی په صورت کې خو حسنه چې صدقه ده له مخه صادره سوه، او وروسته سیئه په من او اذی پوري ملحق سوه، نو څرنګه په سیئه لاحقه سره حسنه سابقه باطلېږي، صاحب د روح المعاني داسي جواب ورکړی دی چې خدای ﷻ په هغه صدقه چې صاحب به یې من او اذی کوي خبر دی هغه صدقه نه قبلوي، حتی چې کرام کاتبین ته هم خدای ﷻ یوه نښاني ورښوولې ده چې هغه دا صدقه د مال او موذي په لست کې د حسناتو نه لیکي، او زموږ او د معتزله وو اختلاف په حسنه مقبوله کې دی انتهی مع الزیادة.

كَالَّذِي يُنفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

پوه سه: چې کلمه د کاف منصوب المحل ده مفعول مطلق دی لقوله لاتبطلوا ای ابطالا کابطال الذي چې نقه کوي مال خپل لپاره د روئت د خلګو نو رئاء الناس منصوب دی مفعول له دی، او ایمان یې نه وي پر خدای ﷻ او پر ورځ د آخرت.

فائده: عدم ایمان پر خدای ﷻ او په ورځ د آخرت قید د ابطال د ریاء صدقې لره نه دی، ولې که سړی موٴمن پر خدای ﷻ او پر ورځ د آخرت هم وي، دغه صدقه یې هم په ریاء سره باطلېږي، بلکه دا قید خدای ﷻ ددې لپاره وواېه چې انفاق ریاءً د موٴمن له شانه څخه نه دی بل هو من شیون الکافر، او موٴمن لره نه ښایي چې ځان د کافر سره مشابه کوي.

پوه سه: چې د مرائي مثال داسي دی چې یو سړي پر شکل د کالدارو یو څو کودري په یوه خلطه کې اچولي وي او په بازار کې یې په شاوي، نو خلګ چې ورته ګوري دا وایي چې ددې سړي څونده ډېري کالداري په شا دي لکن که یې یو دکاندار ته دغه کودري دی وروړي هیڅ شی نه په رانیول کېږي، نو

دده د پلنځو د کودرو جزاء صرف او صرف د خلګو خبري وې چې ددې سړي ځونده کالداري په شا دي، دغه رنګه د مرايي ثواب او جزاء د خلګو خبري دي چي فلانی ځونده لوی منفق دی، مګر په بازار کي د آخرت هيڅ شی له نعمتو څخه د آخرت نه په رانيول کېږي.

فَمَثَلُهٗ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَاَصَابَهٗ وَابِلٌ فَتَرَكَهٗ صَلْدًا ؕ

يعني حالت عجيبه د مرايي لکه حال د صافي ښوويي ډبري دی.

پوه سه: چي "صفوان" بعض اهل لغت وايي چي جمع دی، چي مفرد يې صفوانة دی، او بعض اهل لغت وايي چي مفرد ددې او جمع يې صفي دی، او پر هغه ښويي ډبري باندي لږ خاوري پرتې وي.

پوه سه: چي لږ والی د خاورو له تنکير څخه معلومېږي، نو ورسېږي هغې ښويي ډبري ته غټ غټ ځاځکی باران لکه د پسرلي يا د دوبي باران، نو پرېږدي هغه باران هغه ډبره ښويه، يعني هغه ګرز چي پر و، باران يې ځندي يوسي.

لَا يَقْدِرُوْنَ عَلٰى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوْا ؕ

نو قدرت نه لري دغه کسان، يعني رياکاران پر يو شي د هغه انفاق چي دوئ رياءً کړی وي، يعني په ورځ کي د قيامت ثواب يې نسته لانه لاثواب قطعا للشرک الخفي.

فائده: ضمير د لايقدرون راجع و موصول سابق ته دی وجمع الضمير باعتبار الجنس او الفريق.

وَاللّٰهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٢٦٤﴾

او خدای ﷻ هدايت نه کوي و هغه قوم ته چي کافر وي، يعني ما داموا محبين للکفر.

پوه سه: چي په دې آيت کي اشاره ودې ته ده چي من او اذی او رياء له خواصو څخه د کافرانو ده لعدم ايمانهم بالبعث بعد الموت والثواب والعقاب، نو بايد مسلمانان ددوئ په خواصو ځان ورګډ نه کړي.

فائده: بعض سلف صالحینو رح له ریاء څخه د ځان ساتلو په خاطر به یې صدقه د ړانده فقیر په لاس کي ور ایښوول چي دا فقیر یې هم ونه پېژني، او بعضو به د یو بده مسکین په پټو یا بله جامه پوري به یې روپۍ ورغوټه کولې وعلی هذا فقس، وفي الحدیث الصحیح قال رسول اللهﷺ ان اخوف ما اخاف علیکم الشرک الاصغر، صحابه کرامو وویل چي شرک اصغر څه شی دی یا رسول اللهﷺ، قالﷺ الریاء" چي په ورځ د جزاء الاعمال الحسنة ریاکارانو ته خدای ﷻووایي چي ورسئ تاسي هغو کسانو ته چي تاسي ددوئ د رؤیت لپاره دا عمل صالح کاوه چي د هغو سره به یو ثواب پیدا کړئ، سعدي شیرازي قدس سره وایي.

طریقت همین که اهل یقین ❁ نکو کار بودند و تقصیر بین
بروی وریا خرقه سهلست دوخت ❁ گرش باخدای در فروشی نکوست
همان به گر آبستن گوهری ❁ که همچون صدف سر بخود دربری
وگر آوازه خواهی در اقلیم فاش ❁ برون حله کن گو درون حشوه باش

درویش وایي: چي په دې حدیث کي د ابو هریره﷛ چي مسلم یې روایت کړی دی او ګڼ شمیر مفسرینو رح یې هم روایت کړی دی داسي راغلي دي، چي خدای ﷻ چي ورځ د قیامت سي د خلګو د قضاوت لپاره نازل سي یعني متوجه سي، او هره ډله د خلګو پر زنګنو ناست وي، نو اول خدای ﷻ هغه درې قسمه خلګ راغوښتونکي، یو حافظ القرآن وقاریه، او بل هغه سړی چي په غزاء او جهاد في سبیل الله کي وژل سوی وي، او بل هغه سړی چي خدای ﷻ اموال کثیره ورکړي وي، نو اول حافظ القران ته یعني علاوه تر نورو نعمتو دا ورته ووایي چي ما تاته تعلیم د ماانزلته علی رسولي نه وو کړی؟ حافظ ورته ووایي بلی یاربي، نو خدای ﷻ ورته ووایي چي تا نو څه عمل وکړی فیما علمت، یعني لرضائي؟ نو قاري ورته ووایي ما وایه قرآن په ساعاتو د شپې او د ورځي، یعني ستا د رضاء لپاره، نو خدای ﷻ ورته ووایي کذبت او ملکي هم ورته ووایي کذبت، نو خدای ﷻ ورته ووایي چي ستا په قرائت قرآن کي دا

غرض و چي خلگ ووايي چي فلانی قاري دی، هغه خو تاته وويل سوه.

پوه سه: چي دا تکذيب د خدایﷻ ددې قاري په قيد محذوف کي دی يعني ستا د رضاء لپاره، وقد صرح بهذا القيد بعض المحدثين رح، او بيا صاحب المال راوغواړي، او خدایﷻ به ورته ووايي چي ماتاته فراخي د مال نه وه درکړې، او د بل له احتياجه مي نه وې خلاص کړی، قال بلی يارب، خدایﷻ به ورته ووايي چي تا نو څه عمل وکړی في ماتيتک يعني من المال، هغه غني به ورته ووايي چي ما په هغه مال سره صله رحمي د اقرباؤ سره کوله، او نور خيراتونه مي کوله يعني ستا د رضی لپاره، نو خدایﷻ به ورته ووايي کذبت او ملکي به هم ورته ووايي کذبت، يعني په هغه قول چي ستا د رضا لپاره بلکه تا ددې لپاره دا خيراتونه وغيره کوله چي خلگ ووايي چي فلانی جواد دی وقد قيل، وروسته بيا هغه سړی ورته حاضر کړي چي په في سبيل الله يعني جهاد کي وژل سوی وي، نو خدایﷻ علاوه تر نورو نعمتو دا ورته ووايي چي ته پر څه باندي وژل سوی يې مجاهد ورته ووايي چي تا امر په جهاد في سبيل الله سره کړی و، نو ما هم جهاد وکړی حتی چي شهيد سوم يعني لپاره د اعلاء د کلمة الله، خدایﷻ به ورته ووايي کذبت او ملکي به هم تولي ورته ووايي کذبت، يعني په دې قول کي چي لپاره د اعلاء د کلمة الله، او خدایﷻ به ورته ووايي چي تاخو ددې لپاره جهاد کاوه چي خلگ ووايي چي فلانی ډېر دلاوره سړی و، وقد قيل، وروسته عليه الصلوة والسلام داسي وويل اولئک الثلاثة اول خلق الله تسعربهم النار يوم القيامة.

درويش وايي: لعل المراد بکون هؤلاء اول، اوليتهم في المسلمين.

فائده: ټوله محدثين وايي چي نقل د حديث بالمعنی روا دی، نو له دې کبله دغه مذکوره حديث مفسرينو په مختلفو الفاظو راوړی دی، او په ترتيب کي ددغو درو کسانو هم په تفاسيرو کي فرق موجود دی، او دغه رنگه بعض مفسرينو هغه قيود مذکوره في هذا التفسير صراحةً راوړي دي، لکن ښه داده چي سړی ماخذ ته د حديث مذکوره چي مسلم دی رجوع وکړي.

درویش وایي: چي احادیث شریفه په باره کي د وخامت د ریاء ښځي ډېر دي، له ابو هریره ﷺ څخه روایت دی چي رسول کریم ﷺ وویل چي خدای ﷻ وایي "انا اغنى الشركاء عن الشرک من عمل عملا اشرک فيه معي غيره ترکته وشرکه، وفي روایة انا منه بريئ هو للذي عمله له" رواه مسلم، وعن جندب ﷺ من سمع ای عمل للسمعة سمع الله به، ومن یرائي یرائي الله به، متفقه علیه، یعني سمعه او رؤیت عوض دی او ثواب د آخرت ورلره نشته، وفي حديث رواه احمد رحمه الله بسنده عن ابي سعيد ﷺ عن رسول الله ﷺ قال اذا جمع الله الناس یوم القيامة ليوم لاريب فيه نادى مناد من كان اشرک في عمل عمله لله احدا فليطلب ثوابه من عند غير الله فان الله اغنى الشركاء عن الشرک، وهذا بحث طويل لعله ينجر الى الملال.

درویش وایي: چي دا مرض وبایي په اوسنی زمانه کي يې له جهالو او عوامو څخه سرایت کړی دی وعلماء او خواصو ته، وان شئت مصداق ماقلت فتفكر في الدورات المتعارفة في بلد کويته یعني "دورة الصرف" دورة النحو" دورة المنطق" دورة اصول الفقه" وغير ذالک خصوصا ترجمة القرآن العظيم الذي انزله الله تعالى في (۲۳) من زمان النبوة، وصاحب دورة القرآن يقرئها للطلبة في اربعين يوما وغايته في شهرين، والى الله المشتكى.

وَمَثَلُ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ

پوه سه: چي په دې آیت کي مفسرین رح تو له مضاف محذوف بولي په قرینه د مشبه به، یعني مثال د نفقاتو د هغه کسانو چي مالونه خپل نفقه کوي او صرفوي يې لپاره د طلب د رضاء د خدای ﷻ، نو مرضات مصدر میمي دی یعني ریاءً او سمعه کار د عاشق الهي نه دی، وفي المثنوي

عاشقان را شاد مانی وغم اوست ۞ دست مز دو جرت خدمت هم اوست
غير معشوق ار تما شايی بود ۞ عشق نبود هر زه سودايی بود
عشق آن شعله است کوچون برفروخت ۞ هرچه جزء معشوق باقی جمله سوخت

حافظ شیرازي مېګوید

توبنده گی چون گدایان بشرط مزد مکن / که خواجه خودروش بنده پروری داند

والحاصل ان الخدمة بالاجرة لاتناسب الرجولية فان من علم علما يقينيا ان مولاه كريم يقطع قلبه عن ملاحظة الاجرة وتجيئ اجرته من ذالك الكريم على التمام والكمال.

حکایت: رابعه عدویه یا بصریه چې یوه مینځه وه چې د ځوانۍ او پېغلتوب په وخت کې ډېره ښائسته وه او د بادار ظاهري ډېره خدمت ګاره وه، نو په هغه په وخت کې به په ډېرو روپو یوه مشتري د بل بائع ځخه رانیول، او ډېر به هر بادار نازوله، رفته رفته چې د رابعه عمر تېرېدی کرار کرار یې حسن ظاهري مخ پر زوال کېدی، آخیر الامر د سر وېښتان یې سپین سوه، او مخ یې ژړ او ګونجي ګونجي سو، او له خدمته هم ولوېده، نو اخیري بادار ددې رابعه و هغه ځای ته بوتله چې مریان او مینځیانې به پکښې خرڅېدلې او رانېول کېدلې، یوه ورځ تر ماښامه یې په ګنج کې د برده فروشۍ درولې وه، هیڅ چا یې طلب د رانیولو ونه کړی، دوهمه ورځ هم هکذا تېره سوه، دریمه ورځ یو سړی چې په مخکنۍ دوو ورځو کې هم په ګنج کې حاضر و، پر رابعه یې زړه وسو چې وچ شونډان به بادار په ګنج کې درولېوه ورته راغلی مالک ته د رابعه یې وویل چې مینځه دي په څو ده، آخیر الامر پر درې درهمه یې فیصله د قیمت سره وکړه، او رابعه یې رانیوله، تر ګنج چې یې راوه ایستله، نو هغه مشتري ورته وویل چې ما صرف د زړه سوي له کبله ته رانیوله، نه د خدمت لپاره ورځه زما له خوا ازاده یې، سړی چې ځندي ولاړی رابعه وه یوه دېوال ته کښېنستل، او سر یې په ګرېبان د فکر کې پټ او خپل د ځوانۍ د بادارانو د عزت او خدمت وختونه یې ورپیاد کړه، او تر سترګو یې اوښکي بهېدلې، آخیر الامر یې خدای ﷻ ته مناجات وکړی چې خدایه ظاهري باداران خو ټول بېوفاء ثابت سوه، ته ای خدایه چې حقیقي بادار یې اوس زه ستا وخدمت او عبادت ته مخ در اړوم ته خو به مې خپل له درباره نه شړې لکه

مجازي بادارنو چي وشرړلم.

درویش وايي: چي چونکه د رابعه په زړه کي عشق حقیقي د معبود قرار ونیوی، نو په قرار د هغه حدیث قدسي چي خدای پاک وايي ﴿من تقرب الي شبرا تقربت الیه زراعا ومن تقرب الي زراعا تقربت الیه باعا ومن یمشي الي اتیته هرولة او کما قال﴾ (رواه کتب الصحاح اکثرها) نو خدای پاک رابعه خپله مقبوله مینځه وګڼله، وروسته رابعه پو یوه نژدې غره کي د بصرې یوه چینه پیدا کړه، او هغې ته نژدې یې یو غار د عبادت لپاره وټاکی، لږ مده به رابعه بصرې ته راغله او یو څه ډوډۍ به یې پیدا کړه او هغه به لمر وچه کړه او میده به یې کړه او د اوبو سره به یې خوړله، وروسته تر څو مدې به د بصرې خلګو هغې ته ښه مکلفه ډوډۍ غره ته وروړله او دې به هغه خوړله او او شپه او ورځ به یې د خدای ﷻ لپاره لمونځونه او عبادتونه کول او روژې به یې نیولې او اذکار الهیه به یې هم ویله، نو میاشتي چي تېرېدلې مخور علماء د بصرې به ددې زیارت او ملاقات ته ورتله، روایت دی چي رابعه به زائد تر صلواتو خمسه وو په هر شبانه روزه کي دوه سوه نفلي لمونځونه هم کوله، یوه ورځ چي علماء ددې په ملاقات کي حاضر وه، رابعه ددې څخه پوښتنه وکړه چي تاسي عبادت د خدای ﷻ له څه سببه کوئ؟ بعض علماؤ وویل چي له عذاب څخه بېرېږو په ورځ کي د قیامت، رابعه ورته وویل چي تاسي خو له بېري دا عبادت کوئ، اخلاص د خدایه سره مو څه شی دی، بعضو وویل چي موږ عبادت د خدای ﷻ کوو په طمع دجنت في یوم القیامة، رابعه ورته وویل چي تاسي مزدور کاره یاست او مزدوري هم ډېله غواړئ، اخلاص د خداي ﷻ سره مو څه دی، نو ملایانو دې ته وویل چي ته نو د څه لپاره عبادت کوې؟ رابعه ورته وویل چي که خدای ﷻ له سره دوږخ نه وایی پیدا کړی فرضاً نو خو بېره له دوږخه به نه وایی، او داغه رنګه که یې جنت فرضاً نه وایی پیدا کړی، نو خو طمع د جنت به هم نه وایی، لکن خو بیا هم ما به عبادت د خدای ﷻ کولایی لانه المولی وانا امته وللمولی حق العبادة علی الاماء والعبید.

درويش وايي: چي دغه دی مقام حقيقي د عبوديت او اخلاص د خدای ﷻ او مقام د عشق حقيقي للمولی ﷻ انتهی الحكاية.

وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ

او ثابت گرځول د خپل اسلام وي، او تصديق يې وي پر ما وعده الله من الثواب علی ذالک الانفاق.

پوه سه: چي "وتثبيتا" عطف دی علی "ابتغاء مرضات الله" او كلمه د "من" ابتدائيه ده داخل پر منشی ده ای تثبيتا ناشيا من انفسهم، قاضي بيضاوي وايي چي له دې آيت څخه دا فهمېږي چي حكمت الهي په انفاق كي تزكيه او پاكول دي د نفس د منفق د بخل او له حب المال څخه آه، مظهري رحمه الله دا پر تفريع كړې ده ومن ثم قال ابو حنيفة رحمه الله لايجب الزكوة في مال الصبي حتی يؤديها الولي من مال الصبي، لان الحكمة في الزكوة ابتلاء المكلف ببذل ماهو شقيق الروح ابتغاء مرضاة الله وذا لايحصل باداء الولي انتهی، او بعض مفسران د آيت ترجمه داسي كوي وتثبيتا للمال الی يوم الآخرة، ولي چي د مال منفق ثواب آخيرت ته پاتېږي والمال الغير المنفق فهو الهالک ويوافق ذالک التوجيه ماروی عن ابن مسعود رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ ايكم مال وارثه احب اليه من ماله (څوک دی له تاسي څخه چي مال د وارث دي خوښوي تر خپل مال) قالوا يا رسول الله ﷺ ما منا احد الا ماله احب اليه من ماله وارثه (صحابه كرامو رضي الله عنهم وويل يا رسول الله ﷺ نسته هيڅ څوک مگر خوښ خپل مال لري تر مال د وارث) قال ﷺ فان ماله ماقدم ومال وارثه ما اخر (رسول الله وويل چي ما د سړي هغه دی چي د مخه يې واستاوه يعني آخيرت ته بالانفاق لمرضاة الله، او مال د وارث هغه دی چي ده وروسته پرېښوی ورثه وو ته رواه الترمذي، غرض د عليه السلام دا ؤ چي عموما خلگ خو كوشش كوي چي ورثه ورته ډېره شتمني پرېږدي، او د انفاق في سبيل الله څخه ډډه كوي حتی فرضي زكوة لا هم پوره نه وركوي.

درویش وایي: ویدل علیه التوجیه المذکور ما روی الترمذي بسنده عن عائشة رضي الله عنها انه علیه الصلوة والسلام ذبح شاة" یعنې وروسته علیه السلام دباندي ولاړی بیرته چي کور ته راغلی، نو یې له عائشه رضي الله عنها څخه پوښتنه وکړه ما بقی من شاة، د پسه یو څه غوښي پاته سوي؟ عائشه رضي الله عنها ورته وویل چي یو ولی یې پاته سوی دی، ددې غرض دا و چي ټوله پسه مو خیرات کړی یو ولی یې کور ته پاته سو، قال رسول الله بقی کلها الا کتفها یعنې ټوله پسه پاته سو یعنې ورځي ته د آخرت، یعنې هغه غوښي چي مسکینانو ته ورکړه سوې هغه باقي دي مگر یو کتف یې چي تاسي د خوراک لپاره راوگرځاوه.

پوه سه: چي مال د انفاق في سبیل الخیر لمرضات الرب جل سلطانه کار د سخیانو دی، او د روح ښندنه په لار کي د حق جل جلاله کار د عاشقانو دی، قال المولوي المعنوي مولوي جلال الدین البلخي ثم الرومي في مثنوي السامي

آن درم دا دن سخی را لائق است　　جان سپردن خود سخای عاشق است
نان دهی از بهر حق نانت دهند　　جان دهی از بهر حق جانت دهند
درشریعت مال هرکس مال اوست　　در طریقت مال ما مملوک اوست

حافظ شیرازي چه خوش سرائیده که میگوید

هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد بعشق　　ثبت برجریده عالم دوام ما

ودر جای دیگر میگوید

واز درون پرده زعشاق مست پرس　　کین حال نیست زاهد عالیمقام را

حاصل آنکه زهد وتقوی چیزی دیگر است اما عشق حقیقی ازو بالاتر است

درویش هیچ مدان میگوید که چون عاشقان حقیقي ذات والای حق جل جلاله بدیدار انوار ذاتي وصفاتي آن ذات والا صفات درپرده عمومي شب مشرف گردند، از غایت سرور اینچنین اظهار آن میکنند.

تعالی الله چه دولت دارم امشب　　که آمد ناگهان دلدارم امشب
چو دیدم روی خوبش سجده کردم　　بحمدالله نکو کر دارم امشب

بدانید که مراد شاعر از آمدن دلدار ظهور انوار ذاتی است، ومراد از

سجده سجده شکر است برين نعمت عظمی، که عاشقان حقيقی معبود حقيقی را در بعض شبها بطور برق خاطف مينسر ميشود.

کشد نقش انا الحق بر زمين خون چو منصور دار کشی بر دارم امشب
برات ليلة القدری بدستم رسيد از طائع بيدارم امشب
همی ترسم که حافظ محمو گردد ازين شوری که در سر دارم امشب

كَمَثَلِ جَنَّةٍۭ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ

پوه سه: چي "کمثل" خبر دی د "مثل الذين آه" والمعنی مثال د نقي د هغه چا چي په مبتداء کي ذکر سوه لکه حال د هغه باغ دی چي واقع وي پر يو لوړ ځای چي مستوي مځکه يې وي، يعني چي اوبه پکښي بهيږي، اوبه نه پکښي دريږي چي مځکه يې کمزوري کړي او نه له اوبو څخه لوړه وي چي اوبه نه ور خيژي حتی چي ميوه يې توی سي په سبب د عدم الماء، وانما قيد الجنة بهذا القيد لان اشجا مثل هذه الجنة تکون احسن وازکی کمايدل عليه التجربة، او ورسيږي وباغ غټ ته څاڅکي د باران يعني چي ښې اوبه په درختو کي جاري سي، نو ورکړي دغه باغ ميوه خپل هره ميوه چي وي چي درختي د هغې ميوي په دغه باغ کي موجودي وي، دوه مثل منصوب علی الحال يعني مثل ماکانت تثمر بلا وابل.

فَاِنْ لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ ؕ

او که دغه باغ ته نه ورسيږي وابل فطل يعني يکفيها هغه باران چي کوچني څاڅکي يې وي، والفرض ان تلک الجنة تثمر علی تقديري اصابة الوابل وعلی تقدير اصابة الطل، ولي چي پر مرتفعه مستوي مځکه چي باغ وي هوا يې سره وي، نو په هر صورت ميوه کوي، والحاصل ان نفقات د مؤمن نه ضائع کيږي بلکه که نفقات د مؤمن يو داسي شی ورضم سي چي تضاعف د اجر واجبوي مثل حسن الاخلاص ووضعها في المواضع اللائقة لها تتفاعف اجرها وثوابها الی ماشاء الله تعالی اولايضم اليها مايوجب التضاعف لايبطل اصل العمل ويوجب الاجر والثواب لامحالة

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿٢٦٥﴾

او خدای ﷻ په ټولو عملو ستاسي خبر دی.

پوه سه: چي دا جمله تعلق په دواړو ډلو پوري لري يعني المنفقين بالمن والاذى والرياء، نو د هغو لپاره وعيد دی، او د منفقين لمرضات الله، نو د هغو لپاره وعد دی.

پوه سه: چي دا راتلونکی آيت ربط لري د هغه آيت سره يا ايها الذين آمنوا لاتبطلوا "الآية.

اَيَوَدُّ اَحَدُكُمْ اَنْ تَكُوْنَ لَهٗ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيْلٍ وَّاَعْنَابٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ لَهٗ فِيْهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ

پوه سه: چي همزه لپاره د استفهام انکاري دی، يعني نه ده خوښه د يوه ستاسي چي ده لره دي وي يو باغ د خورما او د انگورو، او بهېږي لاندي تر درختو د هغه باغ ولې د اوبو، او ده لره علاوه تر انگورو او خورما په دغه باغ کي ټولي مېوې موجودي وي، لکه اينځر شپتالو انار وغيرها.

پوښتنه: د آيت په نص سره دا ثابته سوه چي په دې باغ کي ټولي مېوې موجودي وي، نو تخصيص د خرما او د انگورو د څه لپاره وسو؟

ځواب: تخصيص يې لپاره د شرف ددغو دوو مېوو وکثرة منافعهما وسو.

وَاَصَابَهُ الْكِبَرُ

او ومالک د باغ ته کلان سالي رسېدلې وي، يعني چي پر کسب او مزدوری قدرت نه لري.

پوه سه: چي کلمه د واو لپاره د حال، او قد ورسره مقدر دی کماتقرر في النحو، اى والحال انه قد اصابه الكبر.

وَلَهٗ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَآءُ

او مالک لره د باغ اولاد وي کوچنيان نر او ښځي يعني هغه هم پر کسب او مزدوری قدرت نه لري، والجملة للعطف على اصابه.

فَاَصَابَهَآ اِعْصَارٌ فِيْهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ

نو باغ ته ورسېږي اعصار، اعصار هغه تند باد دی چي لوړي خوا ته پورته کېږي لکه يو ميل، او په هغه اعصار کي اور وي يعني سخت تود باد وي، نو باغ يې وسوځل سي، يعني په سبب د تود باد، او ټولي مېوې له منځه ولاړي سي، والحاصل لکه د دغه باغ والا چي د کامل احتياج دده ومېوې ته د باغ احتراق د مېوو د باغ يې نه دی خوښ په دار الفنا دنيا کي، نو ځرنګه خوښ لري يو ستاسي چي حسنات او انفاق دده لغوه سي په سبب د من يا د اذی يا د رياء په ورځ کي د قيامت چي دی و هغو حسناتو ته کامل حاجت لري په دار البقاء کي، فيخيب وتحسر ابدا.

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿٢٦٦﴾

او دغسي خدای ﷻ په قرآن کي تاسي ته يعني ستاسي د هدايت لپاره آيات بيانوي، ددې لپاره چي تاسي فکر وکړئ په هغو آياتو او په مقتضی د هغو آيتو عمل وکړي لئلا يلحقکم تحسر وندامة يوم القيامة، مع انه لا ينفع يومئيذ كمالايخفى.

موعظت: عاقل سړی هغه دی چي عبادت د خدای ﷻ په اخلاص کوي، او همېشه خدای ﷻ ته التجاء کوي چي ما له طاغوت خفي څخه او ما له شرکه خفي څخه خلاص کړې، وهو الرياء والسمعة، فان الخلاص من هاتين الآفتين مبني عن الاخلاص.

قال السعدي رحمه الله عليه

همينست پندت اگر بشنوی　　　که گر خار کاری سمن نه دروی

يعني که چا تخم د ځوزانو وکری، د ګلانو حاصل به پر وانه خلي، وفي المثل العربي وبالكاس الذي تسقى تشرب، او د علي ﷺ بن ابي طالب څخه روايت دی چي عليه الصلوة والسلام وويل چي صدقه چي له لاسه د صاحب الصدقه ووځي دمخه تر دې چي په لاس کي د سائل واقع کېږي پنځه خبري

کوي يعني باللسان الحال.

(١) تقول كنت قليلة فكثرتني (٢) كنت صغيرة فكبرتني (٣) وكنت عدوا فاجتني (۴) وكنت فانيا فابقيتني (۵) وكنت محروسا والآن صرت حار سالک، كذا في روح البيان، وقال بعض الشعراء

زان پیش که دست ساقی دهر | در جام مرارت افگند زهر
از سر بنه این کلاه و دستار | جهدی بکن و دلی بدست آر
کین سر همه سالی باکله نیست | وین روی همیشه همچو مه نیست

درویش وايي: ومن بلاغات البرسوي رحمه الله فمن ساعده المال فلينفق في سبيل الله الملک المتعال وليشكر على غني ومدد فلا يقطع رجاء احد.

فائده: په صحيح حديث کي راغلي دي من قطع رجاء من التجاء اليه قطع الله رجائه، د تاريخ په پاڼو کي راغلي دي چي يو عالم چي دا حديث ووايه ډېر يې وژړل، او په دې کي حيران پاته سو چي ددې حديث په تر څه اندازې مراعات او عمل به په کوي، نو يو صالح عالم عامل ته روان سو چي ددې حديث په باره کي پوښتنه ځندي وکړي، او د خپل زړه شک زائل کړي، د هغه صالح ځای ته ورغلی، د هغه صالح په لاس کي ډوډۍ ده او سپي ته يې نيولې ده، سپي ډوډۍ خوړله، او هغه عالم سلام ورته ووايه هغه صالح وعليک ورته ووايه او ورته ولاړ نه سو لکه پخوا چي به دغه عالم ددې صالح وملاقات ته ورغلی هغه به ورته ولاړ سو، او ښه احترام د هغه عالم به يې وکړی، نو چي سپی په ډوډۍ موړ سو، نو هغه صالح سړی ورته ولاړ سو او د عالم مېلمه سره يې هغسي لطف او پوښتنه وکړه، او ددې په عذر کي چي زه اول ولي وتاته نه سوم ولاړ، داسي يې وويل لم اقم امتثالا لقوله عليه السلام من رجاء الى آخر الحديث، نو دې سپي ماته اميد ډوډۍ راوړی و، نو زه تاته نه سوم ولاړ خشية ان اقطع رجائه، نو عالم چي دا خبره د صالح ولي واورېدله، نو حيران پاته سو، يعني په دې معنا چي د انسان رجاء وسړي ته خو څه کوې د سپي رجاء به هم سړی نه قطع کوي، نو يې بالا نوره پوښتنه نه ځندي وکړه، او

تعجب يې وكړى وكرامت ته د صالح په باب كي د ولايت.

فوائد شتى: په روايت كي د معاذ ﷺ راغلي دي چي آنحضرت ﷺ چي دى ويمن ته د حاكم په توگه استاوه، نو په اخير ملاقات كي يې د وداع وعليه السلام ته وويل ماته وصيت وكړه، عليه السلام ورته وويل اخلص دينك يكفيك العمل القليل، ته خلاص وگرځوه عملونه د دين خپل يعني د رياء او سمعه څخه، نو ستا لپاره كافي دى لږ عمل، وفي الفتاوى التاتارخانية كه چا لمونځ شروع كړى خالصا لله تعالى، وروسته يې په زړه كي رياء وروگرځېدل فهو على ما افتتح عليه يعني لمونځ يې پر اخلاص باقي دى عارضي رياء تاوان نه ورته كوي، والرياء انه لو خلى عن الناس لايصلى مثلا صلوة التهجد، او يا صلوة الضحى الى غير ذالك ولو كان مع الناس يصلى.

مسئله: كه يو سړي په اجتماع كي د خلگو لمونځ په تعديل الاركان او خشوع سره كاوه، او چي يوازي به يې كاوه هغه تعديل وغيره به يې نه كوله، نو دې سړي لره ثواب د اصل لمانځه سته نه د تعديل وغيره.

حكايت: په اسلامي تاريخ كي وايي چي د يو شيخ الوقت يو حاكم الوقت بناءً على حسن الظن ډېر معتقد او مخلص و تقريبا لكه مريد، نو حاكم الوقت په ډېر عجز او نياز شيخ الوقت ته دعوت د مهمانۍ وركړى او شيخ الوقت دا دعوت قبول كړى نو حاكم الوقت يو ډېره فوق العادة مطعومات شهيه ورته تيار كړه مابنام مهماني ته شيخ الوقت د خپله ځانه سره يو نابالغه عاقل زوى هم را راهي كړى، خير د حاكم كور ته چي ورغله حاكم الوقت يې ډېر احترام وكړى، او گرده فاميل د حاكم الوقت خوشحاله دي، چي نن فلانى شيخ مرشد زموږ كور ته راغلى دى، خير د ډوډۍ چي وخت سو، نوكرانو د حاكم الوقت سترخوان او ډوډۍ او رقم رقم خواړه پر پراته وه حاضر كړه شيخ الوقت له يوه غابه په درو گوتو يوه گوله وكړه او له بل او بل غابه څخه يې هم، غرض دا چي دا ډېري محدودي گولې يې وخوړلې او ډوډۍ يې بس كړه، حاكم الوقت ورته وويل صاحبه ډوډۍ دي ولې بس كړه شيخ ورته وويل چي زما همېشه دومره

خوارک دی، ولي که په ډک نس ډوډۍ وخورم د شپې تهجد او ذکر د خدایﷻ نه سم کولای، هرڅه چي حاکم الوقت اصرار وکړی چي ته مهرباني وکړه یو څو ګولې ډوډۍ زموږ لپاره وخوره، خو شیخ الوقت ونه منله، نو د ماخستن د لمانځه وخت چي داخل سو، حاکم الوقت شیخ ته وویل چي د ماخستن لمونځ په جماعت تبرکا زموږ په مهمان خانه کي به راکوې شیخ صائب دمخه سو او حاکم الوقت او نوکرانو او د شیخ زوی ټولو اقتداء پسي وکړه، نو شیخ ښه په تعدیل الارکان او خشوع سره پر طریقه د احسان لمونځ ورکړی، او تر لمانځه وروسته شیخ له حاکم څخه رخصت سو، کور ته چي ورغلی ماینې ته یې وویل چي سترخوان راواخله زه وږی یم، ماینې یې ورته وویل چي د حاکم له کوره څنګه وږی راغلې، شیخ ورته وویل چي ډوډۍ خو ډېره مکلفه وه لکن ما په قصد ډېره ونه خوړل چي بیا د حاکم الوقت اعتقاد زما څخه بدلېدی، ولي چي دده به دا بدګماني پیدا سوې وایی چي دا څونده خېټور پیر دی، خیر ماینې یې سترخوان ورته راواخستی او شیخ په وچه ډوډۍ ځان تر پوزي پوري موړ کړی، زوی یې ورته وویل چي بابا لمونځ هم راوګرځوه، ولي چي پلاره تا تر اوسه پوري په کور کي په داسي خشوع او خضوع او احسان سره لمونځ نه وو کړی.

درویش وایي: چي دا یو مثال د ریاء په هیئت کي د لمانځه و، په حدیث شریف کي چي روایت یې ابو ذر الغفاريرضي الله عنه کړی دی داسي راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام وده ته وویل یا اباذر جدد السفینة فان البحر عمیق، کښتۍ دي نوې کړه ولي چي دریاب ژور دی "واکثر الزاد فان السفر بعید" او توښه ډېره درسره واخله ولي چي سفر لېري دی، واقل من الحمولة فان الطریق مخوف، او بار دي سپک کړه ولي چي لار د بېري ده، واخلص العمل فان المناقد بصیر، او عمل په اخلاص کي یعني له ریاء څخه خلاص کړه ولي چي کتونکي د عمل یعني خدایﷻ د عمل په حال دانا دی.

پوه سه: چي مراد له تجدید څخه د کښتۍ تکرار دی د کلمة التوحید "لا اله الا الله" او مراد له دریاب څخه جهنم دی، او مراد له سفر څخه سفر د

اخیرت دی، کماقال الله تعالی "في یوم کان مقداره خمسین الف سنة آه" او زاد النعیم طاعات دي، او زاد الجحیم سیئات دي، او مراد په حمولة سره گنهونه دي، او مراد له اقلال او لړوالي څخه نفي بالکلیة دي، او سبب د خوف د لاري دادی چي ملکي د دوږخ چي زبانیه یې بولي درانه بارونو والا یعني غټ گناه کاران دلاري څخه گرځوي، او هوري دروند بار د سړي بل څوک نه ورسره اخلي که څه هم قریب وي "ولا تزر وازرة وزر اخری" وقال الله تعالی وان تدع مثقلة الی حملها لایحمل منه شيئ وان کان ذا قربی" او مراد له ناقد څخه رب جل وعلاء دی، ولي خدای ﷻ نه قبلوي مگر هغه عمل چي خالي وي د شرک او د ریاء څخه، لماورد في الحدیث النبوي ﷺ القدسي "انا غني الشرکاء فمن عمل لي واشرک فیه غیري فاني منه بریئ" وقد مر مثل هذا الحدیث من قبل ایضا، برسوي رحمه الله مع زیادة.

درویش وایي: چي له وهب بن منبه څخه روایت دی په قول د روح البیان چي خدای ﷻ ابلیس امر کړی چي ورسه محمد ﷺ او دده ټولو پوښتونو ته رشتیا ځوابونه ووایه، نو ابلیس په صورت کي د یو سپین ږیري سړي چي په په لاس کي یې لکړه وه وعلیه الصلوة والسلام ته راغلی، علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي ته څوک یې ده ورته وویل انا ابلیس، علیه الصلوة والسلام ورته وویل د څه شي لپاره راغلی یې، ابلیس ورته وویل چي خدای ﷻ امر کړی یم چي تاله درسم او ستا وپوښتنو ته ځوابونه ووایم، علیه السلام وابلیس ته وویل چي ستا دښمنان څو دي زما په امت کي، ابلیس ورته وویل پنځلس دي.

(۱) اول در ټولو لوی دښمن مي ته یې.

(۲) امام د مسلمانانو چي عادل وي.

(۳) هغه غني سړی چي تواضع لري.

(۴) هغه سوداگر دی چي رشتیا وایي.

(۵) هغه عالم دی چي له خدایه بېرېږي.

(۶) هغه مسلمان چي وبل ته نصیحت کوي، او د خیر ولاري ته یې رابولي.

(۷) هغه مسلمان دی چي زړه سوی لري يعني رحم دله وي.
(۸) هغه سړی دی چي له گناه څخه توبه وکاږي او پر توبه ټينگ وي.
(۹) هغه مسلمان دی چي له حرامو څخه پرهېز کوي.
(۱۰) هغه مسلمان دی چي همېشه په اوداسه گرځي.
(۱۱) هغه مؤمن دی چي صدقات ډېر کوي يعني فرضي او نفلي.
(۱۲) هغه مسلمان دی چي د خلگو سره په ښوو اخلاقو ژوند کوي.
(۱۳) هغه مسلمان دی چي خلگو ته يې نفع رسېږي يعني يا ديني يا دنيوي.
(۱۴) حافظ القرآن دی.
(۱۵) چي د شپې تهجد کوي او خلگ بيده وي.
عليه الصلوة والسلام ورته وويل چي څو دي ستا رفيقان زما په امت کي، ابليس ورته وويل لس دي.
(۱) باچا دی ظالم.
(۲) غني دی متکبر.
(۳) سوداگر دی خائن.
(۴) شارب الخمر.
(۵) کيسه بر (جيب وهونکی)
(۶) رياء کاره.
(۷) خوړونکی د مال د يتيم.
(۸) مانع الزکوة.
(۹) طول امل والا.
(۱۰) تارک الصلوة، سعدي شيرازي وايي.

غم و شادمانی نماند ولیک — جزای عمل ماند و نام نیک
کرم پای داردنه دیهیم وتخت — بده کزتو این ماند ای نیک بخت
مکن تکیه بر مال وجاه وحشم — که پیش از تو بودست وبعد از تو هم

درويش وايي: چي پر ناقل په اتفاق د علماؤ تصحيح د نقل لازمه ده

تصحیح د منقول نه ده پر لازمه، فتامل، علاج الریاء والسمعة من شرح الاسباب الروحانیة.

پوه سه: چي علاج د ریاء دوه قسمه دی، یو دادی چي د ریاء اصول او رېښه سړی ورقطع کړي هغه په دې سره امکان پذیر دی چي سړی اسباب د ریاء له منځه یوسي، نو پوه سه چي اصل اسباب د ریاء درې شیان دي حب الدنیا، او شهوات او لذات فانیه، او ترجیح ورکول پر لذاتو د آخرت، او بل دادی چي سړی به حتی الامکان دفع د ریاء کوي په شروع کي د عبادت که بدني او که مالي وي، او بیا د هغې ریا چي په دفع کي به هم کوشش کوي چي په منځ کي دعبادت ورته پېښېږي، نو په شروع کي د عبادت دي سړی وزړه ته متوجه سي چي یو شی له اثارو څخه د ریاء پکښي سته او که نه، او که وه دفع دې کړي او عزم مصمم دي وکړي چي تر اخیره پوري د عبادت به زه پر دغه اخلاص یم، لکن شیطان خو نو تانه پرېږدي پر دغه اخلاص بلکه د عبادت په منځ کي ریائي کارونه په زړه کي در اچوي.

پوه سه: چي خطرات د شیطان درې قسمه دي، اول دادی چي کاشکي ستا په دغه عبادت خلگ خبر وایی نو به ښه وایی، دویم دا چي کاشکي څوک راغلی وایی او زه یې په دې عبادت باندي لیدلی وایی، دریم دا چي کاشکي خلگو زما تعریف کولایی، او ماته یوه رتبه ددوئ په زړو کي ورپیدا سوې وایی، نو سړی دي کوشش کوي چي دا درې خطرې دي هم له زړه څخه وباسي، قال السعدي الشیرازي رحمة الله علیه

قیامت کسی بینی اندر بهشت	که معنا طلب کرد ودعوی بهشت
گناه کار اندیشه ناک از خدای	بسی بهتر از عابد خود نمای
اللهم اجعلنا من طالبی المعانی	لا من اصحاب مجرد الدعاوی

لکن الوصول الی هذه الرتبة کالکبریت، الاحمر وتوفیق الوصول الیه من الله الاکبر، باکریمان کارها دشوار نیست.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبْتُمْ

اې هغه کسانو چي ایمان یې راوړی تاسي صرفوئ یعني په لاره کې د خدای ﷻ بعض د طیباتو د هغه مال چي تاسي گټلی دیز

پوه سه: چي د "طیبات" تفسیر بعض مفسرینو په حلالو مالونو سره کړی دی، او بعض وایي چي مراد له طیباتو څخه جیاد او ښه مالونه دي لقوله تعالی ﴿لن تنالوا لبر حتی تنفقوا مما تحبون﴾ او علامه زمخشري رحمه الله په کشاف کي داسي تفسیر کړی دی "من جیاد ماکسبتم" او بعض حواشي د کشاف توجیه ددې تفسیر داسي کړې ده وانما فسر الطیب بالجید دون الحلال لان الحل استفید من الامر لان الانفاق من الحرام لایؤمربه وبقرینة قوله تعالی "ولاتیمموا الخبیث منه تنفقون الآیة" لان المراد هناک الردي من المال بدلیل سیاق الآیة هناک کما لایخفی.

وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ

او بعض له طیباتو څخه د هغو مالو چي ما را ایستلي دي ستاسي د نفع لپاره له مځکي څخه، لکه مېوې رنگارنگ، او دانې قسم قسم او معدنیات رقم رقم.

پوه سه: چي د ابن مسعود رضي الله عنه څخه روایت دی چي علیه الصلوة والسلام وویل "لایکسب عبد مال حرام فیتصدق منه فیقبل منه ولا ینفق منه فیبارک له فیه ولا یترک خلف ظهره الاکان زادا له الی النار لا یمحو السیئ بالسیئ ولکن یمحو السیئ بالحسن ان الخبیث لا یمحو الخبیث" رواه احمد رحمه الله.

فائده: داؤد ظاهري وایي چي زکوة نسته مگر په نقودو کي او په څهارپایانو کي، او دا آیت د ابطال د داؤد ظاهري دی، او حجت دی د جمهورو پر ده باندي، ولي چي خدای ﷻ وایي "من طیبت ماکسبتم" او طیبات ماکسبتم عام دی عروض یعني قالین کمبلي موټران او مځکو او سرایونو ته هم شامل دی، لکن چي دا مذکوره شیان د تجارت لپاره وي.

درویش وایي: وعلیه انعقد الاجماع ولایبالي بمخالفة داؤد الظاهري واتباعه من اهل الظواهر.

پوښتنه: نیت د تجارت په مذکوره شیانو کي ولي د زکوة شرط دی، او په نقودو او چهارپایانو کي شرط نه دی؟

ځواب: په اجماع د امت محمدیهﷺ نماء شرط ده د وجوب الزکوة لپاره ولانمو في الاشیاء المذکورة الا بنیة التجارة، ویدل علیه ما روی عن ابن عمر‌رضی الله عنه لیس في العروض زکوة الا ماکان للتجارة" رواه الدار القطني.

اختلاف الائمة: که عروض لپاره د تجارت څو کاله خرڅ نه سوه، امام مالک رحمه الله وایي چي هیڅ زکوة نسته پکښي وان طال زمانه او چي خرڅ سوه یو زکوة پر لازم دی، او نور دري امامان رح وایي چي د هر کال زکوة پر واجب دی وان لم یبع لان قوله علیه الصلوة والسلام یخرج الزکوة ممایعد للبیع عام یشمل لمابیع اولا.

تفریع: په سرای کي د استوګني د سړي زکوة نسته هر څو قیمت چي لري، او که یو کوچنی سرای وي لکن د تجارت لپاره وي، په هغه کي زکوة سته، او د خپلي سپرتیا لپاره هرڅو لوړ قیمته موټر چي وي یعني که څه هم په لکوو روپو قیمت لري زکوة نسته پکښي، او که یو بېکاره موټر چي سړي د تجارت لپاره رانیولی وي که یې قیمت د زکوة نصاب ته رسېدی زکوة یې پر مالک واجب دی.

درویش وایي: وعلی هذا القیاس مفروشات البیت، لکه کمبلې قالینې وظروف الاطعمة والسیارة للاجرة دون التجارة وغیرها من الامور الغیر النامیة الا بنیة التجارة.

درویش وایي: چي چونکه کتابونه د فقه شریفي متکفل د تفاصیلو د مسائلو فقیه وو دي، نو ځکه درویش تفصیلي لست د مایجب فیه الزکات ومالا یجب فیه الزکوة په خپل تفسیر کي وبیان ته نه وسپاره لکن مع ذالک قالوا مالایدرک کله لایترک کله، فلا اعتراض علی العبد الضعیف في بیان بعض المسائل الفقهیة في التفسیر، قوله تعالی "ومما اخرجناه آه.

پوه سه: مفسرین رح وایي چي دا آیت په نفلي صدقاتو کي نازل دی واستدلوا بما رواه الشیخان واحمد والترمذي رح عن انس بن مالک رضی الله عنه قال قال رسول الله ﷺ "ما من مسلم یغرس غرسا او یزرع زرعا فیاکل منه انسان او طیر او بهیمة الا کانت له به صدقة، ویقولون ان هذا الا صدقة نفلیة، والصحیح ان الآیة في الزکوة، ولي چي ومما اخرجنا لکم آه داخل دی لاندي تر انفقوا وهو امر والامر للوجوب، فلا وجه لحملها علی التطوع، نو مقصود په دې آیت کي امر دی په اخراج سره د عشر ما خرج من الارض.

مسئله: د ائمة رح ټولو اتفاق دی چي عشر په خورما او انګورو کي او په هغه دانو کي چي قوت په کېږي لکه غنم، جوار، وریشي ورجي وغیرها که چېري دغه درختي یاکښت اوبېدی د اسمان په اوبو یعني دیمه کښت و، او یا په چینو او یا د شېلو په اوبو او یا د رودو په اوبو چي په هغه کي کوم تکلیف زارع ته نه وي متوجه، او نصف عشر دی که په سولغو د اوښانو یا غویو اوبېدی.

پوه سه: چي نن صبا چي کښتونه او درختي په باوړیو اوبېږي د مشینانو په ذریعه، زما شخصي رایه داده چي په دې غلو او باغو کي نصف عشر دی لان في سیقها موئنة ظاهرة للعوام والخواص.

درویش وایي: چي زما په شخصي رایه زه څوک نه مکلفوم ولعل العلماء لهم دلائل بحوالة الکتب الفقهیة راجحة مماقلت علی ان فهیا العشر فلیفتوا بذالک ویلقوا رائ العبد الضعیف في الحش، او پر دې هم علماء متفق دي چي په وښو او په لرګو چي مقصوداً یې اشتغال د مځکي نه وي په کړی، بلکه خدایي واښه او لرګي وي زکوة نسته پکښې.

تفریع: نو په شپشتو کي او په شوتلو کي زکوة سته، ولي چي په هغو مقصوداً خلګ مځکي مشغول کوي، البته په چارتراشو او د غرو په لرګو چي د خدای ﷻ په قدرت سره شنه کېږي، که هر څو لوړ قیمتونه لري زکوة نسته.

مسئله: په ماسوا کي د اقسامو مذکوره وو اختلاف د ائمه موجود دی، د سراج الائمة ابو حنیفه رحمة الله علیه په نېز په جمیع اقسامو کي د ماخرج من الارض

مقصودا اشتغال الارض بها زکوة سته که دانې وي لکه تخمونه د بعض نباتاتو، او که مېوي وي لکه شفتالو، اینځر، شليل، الوبالو وغيرها او که له قسمه څخه د شنو شيانو وي، لکه روميان، بانجڼ، سبزي، ترتېزک، گندنه، پياز وغيرها زکوة سته، د امام اعظم رحمه الله دليل عموم د آية مذکوره دی يعني ومما اخرجنا آه، او بل دليل يې عموم هغه حديث مبارک دی چې بخاري، مسلم، ابو داؤد، نسائي، او ابن ماجه له مختلفو صحابه کرامو رض څخه روايت کړی دی، يعني قوله عليه السلام فيما سقت السماء والعيون الى اخير الحديث کمامر عنقريب، او مذهب د امام مالک او امام شافعي رح دادی چې په هغو مېوو او دانو کې چې قوت په کېږي لکه خرما، انگور، غنم، اوربشي، جواري، نخود، ورجي وغيرها کې زکوة سته لافي غيرها، او د احمد، ابو يوسف او محمد رح مذهب دادی چې هغه مېوې دانې چې د خلگو په لاسونو کې پاتېږي، او کېلي او يا وزني وي زکوة سته لافي غيرها، نو په پسته، بادام، زعفرانو او کنجدو وغيرها کې زکوة سته، او په خضرواتو کې زکوة نشته، دوئ دا دليل وايي چې د حديث طويل په يوه برخه کې داسي راغلي دي، واما القثاء يعني بادرنگ او بطيخ يعني خټکی او انار او نيشکر او خضروات فعفو عفى عنها رسول الله ﷺ.

درویش وايي: چې دا حديث له معاذ بن جبل رض څخه دار قطني، بيهقي او حاکم نقل کړی دی، لکن دا حديث محدثانو ضعيف گڼلی دی، والتفصيل في شروح کتب الحديث وفي المظهري ايضا، نور حديثونه چې په عدم الزکوة في الخضروات دوئ ذکر کړي دي ټوله د ضعف او انقطاع څخه خالي نه دي، امام مظهري رحمه الله په دغو حديثو کې ډېر طويل او په زړه پوري بيان کړی، د درويش تفسير چونکه د عوامو ورونو او د مساجدو د امامانو او خطيبانو لپاره دی، نو ځکه جرح او تعديل درويش په خپل تفسير کې صرف نظر کړه.

اختلاف الائمة: پوه سه" چې اشتراط د نصاب په ماسوکي د نقودو او حيواناتو اختلاف دی، امام اعظم رحمه الله وايي لايشترط النصاب فيما خرج من

الارض بل تجب الزكوة فيها وان قل للعمومات المذكورة من الآية الشريفة والآحاديث كمامر من قبل، او دا مذهب د ابو حنيفه رحمة الله عليه مروي د عمر بن عبد العزيز، مجاهد او د ابراهيم نخعي رح څخه دی، او امام شافعي، مالک، احمد، ابو يوسف او محمد رح وايي چي يشترط النصاب فيما خرج من الارض وذالک النصاب پنځه وسق دی چي هر وسق به يې شپېته کاسې وي په هغو شيانو چي په اوسوقو خرڅېږي، او که په اوسوقو نه خرڅېدی، بيا يې نصاب هغه لوړ مايقدر به ذالک الجنس پنځه عدد دی، نو په پنبه کي په نېز د محمد پنځه انډي د وښانو دی چي هر انډی به يې درې سوه منه وي په من شرعي، او په زعفرانو کي پنځه منه شرعي نصاب دی.

درويش وايي: والدلائل والاجوبة من الطرفين مذكورة في مطولات كتب الفقه الحنفي، فاكتفينا بايراد المذاهب فقط، قال الله تعالى

وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ

او تاسي قصد مه کوئ وردي او خسيس او خبيث مال ته، چي تاسي د هغه خبيث او ردي څخه انفاق کوئ.

پوه سه: چي جار ومجرور په "تنفقون" پوري تعلق لري وقدم لرعاية الفواصل والجملة حال من فاعل تيمموا، له ابن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چي بعض اهل النخل به چوارې يعني د بېکاري خورما څخه تصدق کاوه، يعني عشر به يې روکاوه فنهوا عنه

. پوه سه: چي خبيث ضد د طيب دی چي په آيت سابقه کي ذکر سو، او ددوئ دوو درې معناوي دي (۱) الطيب بمعنى الحلال والخبيث بمعنى الحرام (۲) الطيب بمعنى الطاهر، والخبيث بمعنى النجس (۳) والطيب بمعنى الحسن والخبيث بمعنى الردي، والآية السابقة وهذه الآية وان جوز تفسير الطيب والخبيث فيهما بالمعاني الثلاثة لكن قوله تعالى ولستم بآخذي الآية والحديث المروي عن ابن عباس رضي الله عنهما المذكور آنفاً يدل على ان المراد بالطيب الحسن وبالخبيث الردي والله اعلم بالصواب، وللناس فيما يعشقون مذاهب.

وَلَسۡتُمۡ بِاٰخِذِيۡهِ

پوه سه: چي دا جمله حال له "واو" څخه د "تنفقون" ده، يعني حال دادی چي تاسي نه اخلئ دغه خبيث مال په خپلو معاملاتو کي.

اِلَّآ اَنۡ تُغۡمِضُوۡا فِيۡهِ ؕ

پوه سه: چي دا استثناء مفرغ ده والمعنی لاتاء خذون هذا الخبيث في وقت من الاوقات او بوجه من الوجوه الاوقت اغماضكم يعني چي ستر گي پر پټي کړئ، او "الا باغماضكم" کي ان مصدريه وي، او وخت نه وي ورسره مقدر كمافي المعنى الاول يعني که ستاسي پر يو سړي حق باندي وي او هغه تاسي ته دغه خبيث او ردي مال د جنس ستا د حق راوړي تاسي يې نه ځندي قبلوئ مگر هغه وخت چي پر دنائت او خباثت يې ستر گي پټي کړئ، يعني پوروړی ستا بد سړی وي، او ښه مال نه سې ځندي اخستلای، نو دغه ردي مال غنيمت وبولئ او ځندي وايه خلئ.

وَاعۡلَمُوۡۤا اَنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ حَمِيۡدٌ ﴿۲۶۷﴾

او په دې پوه سئ چي خدای ﷻ غني او بې پرواه دی ستاسي د انفاق او ستاسي له صدقاتوڅخه، او امر د انفاق چي يې درته کړی دی ستاسي د نفع لپاره دی.

پوه سه: چي په دې آيت کي توبيخ او سرزنش دی ودغو منفقينو ته د خبيث او د ردي اموالو في سبيل الله للفقراء والمساکين ته، او خدای ﷻ مستحق دی د حمد که يې څوک حمد وايي د هغه نفع ده، خدای ﷻ د چا وحمد ته محتاج نه دی.

پوه سه: چي د متصدق مثال د کښت کونکي دی، او د کښت گر چي اعتقاد وي پر خپل حصول د دانو له کښته څخه، نو دی کوشش کوي په کښت کي د يو ښه تخم برابرولو، ولي چي دی په دې پوهېږي چي ښه والی د تخم سبب دی د ښه حاصل او ډېر حاصل، نو د متصدق چي هر څو عقيده ټينگه

وي او ایمان دده پر خدای ﷻ او پر بعث بعد الموت باندي او پر ثواب او عقاب باندي وي، نو دی یو خو زیاتې صدقې کوي، او بل هغه ښه شی ورکوي، ولې خو دده یقین دی چې خدای ﷻ لایظلم مثقال ذرة وان یاتک حسنة یضاعفها ویؤت من لدنه اجرا عظیما، او بنده چې خپل محبوب شی وخدای ﷻ ته ورکړي، خدای هم خپل له خوا وده ته محبوب شی ورکوي، قال الله ﷻ هل جزاء الاحسان الا الاحسان.

مسئله: ددې آیت مبارک څخه دا وفهمېده چې کسب روا دی، او ښه د کسبو تجارت او زراعت دی، قال علیه الصلوة والسلام ان اطیب ما اکله الرجل من کسبه وان ولده من کسبه، یعني د زوی ګټه هم د پلار ده، او دغه رنګه افضل د صدقاتو هغه چې د عمل الید څخه وي، وکان داؤد ؑ یاکل من عمل یده، یعني جنګي زغري یې جوړولې او هغه به یې خرڅولې، سعدي مېګوید

بقنطار زربخش کردن زگنج نباشد چو قیراط از دست رنج

په صحیح حدیث کي راغلي دي چي رسول کریم ﷺ یو وخت صحابه کرام ؓ امر کړه په صدقاتو سره، نو چا ډېره صدقه راوړه او چا حسب الطاقة لږ صدقه راوړه، ابو امامة الباهلي ؓ په دغه وخت کي حاضر و، او شونډان یې ښوروله، نو علیه السلام ورته وویل چي ته شونډان ښوروې څه وایې؟ ابو امامه ؓ ورته وویل چي خلګ صدقې راوړي، زه خو مسکین یم شی نه لرم چي خیرات یې کړم، نو د ځانه سره سبحان الله، والحمد لله، ولا اله الا الله والله اکبر وایم، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي دغه کلمات خیر دي تا لره تر یو مد سرو زرو چي خیرات یې کړې پر مسکینانو.

نو عاقل سړی باید همېشه توب کوي پر اذکارو في اللیل والنهار او تصدق کوي پر فقراؤ او مساکینو بخلوص النیة والیقین في کل وقت وحین، سعدي رحمة الله علیه

کرامت جوان مردي ونان دهیست مقالات بیهوده طبل تهي ست

اَلشَّيْطٰنُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَآءِ وَاللّٰهُ يَعِدُكُمْ مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا وَاللّٰهُ وَاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿٢٦٨﴾

او شيطان تاسي بېروي له فقر څخه، يعني که مو انفاق وکړی، نو تاسي به پخپله وږي او فقران سئ، او تاسي امر کوي په فحشاء سره يعني منع د زکوة فرضي سره او يا په عمومي بدو کارو چي ترک د واجباتو دي، او کول د منهياتو، والتفسير العام اولی، والتفسير الاول بقرينة المقام کما لايخفی، او خدای ﷻ وعده له تاسي سره پر انفاق او يا پر عمومي عباداتو بانديٍ، بخښنه د ګنهو اوبالا بود تر ما انفقتم، يا بالا ستاسي تر عباداتو يعني في يوم القيامة، او خدای ﷻ فراخه دی فضل او قدرت يې او ښه خبر دی د هر چا په عمل او نيت او اخلاص، فيجازيکم حسب اعمالکم ونياتکم، وقد روی البخاري قال رسول الله ﷺ انما الاعمال بالنيات، الحديث.

الاحاديث النبويه ﷺ: د ابو هريره رضی الله عنه څخه روايت دی چي رسول الله ﷺ وويل چي داسي ورځ نسته چي له اسمان څخه دي دوې ملکي نه راکښته کېږي، يوه ملکه وايي چي خدايه منفق ته عوض ورکړې، او هغه بله ملکه وايي خدايه چي بخيل ته تلف المال ورکړې، رواه البخاري ومسلم چي داسي حديث ته متفق عليه وايي، له ابو هريره رضی الله عنه روايت دی چي عليه السلام ويلي دي السخي قريب من الله قريب من الناس قريب من الجنة بعيد من النار، والبخيل بعيد من الله، بعيد من الجنة، بعيد من الناس قريب من النار، وجاهل سخي احب الی الله من عابد بخيل، رواه الترمذي.

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ

پوه سه: چي مراد له حکمت څخه علم نافع دی چي سړی ورضا ته د خدای ﷻ رسوي، لا الحکمة المصطلحة، او داسي علم اصالة د انبياء عليهم السلام او وارثةً د علماء صالحينو عاملينو دی، او په يو حديث مرفوع کي د ابن عباس رضی الله عنه څخه روايت دی چي الحکمة القرآن ای العلم بالقرآن.

مَن يَشَاءُ ۚ وَمَن يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾

او که چاته ورکړه سي حکمت، نو په تحقیق ده ته ورکړه سو ډېر لوی خیر چي خیر د دنیا او آخرت پکښي درج دی.

درویش وايي: چي هر څه احادیث مبارکه چي په مدح کي د علماء او د علم راغلي دي مراد په هغو کي علماء عاملین دي په علم سره لا المجرد المسمی بالعالم او یا په مولوي یا په ملا وغیره سره، ولي چي هغه عالم په خپل سره عمل نه کوي هو والجاهل سواء بل العالم المذکور اسوء حالا من الجاهل لان الجاهل قد یعذر، او له څخه هغه علم مراد دی چي علم په امور دینیه سره وي کعلم العقائد وعلم التفسیر للقرآن العزیز وعلم الآحادیث النبویةﷺ وعلم الفقه، او هغه علوم دي چي په هغو نفع اخستل کېږي په علوم مذکوره وو کي کاللغة والنحو والصرف والمعاني والبیان والبدیع وغیرها من العلوم النافعة في العلوم الدینیة.

درویش وايي: چي طبرانيرحمه الله له ابو امامةرضي الله عنه څخه روایت کړی دی چي رسول اللهﷺ وویل لقمان وخپل زوی ته وویل "یابني" پر تا لازمه ده ناسته د علماؤ سره، او اوره خبري د پوهانو خلګو، ولي چي خدایﷻ ژوندی کوي قلب میت یعني جاهل زړه په رڼا د علم دین لکه چي خدایﷻ ژوندی کوي مړه مځکه یعني بې نباتاتو مځکه په غټ څاڅکي باران سره، واخرج البخاري ومسلم عن ابن مسعودرضي الله عنه قال قال رسول اللهﷺ چي حسد نسته مګر په دوو خصلتو کي یو خصلت د هغه سړي دی چي خدایﷻ مال ورکړی وي، او دی یې مسلط کړی وي یعني توفیق یې ورکړی وي چي هغه مال هلاکوي یعني نفقه کوي یې په لاره کي د رب جل وعلا، او بل خصلت د هغه سړی دی چي خدایﷻ ده ته ورکړي حکمت یعني علم دین کمامر، نو دی په هغه قضاء او حکم کوي بین الناس ویعلمها او دی دغه حد اداء د علم دین وخلګو ته ښیي.

پوه سه: چي له حسد څخه غبطه مراد ده، ولي چي حسد حب د زوال د نعمت دی په بله څخه، دا خو کبیره ګناه ده، او غبطه تمنا کول دي د حال د مغبوط وهي جائزة بل مندوب، واخرج الطبراني رحمه الله عن ابي موسى الاشعري رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ يبعث العباد يوم القيامة ثم يميز العلماء یعني علماء له نورو بندګانو څخه فيقول يامعشر العلماء، خدای ﷻ به ووايي اې ډلي د علماؤ اني لم اضع فيكم علمي لاعذبكم، ماتاسي ته نه دی درکړی علم چي تاسي ته مي د عذاب اراده وايي اذهبوا فقد غفرت لكم، ولاړ سئ مه بخښلي ياست، اللهم بحرمة سيد الانبياء ﷺ صدق هذا الحديث في هذا العاصي بانواع المعاصي الصغائر والكبائر وفي اخواني من العلماء مثلي.

درویش وايي: چي علامه بغدادي السيد الآلوسي رحمه الله په پای کي ددې حدیث داسي لیکلي دي وهذا بالنسبة الى حملة العلم الشرعي الذي جاء به حكيم الانبياء ونبي الحكماء حضرت خاتم الرسالة محدد جهات العدالة والبسالة ﷺ لا ماذهب اليه جالينوس وديمقراطيس وافلاطون وارسطاطاليس ومن مشى على اثارهم فان الجهل اولى بكثير مما ذهبوا اليه

وَمَآ أَنفَقْتُم مِّن نَّفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُم مِّن نَّذْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَعْلَمُهُۥ ۗ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿٢٧٠﴾

او هغه شی او مال چي تاسي نفقه کړئ که قلیل او که کثیر وي، په حق کي وي او که په باطل کي وي، نو تنوین او تنکیر د نفقة لپاره د تعمیم دی که څه هم دا نکره په اثبات کي واقع ده لکن تعمیم په قرینه د مقام دی کما سیئاتي، نو دا آیت لپاره د بیان د حکم کلي دی چي شامل ټولو اقسامو ته د نفقاتو دی، وروسته تر دې چي بیان د نفقې في سبیل الله یې وکړی، او یا تاسي نذر وکړئ د یو شي یا له اموالو څخه او یا د افعالو څخه په دې نظر کي تنکیر لپاره د تعمیم دی، یعني که دا نظر په شرط سره وي له یو سړي چي ووایي، زما زوی مریض دی که خدای ﷻ راجوړ کړی زه به یو پسه ذبح کوم، او یا به درې روژې

نیسم مثلا الی غیر ذالک، او یا بېله شرطه او قیده یې نذر پر ځان ایښی وي، او عام تر دې که دا نذر په طاعت کي وي او که په معصیت کي وي.

پوه سه: چي نذر عقد د زړه دی او وینا په خوله ده مثلاً ووایي پر ما یې نذر، او یا ووایي لله علي ان افعل کذا او غیر ذالک من الصیغ الدالة علی لزوم الشيئ علی نفسه، والتفصیل في کتب الفقه، نو په تحقیق خدایﷻ په خبر دی.

پوه سه: چي ان الله یعلمه کنایة د مجازات څخه یعني انفاق او یا نذر که د خیر په کار کي وي او که لله وي، نو خدایﷻ جزاء د خیر ورکوي، او که انفاق او نذر في الباطل او یا په معصیت کي وي، نو خدایﷻ عذاب د دوزخ ورکوي.

پوه سه: چي چي کلمه د "فا" جزائیه ده که کلمه د ما شرطیه سي او زائده ده في الخبر که کلمه د ما موصوله سي.

پوښتنه: مرجع د ضمیر د یعلمه خو دوه شیه دي یعني انفاق او نذر، نو ضمیر یې ولي مفرد راوړی؟

ځواب: په کتابو کي د نحو او د اصول الفقه وایي چي معطوف په لفظ د او هر څو شیان چي وي ضمیر مفرد ورته راجع کېږي، لان کلمة او لاحد الامرین او الامور، او دا ځواب ابن عطیه رحمه الله رد کړی دی په دې سره چي متعاطفین خو فعلین دي، یعني په کمله د او، او ضمیر خو راجع ونفقه او نذر ته دی، او هغه په او سره نه دی عطف سوی، ددې سوال په ځواب کي چا داسي ویلي دي چي عطف د فعلین خو مستلزم عطف لره د مصدرینو دی، نو گویا مصدرین هم په او سره ذکر سوي دي، فصح ارجاع ضمیر المفرد الیها، ابن عطیه دا ځواب رد کړی دی په دې سره چي ضمیر خو مذکر دی قطعا، او مصدر خو یوه نفقه ده چي مؤنث ده، او بل نذر دی چي مذکر دی فاعتبار احدهما دون الآخر ترجیح بلا مرجح، علامه بغدادي الوسي رحمه الله ددې سوال په ځواب کي داسي ویلي دي چي په ورته متعاطفینو کي په قرآن مبارک کي گاهي حال د

متاخر معطوف په سبب د قرب معتبر سوی دی کما في قوله تعالی ﴿ومن یکسب خطیئة او اثما ثم یرم به بریئا آه حیث اورد الضمیر مذکرا راجعا الی الاثم باعتبار قربه وما نحن فیه من هذا القبیل، نعم في القرآن العزیز قد یعتبر اللفظ المتقدم مراعاةً للاولیة کما في قوله تعالی شانه واذا رأو تجارة او لهوا انفضوا الیها الآیة، حیث اورد التفسیر مونثا راجعا الی التجارة باعتبار الاولیة، او ابن عطیة چي په توجیه د راوړلو د ضمیر مفرد او سره ددې مرجع دوه شیه ویلي دي چي افراد د ضمیر په اعتبار د تاویل بالمذکور دی، علامه الوسي هغه وجه رد کړې، او دی وایي والتاویل في جمیع ماذکر في القرآن علی هذا الطریق من العطف تکلف مستغني عنه کما لایخفی.

درویش وایي: چي ډېر مفسران وجه د افراد د ضمیر دا وایي چي دا ضمیر مفرد راجع دی ولفظ ته د "ما" لکن دا جواب هلته صحیح کېږي چي لفظ د ما موصوله سي او که ما شرطیه سي بیا دا جواب نه صحیح کېږي وقد مر الاحتمالان من قبل فتذکر وتدبر.

پوښتنه: دا تحقیق علمي د افراد د ضمیر، او په سوال او ځواب سره د علماؤ رح تا وکړی په دې کي به عوام یا بعض خطیبان د جامع ګانو او مبتدي طالبان څه فائده تر لاسه کړي؟

ځواب: درویش څو واره دا خبره مکرره کړې ده چي زما دغه تفسیر په یوه ډله پوري نه دی مربوط، یعني د یوې ډلي لپاره نه دی بلکه تفاسیر د قرآن کریم لکه دریابونه دي د هر چا سره چي هرڅونده ظرف او لوښي ورسره وي هغونه اوبه به له دریابو څخه د تفاسیرو وړي، ته عربي تفاسیر مطالعه کړه څومره تفاوت سره لري.

پوه سه: چي معنا د "ظلم" وضع د شي بېله هغه ځایه چي حق دا و چي دا شی هورې وضع سوی وای فیشمل هذه الآیة المنفقین بالریاء والمنفقین بالمن والاذی، والمتحرین للخبیث في الانفاق والمنفقین في الباطل.

والناذرين في المعصية والممتنعين عن اداء ما نذر في حق والباخلين في اداء الحقوق المفروضة او الواجبة مما اتاهم الله من فضله.

پوه سه: چي انصار جمع د نصير ده لكه احباب چي جمع د حبيب ده او يا جمع د ناصر ده لكه اشهاد چي جمع د شاهد ده، په هر صورت مراد د انصارو څخه معاونان دي چي سړی له عذابه څخه د خدای ﷻ خلاص كړي په ورځ د قيامت لا مدافعةً ولا شفاعةً.

اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقٰتِ

كه تاسي په ښكاره وكړئ صدقات.

پوه سه: چي كلبي رحمه الله وايي چي څه وخت چي هغه مخنی آيت نازل سو يعني "وما انفقتم الآية" نو صحابه كرامو ﷺ د عليه الصلوة والسلام څخه پوښتنه وكړه، اصدقة السر افضل ام صدقة العلانية فنزلت هذه الآية، نو دا جمله تفصيل دی لبعض ما اجمل في الشرطية السابقة وبيان لها ولهذا ترك العطف بينهما لكمال الاتصال كما بُين في علم المعاني.

پوه سه: چي جمهور مفسرين رح پر دې رايه دي چي مراد په دې آيت كي صدقات نفليه دي، او بعض مفسرين رح وايي چي صدقات مفروضه مراد دي لكه زكوة، او بعض وايي چي مراد عموماً نفقې دي.

فَنِعِمَّا هِيَ

پوه سه: چي كلمه د فاء جواب د شرط ده چي "ان تبدوا" دی، او لفظ "نعم" فعل ماضي ده، او ابن جني رحمه الله وايي چي كلمه د ما چي د نعم ميم پكښي مدغم سوی دی نكره تامه ده، او منصوب د تميز دی د نعم له ضمير مبهم څخه، او هي ضمير راجع دی وصدقات ته په حذف د مضاف ای نعما ابداء الصدقات، اختلاف القراء.

پوه سه: چي ابن كثير، ورش او حفص رح دا لفظ په كسره د نون او د عين وايي لغة هذيل، او بن عامر، حمزه او كسائي رح يې په فتحه د نون په كسره د عين وايي على الاصل لانه كعلم وهذه القرائة هي المشهورة عند القراء اليوم.

وَإِنْ تُخْفُوهَا

او که تاسي ورکړئ په پټه صدقات.

پوه سه: چي مراد له ښکاره صدقاتو څخه صدقات مفروضه دي يعني زکوة او عشر دی، او مراد له پټو صدقاتو څخه صدقات نافله دي.

فائده: په جمع کي د ابدا او اخفا د محسناتو بديعيه وو څخه ضعة طباق دی يعني جمع الضدين في عبارة واحدة.

مسئله: په فقه کي مسئله ده که يو سړی په غناء چانه پېژندی او دده دا خيال و چي که زکوة په ښکاره ورکړم، نو خلګ به مي په غناء خبر سي، او دی يو بې چاره بې کسه سړی و، نو غله به کورته را ولوېږي، نو ددغسي سړي لپاره هم اخفاء اولی ده.

وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ

او تاسي دا صدقه د پټې ورکړې وه فقراؤ ته نو دا اخفاء ښه ده تاسي ته يعني تر ابداء لبعدها من السرياء.

پوښتنه: په مخفي صدقه کښي يې تصريح وکړه په ورکړه سره وفقراؤ ته، او سره ددې چي په ښکاره صدقه کي هم فقر د معطيٰ له شرط دی لانه لايجوز اعطاء الزکوة الی الغني.

ځواب: پټه صدقه به ګاهي غني سړی دعوه د فقر کوي، نو پټه صدقه به قبوله کړي، او په ښکاره صدقه سره خو غني د فقر دعوه نسي کولای، ولي چي خلګ يې پېژني چي دا سړی غني دی، او دی هم په دعوه د فقر عند الناس شرمېږي.

پوه سه: چي په افضليت د صدقة السر ډېر احاديث مبارکه راغلي دي، منها هغه حديث دی چي امام احمد رحمه الله يې د ابي امامه څخه روايت کړی دی چي ابو ذر رضي الله عنه عليه السلام ته وويل يا رسول الله اي صدقة افضل؟ عليه السلام ورته وويل صدقة سر الی فقير، الحديث ثم قرء الآية المذکورة، واخرج

الطبراني رحمه الله مرفوعاً ان الصدقة السر تطفئ غضب الرب، او بخاري یو لوی اورد حدیث راوړی دی "سبعة یظلهم الله في ظله الحدیث او په جمله د هغو اوو کسانو علیه السلام داسړی هم ذکر کړی دی "ورجل تصدق بصدقة فاخفاها حتی لا یعلم شماله ما تنفق یمینه.

پوه سه: چي مراد د یمین او شمال څخه من علی شماله ومن علی یمینه، ولي چي نفس چپه لاس او راسته لاس خو اهل د علم نه دي، ابن عباس رضي الله عنه وايي صدقة السر في التطوع تفضل علی علانیتها سبعین ضعفاً، وصدقة الفرضیة علانیتها افضل من سرّها بخمس وعشرین صعفاً.

مسئله: وعلی قیاس صدقة العلانیة والسر جمیع الفرائض والنوافل في العبادات کلها من الصلوة والصیام وغیرهما.

وَيُكَفِّرُ عَنكُم مِّن سَيِّـَٔاتِكُمْ

پوه سه: چي کلمه د من تبعیضي ده، ولي چي صدقات خو ټوله ګنهونه نسي رژولای، او ضمیر د "یکفر" راجع وخدای ﷻ ته دی، او بعض مفسرین رح وايي چي راجع دی و اخفاء ته والاسناد مجازي دی، والمعنی او خدای ﷻ به ورژ وي، او یا اخفاء الصدقات به ورژوي، او اخفش من زائد بولي، والله اعلم.

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾

او خدای ﷻ خبر دی په عمل ستاسي من الابداء والاخفاء، لایخفی علیه شيئ فیجازیکم علی ذالک کله که څه هم د ابداء او اخفاء فرق سته په افضلیت کي.

پوه سه: چي کلمه د ما یا موصوله ده والعائد محذوف ای تعملونه، او یا مصدریه ای بعملکم.

مسئله: ماسوا له حقوق الناس څخه په توبه علی شرائطها د ګناه کبائرو بخښنه خو یقیني ده، او موعود الهي ده په ځو ځایه کي د قرآن عزیز او په احادیث شریفه وو سره چي تقریبا حد ته د شهرت رسېدلي دي ثابته ده، او

حقوق الناس یا اداء غواړي او یا بخښنه د صاحب الحق غواړي.

یوه سه: چي غیبت او بهتان هم له حقوق الناس څخه دی، او په صدقاتو سره او یا د جمعې په لمانځه او نوافلو سره د صغائرو ګنهو بخښنه هم تخمینا یقیني ده، واما الکبائر فیرجی تخفیفاً واما عفوها ففي علم الله عزوجل. ولنعم ماقیل به بها نمي بخشد، وببهانه مي بخشد.

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰىهُمْ

یعني نه ده واجب او لازم پر تاباندي ایها الرسول هدایت د خلګو یعني د کافرانو و ایمان ته رسېدل، او یا له نورو ګنهو څخه توبه کښل، ولي خو ته نه یه ایهاالرسول مګر بشیر د خلګو او نذیر ددوئ وما علیک الا البلاغ المبین.

وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ ۭ

لکن خدای ﷻ هدایت کوي، المراد بهذه الهدایة الدلالة الموصولة الی المطلوب قطعا دی وهغه چاته چي د خدای ﷻ اراده وسي د هغه وهدایت ته.

یوه سه: چي شان نزول ددې آیت ابن عباس رضی الله عنهما داسي بیان کړی دی، چي نبي کریم ﷺ مونږ امر کولو یعنې صحابه کرام رضی الله عنهم چي تاسي انفاق او تصدق مه کوئ مګر پر مسلمانانو، دده مبارک غرض دا و چي فقراء د کفارو به مجبوره سي و ایمان راوړلو ته، فنزلت هذه الآیة، نو معنا د آیت داده چي نسته پر تاباندي چي تا خامخا خلګ یعني کفار مؤمنانوي حتی چي تا صدقات د صحابه کرامو رضی الله عنهم پر دوئ بندي کړي دي د ایمان راوړلو په غرض.

او ابن جریر رحمه الله داسي روایت کړی دی چي بعض انصارو رضی الله عنهم اقرباء درلودل په کفارو کي، نو دوئ و هغو ته چي فقراء به هم وه صدقه او خیرات به یې نه ورکاوه او مطلب به یې دا و چي تاسي په اسلام کي داخل سئ، فنزلت هذه الآیة.

پوښتنه: پر دې روایت مانعین د صدقاتو پر اقاربو کافرانو باندي خو صحابه کرام وه، نو د څه حکمت لپاره خدای ﷻ مخاطب علیه السلام وګرځاوه، نو داسي یې نه وویل لیس علیکم آه؟

ځواب: چونکه علیه السلام ددوئ په دغه فعل راضي و کمایدل علیه الحدیث السابق په توجه الخطاب الیه.

وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلِأَنفُسِكُمْ ۚ

او هغه مال چي تاسي نفقه کوئ په لاروکي د بر لکه په غزواتو کي یا پر فقراء او یتامی او یا پر ذوي الارحام باندي من خیر یعني له نفس مال څخه که لږ وي او که ډېر که نقود وي او که مطعومات، او که ملبوسات الی غیر ذالک، نو د هغه د انفاق نفع وتاسي ته راجع ده یعنې په ورځ د قیامت لا الی غیرکم، نو چي نفع تاسي ته راجع ده نو باید چي خبیث او ردي مال نه کړئ نفقه، او دغه رنګه نفع د ورځي د قیامت په من او اذی او په ریا سره باطله نه کړئ، او یا معنا داده چي تاسي انفاق مه منع کوئ له فقیر څخه که څه هم کافر وي، ولي چي ستاسي نفع په هر انفاق کي سته په ورځ د آخرت، او نفع د کافر صرف دنیوي ده.

فائده: کلمه د ما شرطي ده جازم د تنفقوا دی، او منصوب محلاً دی په تنفقوا سره یعني مفعول یې دی، فاللفظ الواحد عامل ومعمول کلاهما او لفظ د من تبعیضي دی په من خیر کي او من خیر صفت د اسم شرط دی چي لفظ د ما دی او صفت مخصصه دی اشارة الی النهي عن انفاق جمیع المال، وهذا النهي بالنسبة الی اوساط المؤمنین کمالایخفی.

وَمَا تُنفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ ۚ

پوه سه: چي ما تنفقون په نېز د بعض مفسرینو رح خبریه ده لکن په معنا د انشاء ده یعني تاسي انفاق مه کوئ، او لفظ د الا استثنا مفرغ ده له اعم الاحوال والاسباب څخه، ای لاتنفقوا بحال من الاحوال وسبب من الاسباب من المن والاذی والریاء مګر نه لپاره د طلب د وجه الله ای رضائه تعالی.

پوه سه: چي لفظ د وجه الله لپاره د تعظیم دی او د نفي د شرکت دی، ولي چي سړی چي ووایي فعلت ما فعلت لوجه زید کان اعلی واجل من ان یقول فعلته لزید لان الوجه اشرف الاعضاء في زید، ثم کثر استعماله کنایةً عن الشرف

بمعنى فعلت كذا لشرف زيد، او بله خبره داده چي سړی داسي ووايي فعلت كذا لزيد يحتمل الشركة يعني فعلته لزيد وغيره، او چي سړی داسي ووايي فعلته لوجه زيد اهل عرف دا فهموي چي خاص الخاص د زيد لپاره يې دا كار كړی دی، او بعض مفسران رح وجه په معنا د ذات بولي، اى لذاته تعالى يعني لا لغيره تعالى، او بعض مفسران وجه په معنا د رضاء بولي كما ورد في آية اخرى ﴿الا ابتغاء مرضات الله﴾ او علامه بغداد رحمه الله دا جمله پر خيريت باقي بولي، او دا جمله يا حال ده او يا عطف ده پر سابقه جمله يعني "وما تنفقوا من خير الآية" او استثناء هغسي مفرغ ده من اعم العلل واعم الاحوال والمعنى ما تنفقون بسبب من الاسباب الا لهذا السبب اى وجه الله، او في حال من الاحوال الا في هذا الحال اى طلب وجه الله، وحاصل المعنى اذا كان حالكم ان لا تنفقوا آه، او الا طالبين وجهه سبحانه لا مؤذين ولا مانين ولا مرائين ولا منفقين الخبيث فصدقاتكم ونفقاتكم نفع لكم في الآخرة ولا ضير عليكم البتة.

وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿۲۷۲﴾

او هغه څه چي تاسي يې انفاق وكړئ له يو ماله څخه يعني كه قليل او كه كثير وي، نو تنكير د خير لپاره د تعميم دی كامل او پوره به در كړه سي وتاسي ته ثواب د هغه انفاق په ورځ د قيامت لكه چي مخكي تېر سوي آيتونه هم پر هغه دلالت كوي، او بعض مفسران رح وايي چي معنا د "يوف" داده چي په دې دنيا به خدای جل جلاله عوض كامل دركړي، او ستاسي له ماله څخه خدای پاک شی نه كموي مع مالكم في الآخرة من الثواب الجزيل والاجر العظيم، او دا عوض دنياوي په سبب د قبلولو د هغه دعاء د عليه الصلوة والسلام دی اللهم اجعل لمنفق خلفا ولممسک تلفا.

فائده: دا آيت په عموم سره دليل دی ددې چي صدقه نافله وكافر ته هم روا ده كمامر في شان قوله تعالى ليس عليک هداهم آه فتذكر، واما الصدقة الواجبة كالزكوة التي اخذها مفوض الى الامام فلايجوز اخذها ودفعها

للكافر، او ماسوا له زكوة څخه لكه صدقة الفطر والنذر والكفارة ففيه اختلاف والامام الاعظم رحمه الله يجوز دفعها للكافر، والظاهر قوله تعالى ويطعمون الطعام على حبه مسكينا ويتيما واسيرا والتفصيل في كتب الفقه فراجعها.

لِلْفُقَرَآءِ الَّذِيْنَ اُحْصِرُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ضَرْبًا فِي الْاَرْضِ

پوه سه: چي لام جاره متعلق دى په محذوف پوري چي له سياق څخه د كلام فهمېږي، ولهذا حذف اى اعمدوا للفقراء، او يا اجعلوا ما تنفقونه للفقراء او صدقاتكم للفقراء، والجملة استيناف في جواب سوال مقدر كانه قيل اين نجعل نفقاتنا، او الى اي فريق نصرف صدقاتنا فاجيب للفقراء آه، نو ترجمه د آيت داده چي صرفوئ صدقات او نفقات خپل وهغو فقيرانو ته چي بند كړه سوي وي په لاره كي د خداى جل جلاله اى حبسهم الجهاد في سبيل الله عن الكسب والاجرة، په طلب كي د علومو دينيه وو، او دوئ طاقت نه لري په سبب د اشتغال په جهاد سره او يا په طلب د زدكړي د دين د تگ په مځكه كي لپاره د كسب يا تجارت.

پوه سه: چي دا آيت په قول د ابن عباس او د محمد بن كعب القرضي رض نازل سوى دى په شان كي د اصحابو الصفه رضي الله عنهم.

پوه سه: چي سقيفه يا صفه د يوې ناحيې نوم دى په مسجد نبوي كي چي په دې صفه كي به درې سوه كسه اوسېدل د فقراؤ څخه د مهاجرينو چي نه يې كورونه درلوده او نه يې اهل او عيال درلودى، او دوئ ټوله اوقات خپل په زدكړه كي د دين او يا په جهاد كي بامر رسول الله صلى الله عليه وسلم صرف كړى و، او ددوئ څخه بعض به په هره كوچنۍ ډله كي د مجاهدينو چي په عربي يې سريه بولي په امر د رسول الله صلى الله عليه وسلم به وتله، نو گاهي به په صفه كي پوره درې سوه كسه وه او بعض اوقات تر درې سوه كم اوسېدل، يعنې هغه وخت چي به ددوئ څه نفر جهاد ته واستول سوه، نو دا اصحاب صفه د مسلمانانو گويا مهمانان وه، عيناً په شكل د طالبانو د ننۍ زمانې چي په مساجدو كي د مسلمانانو اوسېږي او يا په مدارسو اسلاميه وو كي اقامت پذير دي، لكن چي په صحيح

توګه لپاره د زدکړي د ديني کتابو اوسېږي، نه هغه طالبان چي د ورځي يې سائيکلان تر ښکرو نيولي وي په بازارو کي ګرځي او د شپې ټيپونه ورته چالان وي چي د سبقه وخت سي يوه عالم ته ورسي سبقانو ته يې غوږ نيولي وي نه يې فهم وي نه يې ادراک.

چشم ديد واقعه: د درويش په جامع مسجد کي چي د کوټي په ښار کي واقع دی، دو منزله مسجد دی په لوړ منزل کي يې د طالبانو حجره هم سته، نو يو ماپښين زه د يو کار لپاره لوړ منزل ته وروختلم يوښه په ډېره پوخ طالب په حجره کي و، بخاري شريف خلاص ورته پروت و او ټېپ هم ورته چالان و او طالب ورته بيده و.

فائده: اګرچه محدثانو رح په متفقه ډول دا آيت په شان کي د اصحاب صفه نازل بللی دی، لکن مقصود ددوئ حصر په اصحابو صفه وو کي نه دی بلکه اصحاب صفه رض اولين او بهترين افراد دي د مضمون د آياتو مذکوره وو مګر دا حکم جاري دی په ورته کسانو کي د اصحابو صفه الى يوم القيامة لکه درويش چي دمخه اشاره ورته وکړه.

يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَآءَ مِنَ التَّعَفُّفِ

او ګمان کوي پر دغو اصحاب صفه وو رض يعني وامثالهم بعدهم کما سبق آنفاً هغه څوک چي جاهل و ناخبره په حال ددوئ چي دا کسان غنيان دي له سببه د ځان ساتلو ددوئ له سوال څخه، نو کلمه د من لپاره د تعليل د حسبان د جاهل آه.

پوښتنه: نو تعفف خو مفعول دی د يحسبوهم، نو له څه سببه داسي نه وويل سوه تعففاً يعني منصوبا على انه مفعول له؟

ځواب: نحات په يوه خوله دا وايي چي شرط د نصب د مفعول له دادی چي فاعل دده او د فعل معلل به سره يو وي، او دلته هغه شرط نسته ولي چي فاعل د يحسب چي فعل معلل دی جاهل دی او فاعل د تعفف فقراء د اهل

صفه دي، او بعض مفسران رح وايي چي كلمه د من لپاره د ابتداء ده چي پر منشاء داخلېږي فمعنى الآية على التقدير المذكور ان حسبان الجاهل غناهم نشاء من تعففهم عن السوال.

تَعْرِفُهُم بِسِيمٰهُمْ

پوه سه: چي فاعل د تعرف هر مخاطب دی چي اهل د معرف وي، ومعنى الآية ته اې مخاطبه پېژنې دوئ يعنې فقر ددوئ په علاماتو ظاهره پر دوئ، لكه عجز، ژړ مخان، خيرني او څېري جامې، ابو نعيم د فضاله بن عبيد څخه روايت كړى دى چي بعض اوقات چي عليه السلام به د جماعت لمونځ كاوه بعض كسان به غوځار سوه د ولاړې څخه په سبب د غايت لوږي يعنې اهل صفهؓ، نو بعض له صحرايانو څخه چي د اصحاب صفه غايت لوږه به نه ورمعلومه دا به يې ويل چي دا كسان لكه چي د جن يعنې د صرع په مرض مبتلا دي.

فائده: وزن د سيماء عفلا دى ولي چي مشتق منه يې وسم دى چي په معنى د علامه ذى، نو چي صيغه د فعلا ځندي جوړه سوه نو د فا او د عين تر منځ يې قلب مكاني وكړى، نو سوما جوړ سو بيا نو بيا يې واو په يا بدل كړى لسكونها وانكسار ما قبلها نو سيما جوړ سو.

لَا يَسْـَٔلُوْنَ النَّاسَ اِلْحَافًا

او دوئ يعنې اصحاب صفهؓ ومن يماثلهم في الفقر والسيما سوال نه كوي له چا څخه په الحاف.

پوه سه: چي د الحاف او الحاح معنى يوه ده، هغه دا چي فقير په مسئول منه چي غني دى مبنتى وي او ډېري ډېري زارئ ورته كوي هر څو چي غني دفع كوي چي خداىﷻ دې دركړي ومثل ذالک من الفاظ الرد لايفارقه.

پوه سه: چي الحاف له لحاف څخه ماخوذ دى چي معنا يې تلتک دى، كما في قولهم الحفني من فضل لحافه يعنې بعض د تلتک يې پر ما واچاوه، والمراد اعطاني من فضل ماعنده من ماله.

اعراب: نصب د الحافاً په سبب ددې چي مفعول مطلق نوعي ده، يسئلون لان الالحاف نوع من السوال، او يا حال دی له ضمير څخه د يسئلون ای ملحفين فالمصدر بمعنى الفاعل.

سوال: اهل عقل او نقل وايي چي نفي چي په يو كلام كي راسي چي په هغه كي يو قيد وي، نو نفي د قيد كوي فقط نو پر دي بنا معنى د آيت خو داسي كېږي چي اصحاب صفهؓ خو سوال كاوه لكن الحاح يې نه كوله او سره ددې چي دوئ سوال هم نه كاوه، وهو المروي عن ابن عباسؓ واليه ذهب الفراء والزجاج واكثر اهل المعاني، نو نفي په آيت كي متوجه وقيد او مقيد دواړو ته دی، كما في قوله تعالى ﴿لاتاكلوا الربوا اضعافاً مضاعفةً﴾ او په دې آيت كي بله قرينه هم سته چي دوئ نه سوال كاوه او نه يې الحاح كوله، وهو قوله تعالى يحسبهم الجاهل اغنياء، وقوله تعالى تعرفهم بسيماهم، او چا چي ددې آيت ترجمه داسي كړې ده چي دوئ خو اول سوال نه كاوه كه په يې د ضرورت په سبب د چا سوال بعض يو وخت كاوه بيا يې الحاح نه كوله هغه ترجمه د اقول سره د صحابه وو او د امامانو مخالفه ده، بلكه كه يې د اشاراتو څخه د آيات سابقه وهم منافي ده كما اشرنا اليه عنقريب فهذه الترجمة ليست بشيئ يعتد به.

وَمَا تُنفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿۲۷۳﴾

هغه شی چي تاسي نفقه كړی له ماله څخه يعنې في وجوه الخيرات كالانفاق على اهل صفهؓ في ما نحن فيه نو په تحقيق خدایﷻ په هغه انفاق ستاسي خبر دی او علم پر لري، والمراد فيجازيكم في الآخرة او في الدارين، وفي الحديث النبوي الذي اخرجه مسلم والبخاري عن ابي هريرهؓ چي عليه الصلوة والسلام وويل ليس المسكين الذي ترده التمرة والتمرتان واللقمة واللقمتان انما المسكين الذي يتعفف واقروا ان شئتم لا يسئلون الحافاً.

الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُم بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً

او هغه كسان چي انفاق كوي د خپلو مالو.

یعنې په لاره کې د خیر په جهاد کې، یا فقراؤ ته یا په صله رحمي کې الی غیر ذالک ممالایخفی، په شپه کې او په ورځ کې.

پوه سه: چې مراد له لیل او نهار څخه ټوله اوقات دي، او په پټه او په ښکاره.

پوه سه: چې مراد عموم د احوال دی.

فائده: خدای ﷻ لیل تر نهار دمخه کړه، او سر یې تر علانیه دمخه راوړی، لپاره ددې چې مسلمانان پوه سي اخفاء د صدقې او انفاق په پټه تر اظهار ښه ده وقد مر تحقیق ذالک عنقریب.

فائده: سراً وعلانیةً چې منصوب دي بناء یا پر دې ده چې دوه مصدره دي په معنا د فاعل دي، او حال دی له فاعله څخه د ینفقون ای حال کونهم مسرین ومعلنین، او یا دواړه صفت د مصدر محذوف دی ای انفاق سر و اعلان، نو مفعول مطلق د ینفقون دی وعلی کل تقدیر فالباء بمعنی في.

اختلاف المحدثین في شان نزول هذه الآیة: عبدالرزاق او ابن المنذر د عبدالله بن عباس رضی الله عنه څخه روایت کړی دی چې دا آیت په شان کې د علي کرم الله وجهه نازل سوی دی، چې ده څلور درهمه درلوده، یو درهم یې د شپې وفقیر ته ورکړی، او بل درهم یې په ورځ کې او بل درهم یې په پټه او یو درهم یې په ښکاره ورکړی، نو علیه السلام چې خبر سو نو علي رضی الله عنه ته یې وویل ما حملک علی هذا، یعني ته پر دې څلور قسمه انفاق څه شي باعث کړې، علي رضی الله عنه ورته وویل قال حملني علی هذا ان استوجب علی الله تعالی الذي وعدني فقال علیه الصلوة والسلام الا ان ذالک لک فنزلت الآیة، او ابن المنذر له ابن المسیب رضی الله عنه څخه روایت کوي چې دا آیت ټوله په شان کې د عثمان بن عفان رضی الله عنه او د عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه په شان کې نازل سوي دي، چې دې دوو د جیش العسرة یعني د تبوک په غزاء کې ډېري لوی نفقې وکړې، او بعض محدثان رح وایي چې دا آیت په شان کې د ابوبکر صدیق رضی الله عنه نازل سوی دی چې ده لس زره دیناره د شپې صدقه کړه او لس زره دیناره یې د ورځي اولس زره یې په پټه صدقه

کړه او لس دیناره یې علانیةً نفقه کړه، لکن پر دې شان نزول جلال الدین سیوطي رحمه الله سوال کړی دی، چې تفصیل یې په روح المعاني کې دی.

فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾

نو دوئ لره دی هغه ثواب موعود د خدای ﷻ په نېز یعني په ورځ کي د آخرت، او نه بېره سته پر دوئ او نه به دوئ غمناکه وي په ورځ کي د آخرت.

پوه سه: چي خوف د راتلونکي شي وبېري ته وایي، او غم پر تېر سوي شي افسوس کولو ته وایي، یعنې په ورځ کي د آخرت به د دوږخ له عذاب بېره نه وي، او د دنیا د ژوند د عبس تېرېدو پښېماني او افسوس به نه وي ورسره.

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَوٰا

پوه سه: چي ظاهره معنا د آیت خو داده چي هغه کسان چي خوري سود، لکن مراد دادی چي اخلي چي سود که یې خوري، او که بله نفع پر اخلي هره نفع چي وي مگر تخصیص د اکل په ذکر سره له دې وجهي وکړ سو چي معظم نفع چي مقصود په ربوا کي دی اکل دی.

پوه سه: چي ربوا په لغت کي زیات والي ته وایي کما في قولهم ربی الشيئ یربوا اذا زاد، او په شرع شریف کي فضل د مال په اموالو ربویه کي چي په مقابل کي یې عوض نه وي في معاوضة المال بمال.

پوښتنه: د ربوا لفظ په واو سره نوشته کېږي لکه د صلوة لفظ وجه یې څه ده؟

ځواب: دا بناء دی پر لغت د هغه چا چي لفظ د صلوة او زکوة او ربوا په تفخیم د لام وایي یا کاف یا با وایي او په اخیر کي د لفظ د ربوا وروسته تر واو الف لیکلی دی تشبیها بواو الجمع، نو لفظ د ربوا موافق سو له معنا سره د ربوا په دې معنا چي هر یو د لفظ د ربوا او د معنا د ربوا مشتمل دی پر زیادت غیر مستحقه، یعني په لفظ د ربوا پسله واو څخه الف دی لکه په جمع کي او سره ددې چي د لفظ د ربوا دا الف حق نه و، ولي چي دا الف حق د جمع دی کماتقرر في علم الصرف، او لفظ د ربوا خو جمع نه دی بلکه مفرد دی لکه په معنا کي د ربوا چي زیادت غیر مستحقه سته په معاوضه مالي کي

تشبيها بمعنى لفظ البيع لاشتمال كل واحد منها على معاوضة المال بالمال بالرضا، وان كان احد العوضين ازيد هذا ماقاله العلامة البغدادي رحمه الله.

لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ

دوئ به نه ولاړېږي يعني په ورځ كي د قيامت الا قياما كقيام، فكلمة ماصدرية والموصوف محذوف وهو قياما، د هغه چا ولاړه چي دماغ يې شيطان ورګډ وډ كړی وي له مسه څخه يعني به الجنون چي وداسي سړي ته په اصطلاح مصروع وايي چي ګاهي ولاړ وي بې اختياره د مځكي ومبتلي او ګاهي روان وي غوځار سي او بېهوښه سي، نو سود خور چي له قبره را ووزي په ورځ د قيامت محشرګاه ته به دغه ډول روان وي دا به يې علامه وي چي ټوله اهل محشر به په دې پوهېږي چي دغه سړی سود خور و، والى هذا ذهب ابن عباس وابن مسعود وقتاده رضي الله عنهم واختاره الزجاج رحمه الله.

پوه سه: چي ابن عطيه رحمه الله وايي چي مراد په دې آيت تشبيه ده د سود خور چي دی حرص لري په جمع كولو د دنيا په سود سره، او يوې خوا او بلې خوا ته ځغلي كتاب د سود به يې په لاس كي وي، ددې پوروړي دروازه ورټكوي چي راوړه ماهواره سود، او بل دكان چټک چټک روان دی، دكان دار ته وايي چي د دوو مياشتو سود مې دربانديي دی مثلا راوړه د دوو مياشتو د سود روپۍ لكه په پخوانۍ زمانه كي د بعض پښتنو به دا دنده وه چي د هند په لويه وچه كي به يې روپۍ په سود هندوانو او مسلمانانو ته وركولې، نو ابن عطيه وايي چي دغه مختلف حركات د سود خورو مشابه كړه د حركاتو سره د متخبط مصروع، او دا محاوره ابن عطيه دليل كړی چي څوک چي په بازار او كوڅو كي حركات مختلفه كوي نو خلګ وايي قد جن فلان، انتهى مع الزيادة، علامه بغداد رحمه الله په روح المعاني كي دا خبره د ابن عطيه په سختو الفاظو رد كړې ده، دی وايي ولايخفى انه مصادمة لما عليه سلف الامة، يعني مامر عنقريب في بيان معنى الآية عند السلف المذكورين رح، او دی وايي چي د ترجمه د ابن عطيه مخالفه ده ما روى عن رسول الله ﷺ من غير داع

سوی الاستبعاد الذي لا يعتبر في مقابلة النصوص، انتهى بحاصله.

يوه سه: چي معتزله او قفال د شافعيه وايي چي ان كون الصرع والجنون من الشيطان باطل لانه لايقدر عليه كما قال الله تعالى يعني حكاية من الشيطان يعني په ورځ كي د قيامت وخپلو اتباعو ته من المشركين وماكان لي عليكم من سلطان الآية او دوئ يعني معتزله وايي چي دا په آيت كي چي راغلي دا مبني پر زعم د مشركانو د عربو چي ددوئ دا عقيده وه چي شيطان يخبط الانسان فيصرع، وان الجن يمسه فيختلط عقله وليس لذالک حقيقة انتهى قولهم الفاسد وزعمهم الكاسد.

درويش وايي: چي سبحان الله واستغفرالله چي دوئ آيت قرآنيه حكايت بولي د اقوالو فاسده وو د مشركانو وما انزل القرآن الا لمحو خرافات العرب والمشركين، وهل هذا منهم الاجرة عظيمة على القرآن.

درويش وايي: ولله در المحقق الآلوسي رحمه الله في روح المعاني حيث قطع عرق الاعتزال باقوال النبي العربي ﷺ وقال هذا ليس بشئ، بل هو من تخبط الشيطان بقائله ومن زعمائه المردودة خزلهم الله اني يوفكون وكيف يخالفون قواطع الشرع المبين فقد ورد في الحديث الصحيح الذي رواه جماعة عظيمة من المحدثين، قال رسول الله ﷺ ما من مولود يولد الا يمسه الشيطان فيستهل صارخا، وفي رواية الا طعن الشيطان في خاصرته ومن ذالک يستهل صارخاً الا مريم وابنها لقول امها ﴿واني اعيذها بک وذريتها من الشيطان الرجيم﴾ وقال رسول الله ﷺ كفوا صبيانكم اول العشاء فانه وقت انتشار الشياطين الحديث، وقد ورد في حديث المفقود الذي اختفطته الشياطين وردته في زمن النبي ﷺ انه حدث من شانه معهم قال فجائني طائر كانه جمل الحديث وفي اكام المرجان في احكام الجان كثير من الاحاديث واعتقاد السلف الصالحين رح واهل السنة ان مادلت عليه الآحاديث النبوية امور حقيقية كما اخبر الشرع عنها، والتزام تاويل كلها يستلزم خبطا طويلاً لا يميل اليها المعتزلة ومن خذا خذوهم وبذالک وامثاله خرجوا عن قواعد

الشرع القويم فاحذرهم والآية التي ذكروها في معرض الاستدلال على مدعاهم لاتدل عليه اذ السلطان المنفي فيها هو القهر والالجاء الى متابعته اى الشيطان لا التعرض والتصدي لما يحصل بسببه المرض او الهلاک ومن تتبع الاخبار النبوية وجد كثيرمنها قاطعا بجواز وقوع ذالک من الشيطان بل وقوعه بالفعل، والحديث الصحيح المروي عن رسول اللهﷺ ﴿الطاعون من وخزاعدائكم الجن صريح في ذالک﴾ انتهى كلامه الشريف.

درويش وايي: چي حكماء او اطباء ددې څخه منكر دي چي صرع او جنون دي له مس الشيطان والجن له خوا وي، دوئ وايي چي صرع وغيره له غلبې څخه د مرة خلط السوداء پيدا کېږي چي دوئ يې سودا محرقه بولي، وعلى التقدير التسليم لامنافات بين ما ورد في الآية وبين ماقالوا لان ماذكروه هو السبب القريب وما في الآية هو السبب البعيد ، او ددې دوو تر منځ تلازم نسته، ولي گاهي له مس الشيطان څخه مرض او جنون نه سي پيدا لكه چي مزاج د ممسوس قوي وي په مس الشيطان باک ونه کړي غايته انه يحصل له غشي خفيف ثم يضيق، او گاهي جنون پيدا کېږي بېله مس الشيطان والجن څخه كما اذا فسد مزاج الشخص من الاخلاط الاربعة من دون عروض امر اجنبي كمس الشيطان والجن والجنون، الحاصل بالمس قد يحصل احياناً وله عند اهل الممسوس الحاذقين امارات يعرفون الجنون الحاصل بالمس بتلک العلامات، قال الآلوسي رحمه الله وهذا كالمشاهد المحسوس الذي يكاد يعد منكره مكابرا منكرا للمشاهدات انتهى كلامه الشريف.

درويش وايي: چي حدوث د مرض په مس د شيطان ثابت دی په قرآن او احاديثو نبويه وو سره قال الله تعالى في قصة ايوب عليه السلام ﴿رب اني مسني الشيطان بنصب وعذاب﴾ او عليه السلام ويوې مستحاضې ښځي ته وويل چي دغه ويني ستاويني د حيض نه دي بلكه ركضة من ركضات الشيطان وهو حديث طويل رواه جميع اصحاب الحديث.

پوه سه: چي ولاړه د اكلة الربوى كما هو مذكور في الآية ددې سبب دی

چي سود خور چي د سود روپۍ خوري، خدای ﷻ وهغې ډلي ته تربيه ورکوي او لويوي ددوئ په نسو کي حتی چي نسونه يې لکه خوني داسي سي، او په دې نسو کي ددوئ ماران گرځي، نو نسونه ددوئ ډېر درانه وي، نو چي له قبره راپاځي گاهي غوځار سي او گاهي بېهوشه سي او گاهي روان وي، وهذا معنی قوله لايقومون الا کمايقوم الآية، او ابي سعيد الخدري ؓ له عليه الصلوة والسلام څخه روايت کړی دی چي ده مبارک وويل په حديث د اسراء يعني ليلة المعراج چي زه جبرائيل ؑ بوتلم وګڼ شمېر خلګو ته چي د هر سړي نس لکه خونه دومره وو، الی اخير الحديث رواه المظهري.

په يوه صحيح حديث کي راغلي دي چي روايت يې مسلم کړی دی له ابن مسعود ؓ او بخاري له ابي جحيفه ؓ څخه قال لعن رسول الله ﷺ اکل الربوا وموکله، وفي روايت ابي داؤد والترمذي وکاتبه وشاهده وقال هم سواء.

درويش وايي: لعل مراد رسول الله ﷺ من المساوات المساوات في اصل الاثم لافي مقداره، او په روايت د احمد او دار قطني د عبدالله بن حنظله ؓ چي په غسيل الملائکة سره شهرت لري راغلي دي چي عليه الصلوة والسلام وويل چي يو درهم د ربوا چي سړی وخوري او دی په خبر وي اشد دی تر شپږ دېرش (۳۶) واره زنی، وفي رواية ابن ماجه والبيهقي عن ابي هريرة ؓ چي ده وويل چي عليه الصلوة والسلام وويل چي د سود اويا (۷۰) گنهونه دي هغه اسانه گناه يې داده لکه سړی چي له موره سره نکاح وکړي.

درويش وايي: چي د ربوا په باره کي خدای ﷻ دومره سخته خبره کړې ده چي په هيڅ گناه کي يې دموره سخته خبره نه ده کړې يعني فان لم تفعلوافاءذنوا بحرب ورسوله کما سيئاتي.

ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوٓا۟ إِنَّمَا ٱلْبَيْعُ مِثْلُ ٱلرِّبَوٰا۟ ۘ

او دغه عقاب چي په دمخه آيت کي ذکر سو په دې سبب دی چي دوئ به ويله چي نه ده بيعه مگر مثل د سود، له دې آيت څخه دا واضح معلومه سوه چي هغه مذکور عذاب د تخبط مخصوص په کفاره سره دی، ولي چي دوئ

حرام شی چي سود دی حلال بولي، او تحلیل د حرام یا بالعکس کفر دی په اتفاق د امت، او مسلمان سود خور ته که څه هم سود خو ګناه کبیره ده لکن چونکه مسلمان حکم د حلال پر سود نه کوي بلکه خپل ځان په کولو سره یې ګناه کار بولي، او د مسلمان لپاره خو که یې شفاعت علیه السلام ونه کړي او یا په رحمت عامه د خدای ﷻ ونه بخښل سي، او کلمه د لا اله الا الله یې هم سبب د بخښي ونه ګرځي ابدي عذاب د دوږخ خو نسته باجماع اهل السنة والجماعة خلافاً للمعتزلة اذا مات صاحب الکبیرة بلا توبة فانه مخلد في النار کالکافر. لکن څو مده به په دوږخ کي وي ولا یعلم مدة مکثه في النار الا الله الملک الجبار.

پوښتنه: کلام خو په تحریم کي ربوا و، چي کفارو حلال بلل او خدای ﷻ حلال وګڼل، نو کفارو خو باید داسي ویلي وایی انما البیع مثل الربوا یعني کما ان البیع حلال فالربوا حلال ایضا لانه مثله؟

ځواب: هو حق خو داغه و لکن کفارو د ډېر تعنت او ضدیت څخه د حکم د قرآن چي په حرمت د ربوا یې کړی دی بیعه چي په اتفاق حلاله ده مشبه وګرځول او ربوا ورته مشبه به وګرځول په روا والي کي.

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَوٰا ۚ

او حال دادی چي خدای ﷻ حلاله ګرځولې ده بیعه او حرام یې ګڼلی دی سود، قالوا وللحال والجملة حال بتقدیر قد في الماضي کما هو القانون النحوي، او یا واو استینافیه دی کما وقع في الهدایة في کثیر من المواضع، او یا واو عاطفه دي ومعنی الآیة چي خدای ﷻ بیعه حلاله ګرځولې ده او سود یې حرام بللی دی فکیف یصح التشبیه بینها کما وقع من الکفار الفجار.

معذرت: پوه سه چي امام مظهري در اینجا تفسیر خود را فتاوی فقه ساخته واختلاف المذاهب را تفصیلاً اورده ونقص وابرام دلائل هم نموده وصفحه (۱۳) تفسیر خویش بآن مسائل فقیه مزین ساخته وهیچ مفسر قرآن

کریم اینچنین نه کرده اند بلکه عموما مفسرین در بیان شان نزول آیات قرآنیة ودر بیـان اعرابهـای مشـکل قـرآن عزیـز فرداختـه انـد ، ونیـز بعـض مفسـران حدیثهای نبویه بمناسبت آیات قرآنیة بیان فرموده اند ، وبعض قصهای مناب آیات قرآنیـه وتمثیـلات بورقهـای تفسیـر سپرده انـد ومسـائل فقیـه را بکتـب فقها مذهب من المتون والشروع والفتاوی المعتبرة في المذاهب سپرده اند ، ودروېش نـه اینکـار مظهري میکنـد ونـه برکـار مظهري انکـار میکنـد حـالاً دروېش به تفسیر قرآن رجوع مینماید.

فَمَنْ جَآءَهٗ مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ فَانْتَهٰى فَلَهٗ مَا سَلَفَ ؕ وَاَمْرُهٗۤ اِلَى اللّٰهِ ؕ

که چاته راغلی نصیحت یعني په باره کي د د تحریم د سود لـه جانبـه څخـه د خدای ﷻ یعني تبلیـغ رسـول اللهﷺ، نـو ده متابعـت د نهـي د خـدای ﷻ وکړی یعنې له سود خوری څخـه یې توبـه وکښـل، نـو هغـه سړي لـره دي هغـه د سـود روپی چي د مخه تر تحریم یې اخستـي وي یعنـي د هغـو اداء پر لازمـه نـه ده، وما مضی من الربوا قبل التحریم قـد غفرلـه مـن المولیﷻ او کـار ددغـه سړي مفوض دی وخدای ﷻ ته یعني په مستقبل الزمان کي یې بیا سود وکړی نـو کـه یې خدای ﷻ بخښي او که عذاب ورکوي

وَمَنْ عَادَ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۲۷۵﴾

او که څوک بېرته وګرځېدی واکل د ربـوا تـه یعنـي سـود ، او یـا و هغـه قـول ته ﴿انما البیع مثل الربوا﴾ نو هغـه کسـان ملازمیـن دي د اور او دوئ بـه پـه اور کي همېشه وي.

پوه سه: چي که مراد لـه عـود څخـه عـود و هغـه قـول تـه وي چي انمـا البیـع مثل الربوا ، نو خلود پر ظاهره معنی دی یعنې همېشه والی ولـي چي تحلیـل د حرام دی کافر سو ، او د کافر ځای همېشه دوږخ دی، او که یې معنی عـود وي واکل ته د ربوا نو مراد له "خلود" څخه مکث طویل دی مجازاً لان اهل الکبائر لیسـوا مخلـدین فـي النـار عنـد اهـل السـنت والجماعـة وان مـاتوا بغیـر توبـة

کمامر، نو دا آیت پر دې تاویل له قبیله څخه د هغه آیت دی ﴿ومن یقتل مؤمنا متعمداً فجزائه جهنم خالداً فیها﴾

یَمۡحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا

پوه سه: چي محق نقصان د شي دی حالا بعد حال حتی چي تولـه ختم سي لکه محاق د سپوږمۍ چي وار په وار يې نور کمېږي څو لمر يې واخلي او ورکه سي د خلګو له سترګو څخه، والمعنی ههنا داده چي مال د سود کرار کرار به کمېږي او برکت به يې نه وي کما في حديث ابن مسعود﷛ عن النبي ﷺ قال ما احد اکثر ما لا من الربوا الا کان عاقبة امره الی قلة، رواه ابن ماجه او که فرضاً د سود خور په ژوند مال يې لږ نه سي تر ده وروسته به يې عيال له قلت سره مخامخ سي.

درويش وايي: چي په کندهار کي يو سړی و سود خوره چي نوم اخستل به يې غيبت وي، دده په ژوند د سود مال يې ښه پر مخ روان و، او باغونه، جائيداد مځکي يې رانيولې دده له مرګه وروسته رفته رفته يې د اولاد له لاسه مځکي او باغونه ووتله حتی چي مزدوري او روزانې ته اړ سوه.

وَيُرۡبِي الصَّدَقٰتِ ؕ

او خدای ﷻ تربيه يعني دوچنده کوي صدقات که فرضي وي لکه زکوة او که نفلي وي، او ثواب يې ډېروي او دده او د عيال لپاره يې خدای ﷻ برکت پکښې اچوي، وفي حديث مسلم الذي رواه عن ابي هريرة﷛ ان رسول الله ﷺ قال مانقصت صدقة من مال" نه کموي مال د چا صدقه، يعني خدای ﷻ د صدقې عوض ورکوي "وما زاد الله بعفو الا عزا" او نه زياتوي خدای ﷻ په عفوه سره يعني د يوه سړي چي بل سړي پر ده ظلم کړی وي او دی عفوه ورته وکړي مګر نه عزت د عفوه کونکي "وما تواضع احد لله الا رفعه" او تواضع او عاجزي نه مختاره کوي يو څوک لپاره د خدای ﷻ مګر خدای ﷻ رتبه لوړوي

وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ اَثِيۡمٍ ﴿۲۷۶﴾

او خدای ﷻ نه خوښوي يعني بغض ورسره کوي وهذا المعناه الکنائي،

ولي چي اګر چه خدای ﷻ د خپلو بندګانو سره محبت کوي په مقتضی د قیومیت او د رحمانیت خپل لکن په عارض د کفر او اصرار پر کفر هغه محبت په بغض بدلېږي.

پوه سه: چي کفار صیغه د مبالغې ده مراد ځندي هغه څوک دي چي پر تحلیل د محرماتو لکه ربوا ههنا ټینګ وي او اثیم هم صیغه د مبالغې ده یعني ډوب په ګنهو کي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

او په تحقیق هغه کسان چي ایمان یې راوړی وي یعني پر خدای ﷻ په وحدانیت سره او پر علیه السلام په رسالت سره وبما جاء به رسوله او عملونه صالح کوي یعني اوامر د خدای ﷻ او د رسول پر ځای کوي او د منهیاتو څخه پرهیز کوي.

وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ

او لمونځونه پر خپلو شرائطو او فرائضو او واجباتو او سنتو پر ځای کوي، او زکوة د مال هم ورکوي.

پوه سه: چي لمونځ او زکوة که څه هم په صالحاتو کي داخل وه لکن بیرته یې په خصوص ذکر کړه لان الصلوة راس العبادات البدنیة کما ورد في الحدیث النبوي ﷺ "الصلوة عماد الدین" وقال الله تعالی ان الصلوة تنهی عن الفحشاء والمنکر" والزکوة رئیس العبادات المالیة کما ورد في الحدیث النبوي ﷺ "الزکوة قنطرة الاسلام.

لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۲۷۷﴾

دوئ لره دی ثواب د اعمال حسنه و ددوئ په نېز د رب ددوئ او هیڅ بېره نسته پر دوئ یعني په ورځ د قیامت یعني حین یخاف الکفرة واهل الاعمال السیئة من عقاب الله ﷻ، او نه دوئ غم کوي پر تېر سوي عمر د دنیا ولي چي دوئ توښه د ورځي د قیامت له دنیا څخه دمخه را استولي وه یعني بخلاف الذین ضیعوا اعمالهم الدنیویة في المعاصي واللهو واللعب لانهم یحزنون علی ذالک.

درویش وايي: چي په مختلفو رواياتو كي د احاديث مباركه وو راغلي دي چي مسلمانانو بعض د مكې مكرمې او بعض د مدينې منورې دمخه تر تحريم د ربوا يو پر بل باندي د سود روپۍ يا د سود خورما باندي وه، نو څه وخت چي تحريم د ربوا نازل سو، نو ددوئ به داسي خيال و چي موږ خو دا عقدونه د ربوا دمخه تر تحريم كړي دي، نو ددې ربوا اخستل به موږ ته روا وي، البته له دې وروسته به له عقد الربوا څخه پرهېز كوو، فنزلت هذه الآية.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَذَرُواْ مَا بَقِيَ مِنَ ٱلرِّبَوٰٓاْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾

اې هغه كسانو چي ايمان يې راوړی دی له خدای ﷻ څخه وېرېږئ، او پرېږدئ هغه بقايا د سود چي ستاسو د خلگو په ذمه كي باندي پاته وي كه چېري تاسي د رشتيا گو او د زړه مسلمانان یاست، والجزاء محذوف دل عليه ماقبله اى فذروا الخ او امتثلوا ما امركم الله به وانما قال ان كنتم آه اشارةً الى ان امتثال الاوامر والنواهي دليل صدق الايمان.

فَإِن لَّمْ تَفْعَلُواْ فَأْذَنُواْ بِحَرْبٍ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ

او كه تاسي مابقى من الربوا نه پرېږدئ نو اعلان د جنگ وكړئ له خدای ﷻ سره او د رسول د خدای ﷻ سره.

يوه سه: چي د حمزه قرائت داسي دی "فآذنوا على زنة آمنوا" او باقي قراء يې بېله مده د الف وايي على ما هو المرسوم في المصاحف اليوم.

يوه سه: چي تنكير د حرب لپاره د تعظيم د جنگ دی وهو الحرب مع جنود الغيب، سعيد بن جبير له ابن عباس ﷺ څخه روايت كړی دی چي سود خور ته به په ورځ د قيامت داسي وويل سي خذ سلاحک للحرب، او په صحيح حديث كي راغلي دي قال رسول الله ﷺ اذا ظهر الربوافي قرية فقد احلوا بانفسهم عذاب الله، او د عمرو بن العاص څخه روايت دی چي ما واورېده له رسول الله ﷺ څخه چي وه يې ويل چي داسي قوم نسته چي په دوئ كي دي سود خوري ښكاره سي مگر خدای ﷻ به دوئ ونسي په قحط سره

يعني كاختي به پر مسلطه كړي، او داسي قوم نسته چي په دوئ كي رشوت خوري ښكاره وي مگر خدایﷻ بېره د دښمن پر مسلطه كړي، رواه احمد.

پوه سه: چي پوهان علماء رح وايي چي حرب الله دوږخ دی او حرب الرسول توره ده، نو ځكه قاضي بيضاوي وايي چي ددې مقتضی داده چي اول دي له سود خوره څخه طلب د توبې وكړه سي كه يې توبه له سوده نه كښل بيا دي امام المسلمين جنگ ورسره وكړي لكه د باغي سره.

درويش وايي: چي معنا ددې خبري د بيضاوي داده لكه امام مظهري رحمه الله چي وايي كه چېري دې سود خور نفر د جنگ نه درلوده، نو امام المسلمين دې بندي كړي حتی يتوب، او كه يې نفر د جنگ درلوده چي امام نه سوای بندي كولای فهو الباغي فالامام يقاتله، علماء رح وايي چي داغه حكم د تارك د فرض د فرائضو څخه د خدایﷻ لكه لمونځ، زكوة وغيرهما، او يا يو سړی عملا پر يوه كبيره گناه لكه زنی، شراب خوري، قمار بازي الی غير ذالك او پر هغه گناه باندي كلك او علانيه ولاړ وي كما هو الرائج اليوم في بعض بلاد المسلمين، ويدل عليه ما روی رزين رحمه الله عن عمر بن الخطاب رضي الله عنه في مناقب ابي بكر رضي الله عنه چي آنحضرت ﷺ چي وفات سو او ابو بكر رضي الله عنه خليفه سو، او بعض عرب له زكوة څخه په انكار سره مرتد سوه، نو ابكر صديق د جنگ تياري ورته ونيوله او دا يې وويله چي قسم په خدایﷻ كه دوئ له ماڅخه منع كړي عقال يعني يو شی قليل د زكوة يعني پر وجه د انكار لجاهدتهم، عمر رضي الله عنه وايي ماورته وويله ياخليفه رسول الله تالف الناس وارفق بهم ته الفت د زړو د مسلمانانو طلب كړه او لږ نرمي ورسره وكړه، نو ابوبكر رضي الله عنه په ډېرو سختو الفاظو عمر رضي الله عنه ته داسي وويله اجبار في الجاهلية وخوار في الاسلام يعني په جاهليت كي ته اې عمره ډېر د زړه ډک سړی وې او په اسلام كي ډېر ضعيف القلب سوې يعني د مانعي الزكوة له جنگ څخه ډه ډه كوې او ماته وايي چي جنگ مه ورسره كوه، ابو بكر رضي الله عنه زياته كړه قد انقطع الوحي وتم الدين يعني كما قال الله تعالی ﴿اليوم اكملت لكم دينكم واتممت عليكم نعمتي ورضيت

لكم الاسلام ديناً ﴾ ا ينتقص وانا حي، آيا دين به خوک کموي او زه به ژوندى يم يعني په انكار د زكوة چي له امورو څخه د دين دى، او زه به ژوندى يم يعنې دا امكان نه لري معنا دا چي زه به حتما جنگ ورسره كوم تاچي دين پر خپل كمال پاته سي.

درويش وايي: چي واقعه د قصد د جنگ د مانعينو سره د زكوة، او نصيحتد عمرؓ و ابوبكرؓ ته چي جنگ مه ورسره كوه، او د ابوبكرؓ دلائل د عمرؓ سره او قناعت د عمرؓ په رايه سره د ابوبكرؓ په بخاري او مسلم او نورو صحاح سته وو كي په وجه اتم او تفصيل كامل سره مذكور دي فليراجع الى الكتب المذكورة.

﴿وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾﴾

او كه تاسو توبه وكاږئ له اخستلو څخه د ربوا، نو ستاسو حق دى رؤس د اموالو ستاسي يعنې روپۍ وغيره چي تاسو په اول وار په سود وركړي وې يعنې نه سود او گټه چي تاسي په اوله ورځ پر پوره وړي شرط كړې وه، او نه به تاسو ظلم كوئ پر پوروړو يعنې په اخستلو د سود، او نه پر تاسي ظلم كړه كېږي يعنې د پوروړو له خوا يعني په نقصان د راس المال او يا په ځنډولو د راس المال.

درويش وايي: چي په حديث متفق عليه د ابي هريرهؓ داسي راغلي دي چي عليه السلام وويل مطل الغنى ظلم الحديث" يعني ځنډول د پور د پوروړي له خوا چي دى غني هم وي ظلم دى، بيضاوي وايي چي له دې آيت څخه دا فهمېږي چي كه دغه سود خواره توبه ونه كاږي او پر تحليل د ربوا ټينگ وي هغه راس المال يې هم حق نه كېږي ولي چي مصر پر پر تحليل د ربوا مرتد دى او د مرتد مال غنيمت دى.

پوه سه: چي دا مذهب د امام شافعيؒ دى لكه چي بيضاوي هم شافعي المذهب دى، او د امام اعظم ابو حنيفهؒ مذهب دادى چي هغه مال چي ده په وخت كي د اسلام درلودى هغه مال وروسته تر قتل دده او يا چي دار الحرب ته ولاړ سي، و ورثه وو ته ددغه مرتد نقل كېږي، يعنې چي مسلمانان

وي، او هغه مال چي ده په وخت کي د ارتداد کسب کړی و هغه يې غنيمت دی د بيت المال.

پوه سه: چي بغوي رحمه الله وايي چي دغه آيت چي نازل سو يعني فاءذنوا بحرب من الله ورسوله آه، بنو عمر چي د ډېر مالونه د سود يې پر خلگو باندي وه او نور گڼ شمېر سود خواره راغله، او عليه الصلوة والسلام ته يې وويل چي موږ توان او طاقت د حرب د خدای جل جلاله او د رسول د خدای جل جلاله نه لرو بل نتوب الى الله تعالى ورضوا براس المال.

وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ

پوه سه: چي بعض مفسران وايي چي كان تامه دی لايقتضى الخبر، نو معنا يعني ان وجد غريم ذو عسرة او بعض مفسران وايي چي خبر يې محذوف دی يعني ان كان ذو عسرة غريما.

فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ ۚ

پوه سه: چي "نظرة" خبر د مبتداء محذوف دی، ای فالحكم نظرة، او يا خبر دی مبتداء يې محذوفه ده، فالمعنى عليكم نظرة، نظرة مهلت ته وايي يعني ده ته به مهلت ورکول کېږي، او ميسرة مصدر ميمي دی په معنا د يسار يعني الغنى، د ابو هريره رضی الله عنه څخه روايت دی من يسر على معسر يسر الله عليه في الدنيا والآخرة رواه مسلم.

وَأَن تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ

او که معسر پوروړي ته پور ورو بخښي د هغه په ثواب کي خير دی تاسي لره تر مهلت ورکولو، ولي چي په انتظار کي د پوروړي زړه نه ښغمه کېږي او په تصدق کي زړه ښغمه کېږي، او بعض مفسران وايي چي د تصدق هم انظار مراد دی، لکن درويش وايي چي پر دې تفسير تکرار لازمېږي، نو ښه تفسير هغه و چي موږ د مخه وکړی يعني الابراء عن الدين، له ابو هريره رضی الله عنه څخه روايت دی وايي چي زه شاهدي اداء کوم پر رسول الله صلی الله علیه وسلم چي ده وويل اول الناس يستظل في ظل الله يوم القيامة يعني في ظل عرشه اذ لاظل له تعالى لانه

يقتضی الجسمية، او يا مراد د ظل الله څخه رحمت الهي دی، فالمعنی يدخل في رحمته تعالی په ورځ کي د قيامت لرجل هغه سړی دی انظر معسراً، چي مهلت يې ورکړي وتنگدست پوروړي ته تر هغو چي يو شی پيدا کوي، او تصدق عليه مما يطلبه او يا خيرات وکړي د هغه مال چي ده به له هغه غوښتی يعني پور، او داسي وپوروړي ته ووايي مالي عليک صدقة ابتغاء وجه الله، ويحرق صحيفته او هغه د پور حجت او کاغذ وسوځي، رواه الطبراني.

درويش وايي: چي په متقاربه الفاظو د حديث مذکور بغوي په شرح السنة کي روايت کړی دی، او دغه رنگه روايت د عثمان بن عفانؓ څخه هم راغلی دی او د ابي اليسر څخه هم ورته حديث راغلی دی، او طبراني د اسعد بن زرارةؓ هم په قريبو الفاظو روايت کړی دی، او طبراني په اوسط کي هم له شداد بن اوس څخه روايت کړی دی.

اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿۲۸۰﴾

جواب د شرط او مفعول د "تعلمون" محذوف دی، يعني که تاسي پوهېږئ په ثواب د انظار او تصدق فافعلوا ذالک، او يا تعلمون نازل منزلة اللازمي دی يعني ان كنتم من اهل العلم، له عبدالله بن مسعودؓ څخه روايت دی چي ملکو د يو سړي روح چي په من کان قبلکم امتو کي وو قبض کړی، نو ملکو ورته وويل هل عملت خيرا قط تا يو عمل د خير کړی دی يو وخت؟ سړي ورته وويل يا نه مي دی کړی، ملکو ورته وويل چي ته فکر په عملو کي ووهه چي د خير عمل نسته پکښي، سړي ورته وويل نسته مگر دا که د خير کار وي چي ما وخلگو ته شيان په پور ورکوله نو مابه خپلو نوکرانو ته ويله که زما پوروړی غني هم وي لکن مهلت يې وغوښتی مهلت ورکوئ، او که مسکين و زما پور وربخښئ، نو خدایﷻ ملکو ته وويل چي تاسي هم دده تر گنهونو تجاوز وکړئ، رواه مسلم، عن عقبة بن عامرؓ، او په بخاري او مسلم کي له حذيفهؓ څخه ورته روايت راغلی دی وفي الحديث الصحيح چي رسول اللهﷺ وويل لايحل دين رجل مسلم فيؤخره الا کان له بکل يوم صدقة، يعني هره ورځ گويا

دا سړی په مقدار د پور خیرات کوي، وفي الحديث الصحيح من انظر معسرا او وضع له انجاه الله من كرب يوم القيامة، كه چا مهلت د پور ورکړی وي و مسکین پوروړي ته او یا یې ور وبخښلی خدای ﷻ به نجات ورکړي وهغه سړي ته د تکليفو د ورځي د قيامت، له ابو امامة الباهلي ؓ څخه روايت دی چي ما يوه شپه جنت په خوب وليدی چي پر دروازه یې نوشته وه چي د قرض ثواب په اتلس (۱۸) مثله دی او د خيرات ثواب په لس (۱۰) مثله دی، نو بعضې ملکي چي هورې حاضري وې پوښتنه مي څندي وکړه چي ولي د قرض ثواب پر صدقه بالا دی؟ ملکو راته وويل چي په دې سبب بالا دی چي خيرات گاهي د غني سړي په لاس کي واقع سي، او قرض غوښتونکی چاته نه ورځي مگر چي محتاجه وي، په صحيح حديث کي راغلي دي چي آنحضرت ﷺ وويل چي درې خويه چي په سړي کې وي په ورځ د قيامت لکن سره له ايمانه دخل الجنة من ای ابواب الجنة شاء وزوج من حور العين كم شاء، (۱) من عفى من قاتل، يعني كه چا له اولياؤ څخه د مقتول عفو وكړه وقاتل ته (۲) تر هر فرضي لمانځه وروسته يوولس (۱۱) واره قل هو الله احد تر پايه پوري ووايي (۳) هغه سړی چي مسلمان پور څندي وغواړي هغه پور ورکړي، فقال ابو بكر الصديق ؓ او احدى هن يا رسول الله قال او احدا هن لکن څوک چي له چا څخه پور غواړي نو بايد نيت يې د اداء وي، ولي چي په حديث شريف کي راغلي دي كه چا د بل سړي پور وکړی او نيت يې د ورکړي و، خدای ﷻ به د هغه سره ملکي مقرري کړي چي هغه سړی ته دعاء کوي يعني د قدرت د اداء د پور.

درويش وايي: چي په اوسنی زمانه کي د پور او قرض ورکولو دروازه تقريبا بنده ده په سبب ددې چي په اوسنی زمانه کي څوک چي له چا څخه قرض غواړي په اوله ورځ کي خيال د ورکړي نه لري، او اوس خلگ چي پور له چا څخه وکړي غنيمت يې بولي، نو خلگ كه څه هم روپۍ لري چاته يې پور او قرض نه ورکوي، ولي چي صبا ورځ چي دی دا پور له چا يعني پوروړي څخه غواړي تيار جنگ او مصيبت څندي جوړېږي، او بعض خلگ بېله ضرورته

پورونه کوي په یوه بهانه او بله بهانه اخیر چي ډېري روپۍ په پور سره جمع کړي نو پوروړو ته پر نه داد کښېني او پوروړو ته وایي چي ماته تاوانونه رسېدلي دي زه اوس ډېوالي یم هغه ته هغه حکومت او هغه ته هغه دي زور هرڅه چي دي له لاسه کېږي وه یې کړه، پوروړي اخیر الامر پر ځای کښېني، او که یو سړای دغه مدیون درلودی پوروړو ته ووایه چي دغه سړای تاسي واخلئ، او سره تقسیم یې کړئ، که هغه سړای مثلاً یو لک روپۍ ارزېدی په لس لکه یې پر خرڅ کړي، وروسته چي پوروړي په هغه سړای راضي سي او پور یې اداء کړي څو ورځي وروسته په هغه جمع کړي روپو دی تجارت شروع کړي.

او بعض کسان داسي هم سته چي ډېر پورونه وکړي اخیر الامر له پوروړو څخه بل ملک ته وتښتي او ځان لاپته کړي، نو دداسي تکالیفو پر بناء څوک اوس وچاته پور او قرض نه ورکوي او د قرض دروازه بنده سو، او بعض خلگ داسي هم سته چي د فرائضو الهیه وو لکه لمونځ، روژه وغیره او د منهیاتو پابندي نه لري نو چي د خدای ﷻ پور نه ورکوي نو د مخلوق پور به څرنگه ورکړي، نو داسي فاسق او فاجر او شراب خور ته پور ورکول نه دی روا، ولي چي دی دغه د پور روپۍ په معاصیو کي صرفوي، وقال اللهﷻ تعاونوا علی البر والتقوی ولاتعاونوا علی الاثم والعدوان ولنعم ماقیل

واش مده انکه بینماز است ورخود دهدنش زفاقه باز است
کو فرض خدا نمی گذارد از قرض تو نیز غم ندارد

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ۖ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

او وبېرېږئ له هغي ورځي څخه چي تاسي به راجع کړه کېږي وخدای ﷻ ته لپاره د حساب او جزاء چي ورځ د قیامت ده او ورځ د عدالت ده او حاکم رب العزت دی، نو د هغې ورځي لپاره تیاري وکړئ، باداء الاوامر وترک المنهیات چي من جملتها پور نه له خلگو څخه کول دي لپاره د خپل عیش او عشرت

بلکه پر مسکنت قناعت وکړه د چا مالونه مه ضائع کوه، او په هغه ورځ ورکول کېږي و هر سړي ته جزاء د ماکسبت او پر دوئ به ظلم نه کېږي په دې معنا چي چادي عمل ډېر کړی وي او ثواب دي لږ ورکړي او یا دي عذاب ورمضاعف کړي، له ابن عباس ﷺ څخه روایت دی چي دا ایت یعني واتقوا یوما الخ اخیري ایت دی چي پر علیه الصلوة والسلام نازل سوی دی. نو جبرائیل و علیه السلام ته وویل چي دا آیت ته کښېږده پر سر د دوه سوه اتیا (۲۸۰) آیتو د سورت بقرې، او علیه السلام پسله نزوله ددې آیت یوویشت (۲۱) ورځي حیوة و، او بعض راویان وایي چي یو اتیا (۸۱) ورځي حیوة و، او بعض وایي اوه (۷) ورځي، بعض راویان وایي چي د دوشنبې په ورځ چي دوې شپې د ربیع الاول تېري سوي وې، او صحیح داده چي دوولس شپې د ربیع الاول تېري سوي وې په وخت کي د زوال ذ قمري سنه (۱۱) په یولس د هجرت وفات سو انا لله وانا الیه راجعون.

پوه سه: چي علیه الصلوة والسلا د دوشنبې په ورځ له موره پیدا سوی دی، او د دوشنبې په ورځ نبي سوی دی، او مدینې منورې ته د دوشنبې په ورځ داخل سوی دی او د دوشنبې په ورځ عملونه د امت دده وړېشول کېږي، او د دوشنبې په ورځ په مدینه منوره کي د سیدنا عائشة ﷺ په خونه کي یې روح وخدای ﷻ ته وسپاری.

فائده: راویان وایي چي اتلس (۱۸) ورځي علیه السلام ناجوړی و، او صحابه کرام ﷺ نوبت یه نوبت پوښتني ته ورتله، او اخیري وصیت نبي کریم ﷺ وتهوله امت ته دا کړی دی ﴿الصلوة وماملکت ایمانکم فانا لله وانا الیه راجعون﴾ وفي الحدیث قال رسول الله ﷺ من اصیب عصیبة فلیذکر مصیبته بي یعني بموتی فانها اعظم المصائب قال بعض الانصار ﷺ الصبر یحمد في المواطن کلها الا علیک فانه مذموم.

مدینه منوره: تاریخ وایي چي پر اهل مدینه یوه ورځ د یوې خوشحالی راغلې ده چي هغو دونده خوشحالي نه وه لیدلې، چي هغه ورځ د رسېدلو د

علیه السلام ومدینې منورې ته وه، او یوه ورځ د لوی غم چې پر اهل مدینه باندي راغلی و او نه به راسي چې هغه ورځ د وفات د علیه الصلوة والسلام وه.

سوال: ابن عباس ﷺ وویل چې اخیري آیت چې پر رسول الله ﷺ نازل سوی دی دغه آیت دی واتقوا یوما آه او سره ددې چې په بخاري، ابو عبید، ابن جریر او بیهقي کي داسي راغلي دي چې اخیري آیت چې پر علیه الصلوة والسلام نازل سوی دی آیة الربوا دی، نو پوښتنه داده چې ددغو دوو روایتو تر منځ تعارض نسته؟

ځواب: علامه بغداد رحمه الله په روح المعاني کي وايي چې مراد د ابن عباس ﷺ دادی چې اخیر حقیقي هغه آیت دی واتقوا یوما آه، او په حدیث کي د بخاري وغیره مراد دادی چې اخیري آیت د بیوع په بیان کي آیت الربوا دی کما قال محمد بن سلمة رحمه الله کما نقل عنه علي بن احمد الکرباسي رحمه الله، او یا مراد د بخاري وغیره د روایت داده چې ایت الربوا بعض د مانزل علی رسوله ﷺ في آخیر حیوته کما یصرح به ما اخرجه الامام احمد رحمه الله فلا تعارض.

درویش وايي: چي چونکه خدای ﷻ په اخیري آیتو کي په انظار د معسر تاجیله امر وکړی، تر هغه وروسته یې هغه حقوق ذکر کړه چې اجل پکښې مشروط وي په یو طویل آیت کي د قرآن چې د آیة المداینة په نامه سره مشهور دی.

درویش وايي:

دا د نیا ده بې وفا — ځندي تلو نکي انبیاء و اولیاء
که د نیا بقی در لو دای — نو به پا ته وای محمد مصطفی
داجل ورځ ده معلو مه — په هغه ورځ به هرڅوک ځي له دنیا
عبید وايي دا تفسیر خدایه پوره کړې — بیا وتګ ته دی تیار عبید الله
دا تفسیر به خیر باقي وي د عاصي — بل عمل د خیر نه لرم رشتیا
د اتمام د دې تفسیر ایو بي — خواست کومه په دربار کي د الله
خاتمه غواړم له خدایه پر ایمان — خواست قبول کړې یا الله یا الله

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنتُم

اې هغه کسانو چي ايمان يې راوړی دی چي تاسي معامله وکړئ چي په هغه کي پور وي په ذمه د يوه معامله کونکي.

پوه سه: چي ددې قيد چي په هغه معامله کي پور وي آه داده چي معامله د پور په پور سره وي چي بيع الکالي بالکالي يې بولي نه ده روا بالاجماع وبالحديث الذي رواه ابن عمر بهذه اللفظ نهی رسول الله عن بيع الکالي بالکالي رواه الدار قطني.

فائده: دا آيت شامل دی د پور بيع لري، سلم لره، اجارې لره، قرض لره، نکاح لره، خلع لره او الصلح لره.

بِدَيْنٍ

پوښتنه: دين خو لفظ د تداينتم مفهوم سو نو د دين فائده څه ده؟

ځواب: فائده يې داده چي مرجع د ضمير د فاکتبوه پيداسي صراحةً.

پوه سه: دين" نکره ده له شرط سره چي "اذا" دی ملګری راغلی، او قانون نحوي دی چي نکره چي په حيز کي د شرط راسي هغه عامېږي، يعنې هر پور ته شامله ده که پور ثمن وي لکه يو شی هر شی چي وي په پور يې خرڅ کړي او يا مبيع وي لکه په عقد سلم کي، او که مکيل وي لکه غنم، اوربشي، خرما او نور، او که موذون وي لکه سره زر سپين زر الی غير ذالک او که بيع لاس په لاس وي او که په موده وي.

إِلَىٰ أَجَلٍ

تر مودې پوري، په دې قيد سره يې بيع د لاس په لاس ويستله، ولي چي په هغه کي ليکل نه غواړي، لکه چي نان واى ته چي روپۍ ورکړې ډوډۍ څندي واخلې بلکه داسي رانيول بعث واشتريت هم نه غواړي.

مُّسَمًّى

چي هغه مده يې معلومه کړې وي، يا په ورځو او يا په مياشتو او يا په کلو، دا قيد يې ددې لپاره وو ايه چي بيع په ثمن موجل سره او يا سلم چي

مبیعه یې اجل ده تر هغو نه دی روا چي مده یې معلومه نه وي، لان جهالة الاجل یفضی الی المنازعة بین المتعاقدین، یو په قرض کي تعین د اجل نه غواړي ولي چي قرض شرع شریف عاریة گڼلی، گویا هغه روپی یا بل شی چي پوروړي ورکوي عین هغه شی دی چي مالک ورکړی و، تاچي پور یې سود ونه گرځي.

مسئله: نو قرض که څه هم په اجل ورکړي لکن اجل نه دی لازم، یعني مالک د پور یې في الحال قبل الاجل خندي غوښتلای سي او پوروړی د اشتراط التاجیل بهانه نه سي ورته کولای.

فائده: ابن عباس ﷺ هم دغه آت دلیل د جواز د سلم بولي، حیث قال اشهد ان السلف ای السلم المضمون الی اجل مسمی قد احله الله في الکتاب واذن فیه ثم قرء ابن عباس ﷺ، هذه الآیة.

مسئله: تعین د مدې په داسي ډول چي اختلاف پکښې وي نه دی روا نه په بیع کي او نه په سلم کي، لکه پښتانه چي وایي چي داشی در څخه رانسم تر لو پوري، او یا د حاجیانو تر راتگه پوري الی غیر ذالک لانه یفضي الی المنازعة بین المتعاقدین، ولي په لو کي تقدیم او تاخیر راځي، او داغه رنگه د حاجیانو په راتگ کي ډېر تقدیم او تاخیر وي کما هو المعلوم بالتجربة، نو بائع د اول لو په وخت یا د اول حاجي په راتگ کي به خپل پور غواړي، او مشتري به تر اخیري لو پوري او یا تر اخیري حاجیانو پوري پور ځنډوي وعلی هذه فقس الآجال المبهمة الاخر.

پوه سه: چي امام مظهري رحمه الله په دې ځای کي لکه چي دده عادت دی مسائل د فقه شریف په باره کي د سلم وغیره سره د دلائلو د مذاهبو مختلفه وو او د نقض او د ابرام ډېري ښې څېړلي دي، نو که د متعلمانو هغه تفصیل ته شوق کېږي نو دده تفسیر دي مطالعه کړي.

فَاكْتُبُوهُ

نو تاسي هغه د پور نښه او وعده نوشته کړئ، لپاره د ائینده یادگار او د

دفع د نزاع په وروسته کي.

یوه سه: چي جمهور د مفسرینو رح لکه روح المعاني، روح البیان، مظهري، بیضاوي وغیرهم وایي چي دا امر استحباب دی یعني که دائن او مدیون خط نه کړی سره نوشته پروا نه لري، لکن روح المعاني وایي چي ظاهر دا آیت خو دلالت پر دې کوي چي د هر پور حکم داغه دی یعني چي خط به سره نوشته کوي، او ابن عباس رض وایي چي دا نوشته کول د پور یوازي په سلم پوري خاص دی یعني استحباب یې مخصوص په سلم پوري دی، او بعض فقهاء رح وایي چي ابن عباس رض د خط نوشته کول په سلم کي واجب بولي، او شعبي رحمه الله وایي چي خط نوشته کول او شاهدان درول او ګرو ورکول ټوله فرض وه او په دې آیت سره فان امن بعظکم بعضا الآیة د ټولو فرضیت منسوخ سو، لکن نور مفسرین رح وایي چي په نسخ کي دا ضروري ده چي ناسخ به تر منسوخ وروسته نازل وي کماهو المسلم باجماع المفسرین والفقهاء رح، او دلته دا وروسته والی نسته ولي چي ټوله ایت المدانیة په یوه وار نازل سوي دي، نو دا علامه ددې ده چي امر بالکتابة مستحب دی، کما في قوله تعالی في باب صلوة الجمعة فاذا قضیت الصلوة فانتشروا، نو انتشار خو واجب نه دی.

وَلۡيَكۡتُب بَّيۡنَكُمۡ كَاتِبُۢ بِٱلۡعَدۡلِۚ

او خط دي نوشته کړي یو کاتب ستاسي تر منځ په عدالت سره یعني کاتب باید حقوق د دائن او مدیون دواړه په نظر کي ولري نه دی نه دي مال او نه دي مده پکښي بالا بود کوي او نه دي کمبود کوي مراعاةً لحق احد الجانبین.

مسئله: پر کابت باندي دا امر وجوب دی، نو باید چي دائن او مدیون د کتابة الدین لپاره یو داسي کاتب پیدا کړي چي هم د فقه په احکامو خبر وي او هم دینداره وي.

یوه سه: چي دا آیت بیان دی د کیفیت د کتابت ماموربها بعد الامربها اجمالاً، او مفعول یکتب محذوف دی ولي چي له مقامه څخه فهمېږي یعني الکتاب، او د تقیید بالظرف چي بینکم دی فائده یې داده چي کاتب چي خط

نوشته کوي طرفين به دواړه حاضر وي نه به يې يوازي نوشته کوي او نه به يې په حضور کي د يوه طرف.

وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ

او منع به نه کوي کاتب مذکور له کتابت څخه د خط لکه چي خدایﷻ وده ته ښوولي وه، ولي لکه خدایﷻ چي ده ته خط ورښوولی دی د هغه تعليم په شکر کي د کاتب وبندګانو ته د خدایﷻ نفع ورسوي، وهذا من قبيل واحسن کما احسن الله اليک.

فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ

پوه سه: چي دا امر بالکتابت دی وروسته ترنهي له منع څخه دکتابت لپاره دتاکيد دی.

مسئله: دا امر په وجوب د کتابت مختلف فيه مجاهد رحمه الله يې واجب بولي که طلب خندي وکړي، او حسن بصري رحمه الله وايي چي دا کتاب واجب کفايي دی نو که کاتبان ډېر وه خو د يو کاتب په منع سره غاړي نه دي بندي او که کاتب فقط دا يو سړی و نو پر هغه واجب عين دی.

درويش وايي: تحمل د شهادت چي طلب خلق ځندي وکړي قياس دی پر کتابت شبراً بشبر، او ضحاک رحمه الله وايي چي کتابة الخط او تحمل الشهادت په ابتداء کي واجب وه او په لايضار کاتب ولا شهيد سره منسوخ سوه وفيه مثل مامر عنقريب ان النسخ يقتضی تقدم المنسوخ علی الناسخ وههنا ليس کذالک لان نزول آية المدنية کلها في زمان واحد.

او القاء او بيان به وکاتب ته هغه سړی کوي چي پرده پور باندي وي، ولي چي اقرار دده پر ده باندي حجت ګرځېدای سي شرعاً او د صاحب الدين خبري ته اعتبار نستته چي مديون اقرار په ونه کړي، او يا قاضي وروسته تر ثبوت شرعي په قول د دائن حکم ونه کړي.

وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا

او له خدايه دي وېرېږي املا کونکی او يا کاتب چي رب دده دی، او نه

دي کموي له حق څخه هیڅ شی یعني که څه هم لږ شی وي.

درویش وایي: که څه هم مظهري رحمه الله مکلف په ولیتق الله ګاهي مملي بولي او ګاهي کاتب لکن صحیح داده چي مخاطب املاء والا دی، ولي چي په هغه کي احتمال د بخس سته او په کاتب کي خو احتمال د زیادت او نقصان دواړو سته کما مر من قبل قریبا کذا قال صاحب روح المعاني العلامة البغدای رحمه الله.

فَإِن كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا

او که چیري و هغه سړی چي پر ده پور باندي و، ناقص العقل او یا اسراف کونکی ویدخل فیه المجنون والمعتوه.

أَوْ ضَعِيفًا

یا ضعیفه په سبب د صغر او یا د ډېر سپین ږیری و.

أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ

او یا یې طاقت نه و چي دی پخپله املاء او بیا وکړي یعني یا ګونګی وي او یا په ژبه د کاتب نه پوهېدی، او یا بندي و، او یا سخت ناجوړی و، چي د خبرو توان یې نه درلودی، او یا غائب و چي کاتب ته نه سوای حاضرېدلای، او یا پرده نشینه حیا ناکه ښځه وه چي کاتب ته یې القا نه سوای کولای.

فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ

نو بیا دي کاتب ولي د مذکوره کسانو یعني قریب د صبي ا یا مختل العقل سړی او یا وکیل ددوئ یا مترجم دې بیان وکاتب ته وکړي.

بِالْعَدْلِ

یعنې بېله نقص او یا زیادت.

پوښتنه: څه فائده ده په املاء د پور والا وو سره ددې چي که خصومت منځ ته راسي دده قول پر پوروړي الزام نه سي کېدای؟

ځواب: مظهري رحمه الله وایي فائدة الکتابة ان لاینسی العاقد ان قدر الثمن او قدر راس المال او المسلم في او الاجل او نحو ذالک لا ان یکون حجة لان

الحجة انما هو الشهود انتهى بعبارته.

درويش وايي: چي سائل خو سوال د بيان د پور والا د فائدې كوله، او مظهري جواب په فائده د كتابت وركړى بل الحق في الجواب دادى چي كه خصومت منځ ته راسي نو دائن خو مدعي گرځي او شاهدان هم ده لره دي نو په مخ كي د شاهدانو چي دى املا وكړي د مديون په حضور كي، نو شاهدان به دده د املال سره برابر شاهدي ادا كړي والله اعلم، قال عليه الصلوة والسلام البينة على المدعي واليمين على من انكر، رواه اصحاب كتب الآحاديث اكثرهم.

وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِن رِّجَالِكُمْ

او تاسي طلب وكړئ د دوو شاهدانو چي دوئ تحمل د شهادت وكړي پر ماجرى بين العاقدين من العقد والامور المتعلقة به كما ذكرت من قبل.

سوال: چي خصومت واقع سي بيا بُ نو دوئ شاهدان بلل كېږي، نو اوس په وخت كي د عقد يې دوئ څرنگه شاهدان مسمى كړه؟

ځواب: ان هذه التسمية من قبيل التسمية الواقعة في قوله عليه الصلوة والسلام من قتل قتيلا فله سلبه وتسمى مثل هذه التسمية مجاز بالمشارفة، قوله من رجالكم جار او مجرور متعلق دى په استشهدوا پوري فالمعنى من اهل دينكم، يعني من الاحرار المسلمين البالغين، ووجه ذالک ان المخاطبين بقوله يا ايها الذين آمنوا اذا تداينتم الآية هم المسلمون الاحرار، والمدانية لايكون غالبا الا بين الاحرار، نو زموږ حنفيانو رح شاهدي د نابالغ روا نه بولي لانه ليس رجل، او دا د شافعي، د مالک، احمد او د عامو فقهاؤ رح دى.

تفريع: چونكه فقهاء رح وجه د عدم جواز د شاهدي د كوچني دا وايي چي د كوچني په عقل او تميز كي نقصان سته، نو دغه رنگه نه ده روا شاهدي د لېوني او دماغ خرابي چي معتوه يې بولي او پر دې د ټولو علماؤ فتوى او اجماع د لانهما في معنى الصبي بل اولى بعدم القبول، او دغه رنگه نه ده روا شاهدي د مريي وبه قال مالک والشافعي رح، او امام احمد رحمه الله وايي چي شاهدي د مريي پر احرار او پر مريانو دواړو روا ده.

مسئله: لایجوز شهادة کافر علی مسلم اجماعاً، او امام مالک او شافعي او احمدرح شاهدي د کفار بعضهم علی بعض روا نه بولي، ولي چي کافر خو مطلقا فاسق دی کما قال الله تعالی والکافرون هم الظالمون، او امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله وایي چي شاهدي د کفارو یو پر بل روا ده کي څه هم ملتونه سره مخالف وي، لکه چي یو یهودي او بل نصراني وي مثلا لان اهل الذمة من اهل الولایة لان لهم ولایة علی اولادهم الصغار، وقال الله تعالی في حق الکفار بعضهم اولیاء بعض، واما کفرهم ففسق في نفس الامر، واما في عقیدتهم فذالک الکفر دیانة والکذب حرام في الادیان کلها.

فَإِن لَّمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ

او که نه وه دوه شاهدان دوه رجل.

پوه سه: چي دا رفع د ایجاب کلي ده سلب کلي نه دی، یعني چي یو رجل هم نه وي لعدم صحة ترتیب الجزاء علی السلب الکلي کما لایخفی، والجزاء هذا.

فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ

نو بیا دي شاهدان وګرځول سي یو نر او دوې ښځي.

مسئله: شاهدي د ښځو د نرو سره روا ده په اموالو کي بالاجماع نه په حدود او قصاص کي لانها تندرئ بالشبهات وفي شهادة النساء شبهة البدلیة فلابد فیها من الرجال فقط، وهذه المسئلة مذکورة في کتب الفقهه.

مِمَّن تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ

پوه سه: چي حرف جر متعلق دی په محذوف سره چي هغه محذوف صفت دی د رجل او امرئتان، ای کائنون من الشهداء المرضین عندکم.

سوال: مرضی شاهدان خو په مطلق شاهدانو کي شرط، نو څه حکمت دی چي د ښځو د شاهدۍ سره یې دا قید وویل سو؟

ځواب: لقلة العدالة في النساء.

پوه سه: چي حرف جر په "من الشهداء" کي متعلق دی په محذوف پوري چي هغه بیا حال دی له ضمیر راجع الی الموصول څخه، ای فمن ترضونهم

كائنين من بعض الشهداء لعلمكم بعد التهم وثقتكم به.

فائده: په مذکوره آیت سره امام اعظم رحمه الله دلیل وایي پر دې باندې چې قاضي دي حکم نه کوي په شهادت د یو رجل سره د یمین د مدعي في الاموال کما في غيرها بالاجماع. وجه الاستدلال که په اموالو په شهادت د یوه رجل سره د یمین د مدعي حکم روا وای، نو امرئتان ته ضرورت څه و.

مسئله: شهادت د يوازو ښځو روا دی په داسي شيانو چې نر د هغه شيانو و علم ته لاره نه لري لکه ولادة، بكارة وعيوب النساء ولكن امام اعظم رحمه الله وايي چې په دغو شيانو کي شهادت ته د يوې ښځي روا دی چې حره وي، مسلمانه وي او عادله وي لكن بيا هم دوې ښځي افضله دي، او امام مالک رحمه الله دوې ښځي شرط بولي، او امام شافعي رحمه الله وايي چې څلور ښځي شرط دي تا چې هري دوې ښځي په ځای کي د يوه رجل ودرېږي.

أَنْ تَضِلَّ إِحْدٰىهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدٰىهُمَا الْأُخْرٰى

يعني ددې سبب عدد په ښځو کي شرط دی چې د يوې ددې دوو ښځو شاهدانو څخه به هېره سي شاهدي نو هغه بله ښځه بې وربه ياد کړي.

پوه سه: چې اصلي علت د تعدد د ښځو خو تذكر دی د يوې و بلې ته لكن چونکه تذكر خو پسله هېري څخه وي نو ځکه په آیت مبارک ان تضل آه علت د تعدد وګرځاوه

فائده: له دې آيت څخه دا معلومه سوه چې د ښځي حافظه او قوت عاقله کمزورې ده، نو ځکه تعدد غواړي ولذا ورد في الحديث النبوي ﷺ الذي رواه البخاري وغيره قال رسول الله ﷺ مارئيت من ناقصات عقل و دين اذهب للب الرجل الحازم من احدا كن قلن يا رسول الله ما نقصان عقلنا قال اليس شهادة المرئة على النصف من شهادة الرجل قلن بلى قال فذالک من نقصات عقلها فما نقصان ديننا يا رسول الله، قال اليس اذا حاضت لم تصل ولم تصم قال فذالک من نقصان دينها.

وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَآءُ إِذَا مَا دُعُوا

او منع دي نه کوي شاهدان چي دوئ وبلل سي يا د تحمل د شهادت لپاره او يا د شاهدي د اداء کولو لپاره، ولي چي کومک د ورور مسلمان سره لازم دی خصوصاً اداء الشهادة.

پوه سه: چي دعوت د شهداو که د تحمل لپاره وي، نو دا امر ايجاب دی، په نېز د بعض علماء وهذا ضعيف، او بعض فقهاء وايي که د تحمل د شاهدي لپاره خلگ ډېر وه، نو هر دوه مخير دي که تحمل د شاهدي کوي او که نه يعني واجب کفائي دي، او که بل څوک نه وه نو امر ايجاب دی، کما في صلوة الجنازة، وقيل هو امر ندب مطلقا، او که چېري دعوت د شهداء لپاره د اداء د شاهدی وو چي دوئ يې قبلاً تحمل کړی و، نو اجابت يې واجب دی، بدليل قوله تعالی ولاتکتموا الشهادة، او بعض فقهاء رح وايي که شاهدان لپاره د اداء د شاهدی وغوښتل سوله چي د قاضي په حضور شاهدي اداء کړي، نو که مجلس د قاضي نژدې و، نو اجابت يې واجب دی او که لېري و بيا واجب نه دی.

درويش وايي: چي اندازه د قرب يې بعض فقهاو رح دا بيان کړې ده چي شاهد چي مجلس ته د قضاء تللي وای او شاهدي يې اداء کړې وای په دغه ورځ بيرته کورته را رسېدی، نو دا قريب دی، او که نه سوای رسېدلای نو دا بعيد دی پر دوئ واجب نه ده چي اداء ته د شاهدئ به ورځي لقوله تعالی ولايضار کاتب ولاشهيد، البته مندوب ده لقوله عليه الصلوة والسلام انصر اخاک ظالما او مظلوما.

مسئله: که شاهدان سپين ږېري وه يا ناجوړي وه، نو طالب د شاهدئ دوئ پخپل موټر کي مثلا بوتله نو شاهدان نه دي گناه کاره، او که طالب د شهادت خپل موټر هم نه درلودی او ځای د قضاء في الجملة لېري و نو طالب د شهادت وشاهدانو ته يو يا دوه خره مثلا ورکرايه او يا موټر ورکرايه کړی سليمان رحمه الله وايي شهادت يې نه قبلېږي لکن شيخ ابن الهمام په فتح القدير کي دا خبره رد کړې ده وايي چي اکرام د شاهدانو لازم دی شرعا وهذا من نوع

الاکرام لهم فیصح شهادتهم.

مسئله: که طالب د شاهدانو پخپل کور کي ډوډۍ او مهماني جوړه کړې وه، نو که دمخه تر طلب د شهادت دا مهماني جوړه کړه سوې وه، نو د شاهدانو شهادت صحیح دی او که يې صرف د شاهدانو لپاره دا مهماني جوړه کړې وه نو د شاهدانو شاهدي نامنظوره ده لانه کالرشوة الیهم علی الشهادة، او دا هم قول د ابو حنیفه رحمه الله دی، او له امام محمد رحمه الله څخه روایت دی چي په دواړو صورتونو کښي شاهدي مردوده ده، او امام ابو یوسف رحمه الله وایي چي په دواړو صورتونو کي شهادت صحیح دی، ابن الهمام رحمه الله وايي وهو الاوجه للعادة الجاریة بالاطعام عند اهل المروة لمن حضر دارهم شهوداً کانوا او غیرهم نعم که اطعام د شهود له خوا مشروط و، نو اجرت او رشوت پر شهادت حرام علی الشاهد اکله وعلی المشهود به اعطائه، قال علیه السلام الراشي والمرتشي في النار رواه الطبراني رحمه الله.

وَلَا تَسْـَٔمُوٓا۟ أَن تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰٓ أَجَلِهِۦ ۚ

او تاسي اې پور ورکونکو مه ستړي کېږي یعني په سبب د ډېروالي د معاملاتو ستاسي په پور له دې څخه چي تاسي نوشته کوئ خپل پور او اجل وغیره په کاتب سره.

پوه سه: چي د ان تکتبوه سره کلمه د من مقدر ده کما اشرت الیه بقولي له دې څخه که هغه حق او پور کوچنی یعني لږ وي او که غټ یعني ډېر ویتر مدې پورې.

پوه سه: چي د الی متعلق محذوف دی او هغه متعلق حال له ضمیر څخه د تکتبوه فالمعنی مضافا ومنصوبا ذالک الحق یعني پور په خط کي و اجل ته بمعنی تکتبوا الحق مع الاجل المقرر.

ذَٰلِكُمْ أَقْسَطُ عِندَ ٱللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَٰدَةِ وَأَدْنَىٰٓ أَلَّا تَرْتَابُوٓا۟

پوه سه: چي "ذالکم" ومصدر ته د "ان تکتبوه" اشاره ده.

سوال: مصدر ده ان تکتبوه خو کتابت دی نو په ذا مذکر سره اشاره څرنګه ورته وسوه؟

څواب: کتابة مصدر دی و مصدر ذوالتاء اشارة په مذکر او مؤنث دواړو روا ده، او داغه رنګه ارجاع د ضمیر مذکر او مونث ورته روا ده، او بعض حواشي و د بعض کتابو چي مصدر په ذو التاء سره نه مقید کړي هغه سهوه ده، ولي چي ارجاع د ضمیر مذکر خو په تاویل د مصدر په حدث سره او ارجاع د ضمیر په اعتبار د لفظ روا ده، هکذا قالوا نو که مصدر ذو التاء نه وي نو موئنث ضمیر په کوم اعتبار ورته روا دی، صرح بما قلت في بعض حواشي خلاصة الحساب وغیره فتذکر فان هذا سانح عزیز، وقد اشار صاحب روح البیان الی دفع سوال ارجاع الضمیر بقوله ای کتب الحق الی اجله، یعني اول الکتابة بالکتب وهو مصدر بمعنی الکتابة، نو معنا د آیت مبارک داسي ده چي دغه کتابت ای مؤمنانو اعدل دي په نېز د خدای ﷻ، یعني په حکم کي د خدای ﷻ او دا کتابت بنه کومک شاهدانو لره پر اداء د شاهدی عند الحاکم او دا کتابت نژدې دی ونفي ته د شک ستاسي في جنس الدین یعني چي پور نقدي روپۍ دي او یا مکیل دی لکه په سلم کي، او په مقدار کي د پور او په اجل کي د پور او په شاهدانو کي، یعني شاهدان څوک دي ولي دا شیان ټوله په خط کي درج دي، قال الله تبارک وتعالی.

إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَٰرَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا ۗ

پوه سه: چي دا استثناء منقطع ده من الامر بالکتابة فالمعنی لکن وقت تجارتکم تجارة حاضرة یعني بحضور البدلین وقت التبایع، چي تاسي دا تجارت دائر کوي په منځ کي خپل یعني بتایع او تجارت یدا بید وي، نو نسته پر تاسي ګناه په دې کي چي ددغه تجارت یداً بید خط نه کړي نوشته، ولي چي په داسي تجارت کښي تنازع او هېره ډېره لږ ده، بعض فقهاء وایي چي فائده د کتابت داده په حق کي د شاهدانو چي هغه واقعه چي دوئ ګښي شاهدان وي د خط په ذریعه به دوئ ته ورپیاد سي.

مسئله: كه شاهدانو خپلي امضاء او دستخطونه په هغه كاغذ كي وليدل، نو دوئ ته شاهدي اداء كول په دغه قدر سره نه ده روا مگر هغه وخت روا ده چي واقعه ورپياد سي، كذا ذكره القدوري وغيره لان الخط يشبه الخط، وقال صاحب الهداية وهذا قول ابي حنيفةؒ وعندهما يجوز للشاهد ان يشهد بمجرد رؤية خطه وان لم يتذكر الواقعة لان مشابهة الخط للخط من كل الوجوه في غاية الندرة فتكون كالعدم، الا ترى ان الصحابةؓ والتابعين رح كانوا يعملون على كتب النبيﷺ وخلفائه كما يعملون على خطاباتهﷺ وعلى خطاباتهمؓ يعني بالسماع والمشاهدة والله اعلم بالصواب اليه المرجع والمآب.

وَأَشْهِدُوٓاْ إِذَا تَبَايَعْتُمْ

او تاسي شاهدان دروئ په هغه وخت كي چي بيع كوئ، قال بعض العلم الاشهاد واجب كه بيع په نقدو روپو او كه په پور وي، ابو سعيد الخدريؓ وايي چي اشهاد لپاره د ندب دي، ولي چي ډېر خله به عليه السلام شی رانيوی او اشهاد به يې نه كاوه، وروى احمد بسنده عن عمارة بن خزيمة عن عمه وهو من اصحاب النبيﷺ چي يو وخت نبيﷺ د يو صحرائي څخه آس رانيو يعني په نقدو روپو، نو عليه السلام په تلوار سره كور ته ولاړی چي صحرائي ته د آس ثمن راوړي، او د صحرائي دا خيال سو چي عليه السلام وځنډېدی، او نور صحابه كرامؓ پيدا سوه چي په دې نه وه خبر چي عليه الصلوة والسلام دا آس رانيولی دی، نو د اعرابي څخه يې آس بيع كړی، او بعض كسانو د آس په قيمت د عليه السلام ترقيمت بالا روپۍ ومنلې، نو اعرابي وعليه الصلوة والسلام ته ورناري كړې چي ته كه آس رانسي ژر راسه ورنه زه يې پر بل سړي خرخوم، نو عليه السلام چي دا نعره د اعرابي واورېدله را ولاړ سو، او اعرابي ته يې وويل چي آس خو ما له تا څخه رانيولی دی، اعرابي ورته وويل لا والله ما بعتك، او عليه السلام ورته وويل بلى قد ابتعته، نو اعرابي وعليه السلام ته وويل چي شاهد راوله چي شاهدي اداء كړي انى قد بايعتك، نو صحابه كراموؓ وصحرائي ته وويل دی يعني عليه السلام نه وايي مگر حق

درويش وايي: چي دا صحرائي غالباً كافرو، ولي چي د عليه السلام تكذيب يې په دې خبره كي وكړى چي عليه السلام وده ته وكړه قد ابتعته منک او صحرائي ورته وويل لا والله بېله كافره بل څوک داسي خبره نه سي كولاى، خير په دې دوران كي خبرو د عليه الصلوة والسلام او د صحرائي خزيمه بن ثابت انصاري رضي الله عنه وارېدلې، نو خزيمه وويل زه شاهد يم چي عليه السلام دا آس له تا څخه رانيولى دى، نو عليه السلام وخزيمه ته وويل چي ته خو په وخت كي د بيع زما او د صحرائي حاضر نه وې، نو تا له څه رويه شاهدي اداء كړه، خزيمه ورته وويل چي په وخت كي د نزول د وحي پر تاباندي خو هم زه حاضر نه يم نو دي ولي زه تصديق كوم په هغه اسماني خبرو كي، نو عليه السلام د خزيمه رضي الله عنه شاهدي د دوو كسانو پر ځاى د همېشه لپاره ودرول.

فائده: پوه سه چي عليه الصلوة والسلام چي له اعرابي څخه آس وګرځاوه په دې سبب چي دده يقين و چي ما آس رانيولى دى او اعرابي درواغ وايي، لا بشهادة خزيمة وحده.

پوښتنه: نو ولي عليه السلام شاهدي د خزيمه د دوو كسو شاهدي وبلل؟

ځواب: هغه له دې وجهي د دوو كسو شاهدي وګرځوله چي د خزيمه كمال د ايمان او قوت د عقل دده او لويه پوهنه دده يې وليدل.

تفريع: له دې څخه دا خبره معلومه سوه چي قاضي كه په حق خبر و دته روا ده چي موافق د خپل علمه سره حكم وكړي، ولي چي د قاضي خپل يقين بالا دى تر هغه ظن چي په شاهدي د دوو شادانو ده ته پيدا كېږي، نو ځكه ابوبكر رضي الله عنه پر فاطمه رضي الله عنها باندي حكم وكړى چي تاته ميراث د عليه السلام نه دركوم په هغه حديث سره چي ابوبكر رضي الله عنه له عليه السلام څخه اورېدلى و نحن معشر الانبياء لانورث، رواه اصحاب السنن.

مسئله: كه د سلطان يا قاضي يا بل حاكم په شرط ددې چي عدل وي كه يې له چا څخه شى رانيوى او يا يې پر چا پور باندي و او هغه منكر و جبراً دې څندي واخلي.

درويش وايي: چي دا مسئله که څه هم مظهري رحمة الله عليه راوړې ده لکن دا مسئله دي ملايان نه شائع کوي ولي چي ددې مسئلې په اساس د اوسنی زمانې ظالمان حکام او رشوت خواره قاضيان د خلګو څخه په زور او جبر روپۍ وغيره اخلي ولنعم ماقال الزمخشري في تفسيره.

قضات زماننا صاروا لصوصاً عموماً في القضايا لاخصوصاً
نخاف منهمو لو صافحو نا للصوا من خوا تمنا خصوصاً

درويش وايي: ولهذه الفائدة زدت في نقل قول المظهري قولي په شرط ددې چي عدول وي، قال عز من قائل

وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَّلَا شَهِيدٌ ۚ

پوه سه: چي دا صيغه يعني لايضار احتمال د معلومي صيغې لري چي اصل يې لايضارر دی نو معنا يې داده چي ضرر دي نه رسوي کاتب او نه شاهد و ومتبايعينو ته که ترک د اجابت د کتابت او د شاهدي وکړي چي دی متعين وي لپاره د کتابت او شاهدي او يا ضرر ورسوي شاهد يا کاتب په تحريف او تغيير سره په کتابت او شاهدي، او دا هم احتمال لري چي صيغه مذکوره دي مجهوله وي يعني اصل يې لايضارر وي نو معنا د آيت داده چي متبايعان دي ضرر نه رسوي وکاتب ته چي مزدوري د کتابت نه ورکوي، او نه شاهد ته چي هغه مريض وي يا ضعيف وي، او دی متعين لپاره د شاهدي نه وي بلکه نور شاهدان وي په واقعه کي د تبايع پيدا کړي.

وَإِن تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ ۗ

او که تاسي وکړی ما نهيتم منه من الضرر، نو په تحقيق دا ستاسي د نسق او خروج دی له طاعت څخه د خدای جل جلاله دليل دی.

وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾

او له خدای جل جلاله څخه وبېرېږئ په ترک کي د اوامرو د خدای جل جلاله او يا په کولو کي د منهياتو د خدای جل جلاله، او خدای جل جلاله تاسي ته درښيي مصالح د دنيا او آخرت

ستاسي، او خدای ﷻ په هر شي خبر دی، چي نه جملې څخه د هغه شيانو ستاسي فوائد د دنيا او آخرت دي فينبغي للعاقل الاعتصام بحبل الله المتين.

وَإِن كُنتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ ۖ

او که تاسي پر سفر واست او کاتب مو نه کړی پيدا نو د مديون څخه دي رهن يعني گرو واخستل سي.

پوه سه: چي رهن په لغت کي حبس ته وايي او په شرع شريفه کي نوم دی د هغه شي چي بند وي د صاحب الحق سره ددې لپاره که حق و صاحب ته نه ورسېږي د هغه محبوس شي څخه به استيفاء د خپل حق وکړي، او هغه گرو شی به مقبوض د صاحب الحق وي.

پوه سه: چي د مقبوضه قيد له کبله امام اعظم، امام شافعي او امام احمد رح وايي چي نه لازمېږي رهن بېله قبض يعني په نفس عقد نه لازمېږي، او امام مالک رحمه الله وايي چي رهن په نفس عقد لازم دی يعني يجبر الراهن على تسليم الرهن بعد العقد ودليل الائمة رح الثلثة المذكورين نص القرآن بالقبض.

درويش وايي: چي امام مظهري رحمه الله دخپل عادت سره سم مسئله د رهن په درې مخه کي سره د نقض او ابرام څېړلې ده، چونکه د درويش عادت همېشه پخپل تفسير د فقه شريفي مسئلې او بيان د مذاهبو سره د دلائلو او نقض وجواب را وړه نه دي، نو ځکه درويش هغه تفصيل د مسائلو د دين و مرحوم مظهري ته پرېښوله، ولي مطالعه کونکي د تفسير د درويش چي عمومي طالبان دي او يا د مساجدو خطيبان او امامان دي د هغه تفصيل څخه کومه فائده نه سي تر لاسه کولای.

فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ ۗ

او که بعض پور ورکونکو بعض پوروړي امين وګڼله او په سبب د امين ګڼلو يې خط نه ځندي واخستی، او ګرو يې هم نه ځندي واخستی، نو بايد

هغه پوروړی چي دائن آمین وباله خپل امانت یعني پور دي و دائن ته ورکړي، او پورورړي د له خدایه وېرېږي په خیانت او انکار کي د حق د دائن، په حدیث شریف کي چي روایت یې انس کړی دی او بیهقي په شعب الایمان کي راوړی دی انس وویل فلما خطبنا رسول الله الا قال لا ایمان لمن لا امانة له ولا دین لمن لا عهد له، او په حدیث شریف کي د منافق په علاماتو کي یوه دا خبره راغلې ده، اذا اوتمن خان.

وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

او تاسي یعني اې شاهدانو مه پټوئ شهادت خپل یعني که چېري مدیون خیانت کاوه یا له حق څخه د دائن یې انکار کاوه، او که چا پټه کړه شاهدي په حق سره نو دغه پټونکی ګناه کار دی زړه دده.

پوه سه: چي د اعراب په باره کي "قلبه" فاعل دی د "اثم" او یا قلبه مبتداء ده اثم یې خبر مقدم دی، وعلی التقدیر الثاني ټوله جمله خبر ده ان ده، روح البیان داسي سوال کړی دی ولي اقتصار ونه کړه سو پر یوازي "فانه اثم" یعني د کاتم الشهادة ګناه کاره دی، او څه فائده وه په ذکر کي د قلب، او بیا یې ځواب ورکړی دی چي محل د کتمان چونکه زړه دی او کتمان د زړه کار دی نو ځکه یې اسناد د اثم وزړه ته وکړی تاکیدا کما یقال رئیته بعیني وسمعته باذني وحفظته بقلبي، او بله وجه د اسناد وزړه ته دا هم ده چي زړه رئیس د اعضاو د بدن دی او د زړه افعال ډېر غټ دي، ولهذا روی البخاري ومسلم عن النعمان بن بشیر قال رسول الله ان في جسد بني آدم لمضغة اذا ضلحت صلح الجسد کله واذا فسدت فسد الجسد کله الا وهي القلب.

دروېش وایي: لکه چي حیوة د ټولو اعضاو د بدن په محسوسه توګه په زړه پوري مربوط دی او دغه موت حسي د بدن هم په زړه پوري تړلی دی، یعني تر څو چي زړه ژوندی وي د بدن اعضاء به ټوله په حیات معنوي ژوندي وي، او که زړه خپل حیوة معنوي له لاسه ورکړي د ټولو اعضاو حیوة معنوي هم له منځه ځي، او خدای خبر دی په هغو اعمالو چي تاسو یې کوئ، یعني

خدای ﷻ به تاسي ته جزاء د ټولو عملو درکوي په ورځ کي د قيامت ان خيرا فخير وان شر فشر.

فائده: له دې آيت څخه دا صراحةً وفهمېده چي کتمان د شهادت حرام دی، او اداء د شاهدی فرض ده که څه هم مشهود له د شاهد څخه طلب د شهادت ونه کړي هغه وخت چي شاهد ووينې خصومت په منځ کي د مشهودله او مشهود عليه.

مسئله: که مشهودله په شهادت د شاهد نه و خبر يعني په وخت کي د عقد مشهودله شاهد نه و ليدی، نو پر شاهد لازمه ده چي مشهود له خبر کړي چي زه په فلانی موضوع کي ستا و د فلاني حاضر وم او ستا شاهديم.

سوال: په سابق بيان کي تا وويل په رڼا د آيت مذکوره چي اداء د شاهدي فرض ده که څه مشهود له د شاهده څخه طلب د شهادت ونه کړي آه، او سره له دې چې په يو حديث طويل کي چي روايت يې عمران بن حصين ﷺ کړی دی په يوه حصه کي داسي راغلي دي چي عليه السلام داسي وويل "ثم ان بعدهم" ای بعد خير القرون چي دمخه په حديث کي ذکر سوي دي "قوما يشهدون ولا يستشهدون" دا خو عليه السلام په ذم کي ددغه قوم وويل، نو آيا ستاسي د خبري او د حديث تر منځ به منافات نه وي؟

ځواب: مراد زما په خبره کي خو شهادت بالحق دی، او په حديث شريف کي مراد شهادت بالباطل او کاذب شاهدي ده بقرينة مابعده ويخونون ولا يؤتمنون وينذرون ولا يوفون، او په روايت کي د عمر ﷺ چي روايت يې نسائي کړی دی صراحةً دا جواب فهمېږي حيث قال ﷺ ثم يظهر الكذب حتى ان الرجل ليحلف ولا يستحلف ويشهد ولا يستشهد.

درويش وايي: چي داسي روايات نورهم ډېر دي متفق عليها وغيرها سته، يو له دې حديثو څخه دا معلومه سوه چي د عليه السلام په مقام کي د ذم الشهادت بالباطل مراد دی.

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ

او خدای ﷻ لره دي هغه شیان چي په اسمانو کي دي، او هغه شیان چي په مځکه کي دي ملکاً وخلقاً وعبیداً که اجزاء د اسمانو وي او یا د اسمانو له ماهیته څخه خارج شیان لکه ملکي، ستوري، جنتونه، بیت المعمور، بیت الغرة الی غیرها او د مځکي اجزاوي یا په داخل کي د مځکي وي او اجزاء د مځکي نه وي لکه مغدنیات من الذهب والفضة والجواهرات وغیرها او که د مځکي پر مخ وي لکه حیوانات او نباتات او میوه جات وغیرها، ولا شرکة لغیره تعالی في خلقتها بوجه من الوجوه فلا تعبدوا ایها الناس الا ایاه ولا تعصوه فیما یامرکم به وینهاکم عنه.

وَاِنْ تُبْدُوْا مَا فِيْٓ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوْهُ

او که تاسي ښکاره کړئ هغه شی چي ستاسي په زړونو کي وي، او یا یې پټ وساتئ او چاته یې نه اظهار وئ.

پوه سه: چي مراد د مافي انفسکم څخه هغه رزائل عملونه لکه نفاق، ریاء وسمعة عصبیة، حب الدنیا، کبر، عجب، طول امل و الحرص علی الدنیا من الحلال والحرام وترک التوکل علی الله ﷻ والحسد، والحقد وترک الصبر في الفقر والمرض والمصائب ونحو ذالک من خبائث افعال القلوب والنفوس، احادیث نبویه عن جبیر بن مطعم رضي الله عنه کما رواه ابو داؤد رحمه الله لیس منا من دعا الی عصبیة ولیس منا من مات علی عصبیة.

پوه سه: چي عصبیة بې ځایه او په روا او ناروا کي عزیز ګلوی ته وایي لکه زموږ په پښتنو کي چي رواج ده، په چا کي لږ او په چا کي ډېره او په چا کي تر حده تېره، وفي الحدیث متفق علیه عن حارثة بن وهب رضي الله عنه الا اخبرکم باهل الجنة کل ضعیف متضعف، لو اقسم علی الله لابره، آیا زه تاسي ته خبر در نه کړم په اهل د جنت هر ضعیف سړی یعني په دنیایي حالاتو کښي، او چي خلګ یې هم ضعیف ګڼي لکن پر خدای ﷻ دونده اعتبار لري چي که پر یو

شي قسم واخلي خدای ﷻ يې نه حانثوي، يو شاعر په بيان کي ددغو خلګو داسي وايي

بر فلک بر تر بود اسرار او شیئًا لله کار او

او بل شاعر وايي

گفته او گفته الله بود گرچه از حلقوم عبد الله بود

او بل شاعر داسي وايي

انانکه زره وار بصورت محقر اند فردا از خیال وناز بفردوس ننگرند

قال صلعم الا اخبركم باهل النار كل عتل، يعني ډېر سخت او غليظ طبعيت "جواظ" بعض وايي چي مال جمع كونكى وي او هيڅ چاته يې نه وركوي، او بعض وايي په بدن چاغ او خيالور، او له حصن بصري رحمه الله څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ وويل حب الدنيا راس كل خطيئة، رواه البيهقي في شعب الايمان، او د انس رضی الله عنه څخه روايت دى چي رسول الله ﷺ وويل حب ابي بكر وعمر ايمان وبغضهما نفاق، كما في الشعية اليوم رواه ابن عدي، ورى جابر رضی الله عنه عن النبي ﷺ حب ابوبكر وعمر من الايمان وبغضهما كفر.

درويش وايي: كما في الشيعة واقوام هزاره وغيرهم "وحب الانصار من الايمان وبغضهم كفر.

درويش وايي: كما في فرق الضلال المعروفة وحب العرب من الايمان وبغضهم كفر، ومن سب اصحابي فقد كفر.

درويش وايي: چي عموما كان السب او خصوصا فعليه لعنة الله، ومن حفظني فيهم، كه چا مراعات زما وكړی په باره كي زما د اصحابو رضی الله عنهم فانا احفظه يوم القيامة رواه ابن عساكر رحمه الله، وعن النبي ﷺ برواية المظهري حب علي رضی الله عنه عبادة، له عطية سعدي څخه روايت دى ان الغضب من الشيطان، رواه ابو داؤد وعن بهز بن حكيم مرفوعا ان الغضب يفسد الدين والايمان كما يفسد الصبر العقل رواه البيهقي.

درویش وایي: چي بعض عوام وایي په وخت کي د غضب (ستا دین وغیم) نعوذ بالله عن ذالک، بعض عوام په وخت کي د غضب وایي چي (خدای راته ووایي زه دا فلانی کار والله که وکړم) نعوذ بالله عن هذا القول وامثال ذالک کثیرة في العوام ولاشک انهم یکفرون بذالک.

پوه سه: چي صبر بفتح الصاد وکسر الراء یوه ډېره ترخه ژړا ده د یوي درختي، وروی البیهقي مرفوعاً عن عمر بن شعیب بسنده ان اول صلاح هذه الامة الیقین والزهد و اول فسادها البخل والامل، وری احمد رحمه الله عن سعد رضی الله عنه قال رسول الله ﷺ من سعادة ابن آدم رضاه بما قضی الله ومن شقاوة ابن آدم سخطه بما قضی الله.

درویش وایي: چي په مهلکاتو کي ډېر آحادیث صحیحه مرویة عن رسول الله ﷺ سته وفیما ذکرناه کفایة لمن عقل عن الله عزوجل.

يُحَاسِبْكُم بِهِ اللَّهُ ۖ فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾

نو ستاسي سره حساب کوي خدای ﷻ یعني په ورځ د قیامت، نو که حساب د صرف عرض وي چي حساب یسیر یې بولي نو هغه بخښنه کوي وهغه چاته چي اراده د بخښي ورته لري، او یا به حساب د مناقشه او سختی وي، نو په عذابوي هغه سړی چي اراده د تعذیب ورته لري، او خدای ﷻ پر هر شي قادر دی من المغفرة والتعذیب وغیر ذالک هیڅ حق د اعتراض پر خدای ﷻ څوک نه لري، حتی ان شاء عذب علی الصغیرة وان شاء غفر الکبیرة من غیر توبة، وفي التفسیر التیسیر چي له ظاهر څخه ددې قول د خدای ﷻ "او تخفوه" دا معلومېږي چي پر افعال قلوب هم مواخذه سته.

والتفصیل چي ټینګ قصد د کفر کفر دی، او په زړه کي راګرځېدل د ګنهو ببله عزمه عفوه دي، او عزم د ګناه چي پر دې عزم وروسته پښېمانه سي او رجوع ځنذي وکړي او طلب د مغفرت له خدای ﷻ څخه وکړي "مغفور دی"

او که چا قصد وکړی د یوې گناه لکه زنی مثلا بیا د هغې گناه یو مانع وریښن سو بېله اختیاره دده لکن دی پر هغه قصد ټینګ و، نو دې سړي ته خو عذاب د فعل د زنی نسته، ولي خو زنی یې نه وکړه، اختلاف په دې کي دی چي پر هغه قصد د زنی خدای پاک عذاب ورکوي او که نه؟ بعض علماء رح چي هغه قصد د ده عفوه دی لقوله علیه السلام ان الله قد عفی لامتي عما حدثت به انفسها مالم یعمل" یعنې که عملي شی و لکه زنی او "یتکلم" که د خبرو گناه وه لکه غیبت او بهتان لکن اکثر علماء پر دې دي چي قصد د گناه چي بلا اختیاره دده په یوبل مانع دده پاته سوه معفو نه دي، او حدیث مبارک دوئ محمول پر دې بولي چي صرف یو فکر د گناه یې پر زړه ورگرځي درجې ته د قصد نه وي رسېدلی، کذا قال الامام ابو منصور الماتریدي رحمه الله انتی مافي التیسیر.

مسئله: ډېر خله یو سړی په یوه گناه لکه قتل، زنی او شرک که څه هم دی یې نه وکړي شامل وي هلته چي دی په دغه قتل یا زنی د عمل کونکي راضي وي، او دی ډېر سخت حریص وي پر هغه فعل له عامل څخه، او په صحیح حدیث کي راغلي دي "من حضر معصیة فکرهها فکانما غاب عنها ومن غاب عن معصیة فرضیها کان کن حضرها" که څوک په گناه کي د یوه چا حاضر و لکن بد یې څندي راتله گویا دی حاضر نه و، او که څوک په گناه کي د یو چا حاضر نه و لکن په راضي و گویا دی پکښي ورته حاضر دی، وفي حدیث صحیح آخر من احب قوماً حشر في زمرتهم" که د یو چا خوښ و او محبت یې ورسره درلودی له یو قوم سره د هغو به ډله کي به په ورځ د آخرت حشر کېږي، اللهم ارزقنا حب حبیبک ﷺ وحب من یحبک وحب عمل یقربنا الی حبک، سعدي رحمه الله

گر نشیند فر شته باد یو — وحشت آموز دو خیانت وریو

از بدان نیکویي نیاموزي — نه کند گرگ پوستین دوزي

فائده: اهل سنت والجماعت پر دې خبره متفق دی چي په ورځ د قیامت حساب د معاصي قلبیه وو او بدنیه وو حق دی، او عذاب ورکول د خدای ﷻ پر صغائرو گنهو او پر کبائرو هم حق دی، لکن پر خدای ﷻ واجب نه دی، بلکه

په مشیت او اراده کي د خدای ﷻ دی چناچه طاوس رحمه الله له ابن عباس رضی الله عنه څخه داسي روایت کړی دی، چي خدای ﷻ بخښنه کوي لمن یشاء الذنوب الکبیرة سواء تاب عنه المذنب او لم یتب، او عذاب خدای ﷻ ورکولای سي لمن یشاء علی الذنب الصغیر. لانه تعالی مالک الملک لایسئل عمایفعل وهم یسئلون، او معتزله او روافض له حساب څخه ببخي منکر دي، دوئ وایي چي خدای ﷻ ته هر شی معلوم دی نو حساب ته څه ضرورت دی، او معتزله او نور اهل هواء وایي چي تعذیب د عصات پر خدای ﷻ واجب دی، موږ اهل السنت والجماعة وایو چي دغه مذکور آیت او نور آیات قرآنیه او احادیث نبویه ددغو اهل الاهواء ذ مذهبو رد کوي او زموږ لپاره دلائل دي، وروی الترمذي بسنده عن عائشة رضی الله عنها دا وایي چي یو سړی راغلی او د علیه السلام په حضور کي کښېنستی او ورته وه یې ویل یا رسول الله ﷺ زه مریان لرم چي زما خبري درواغ بولي او زما سره خیانت کوي او زما نافرماني کوي، او زه هم ښکنځل ورته کوم او هم یې وهمه نو زما او ددوئ به څه حال وي یعني په ورځ د قیامت، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي ورځ چي د قیامت سي حساب به وسي ددوئ د خیانت ستا سره او ددوئ د عصیان ستا څخه او ددوئ د تکذیب تا لره او حساب به وسي ستا د عقاب دوئ لره، نو که عقاب ستا دوئ لره په قدر د ګنهو ددوئ و، نو سره مجرا به سي نه ستا ګټه ده او نه ستا تاوان، او که عقاب ستا دوئ لره کم و د دوئ تر ګنهو نو ستا به حق پسي ورسي، او که عقاب ستا دوئ لره بالا و د دوئ تر ګنهو خدای ﷻ به ستا څخه حساب واخلي د بالابود یعني عذاب به درکړي، او په بل حدیث کي چي متفق علیه د بخاري او مسلم دی، له عائشة رضی الله عنها داسي روایت راغلی دی چي علیه السلام یوه ورځ وویل چي هیڅ څوک داسي نسته په ورځ د قیامت چي حساب ورسره وکړه سي مګر هغه هلاک کېږي یعني عذاب به ورکول کېږي، عائشه رضی الله عنها وایي چي نو ما رسول الله ﷺ ته وویل "اولیس الله تعالی یقول فسوف یحاسب حسابا یسیرا" آیا خدای ﷻ داسي نه دي ویلي چي ژر دی چي حساب

یسیر به ورسره وکړه سي، نو علیه السلام وویل "انما ذالک العرض" چي حساب یسیر خو عرض او وړاندي کول د ګنهو دی، یعني لکه په یو بل صحیح حدیث کښي چي راغلي دي خدای ﷻ خپل بعض بندګان په کنف او حجاب کي د نورو خلګو څخه جلا پټ کړي او ورته وواییي "اتعرف ذنب کذا فیقول یارب نعم حتی یقرره بذنوبه" چي په ټولو ګنهو هغه بنده اقرار وکړي، نو خدای ﷻ ورته وواییي "سترتها علیک في الدنیا وانا اغفرها لک الیوم فیعطي کتاب حسناته" ما دا ګنهونه ستا پټ کړي پر تا په دنیا کي یعني څوک مي نه دي در خبر کړي او زه یې نن وتاته دربخښمه، نو عمل نامه د نېکی یې په لاس ورکړي، او علیه الصلوة والسلام وعائشي رضي الله عنها ته وویل "ولکن من نوقش في الحساب یهلک" او که له چا سره مناقشه وسول په حساب کي یعني استیفاء د ټولو ګنهو صغائرو او کبائرو ورسره وسوه په حساب کي نو هغه سړی هلاک کېږي یعني جزاء به ویني او کما قال رسول الله ﷺ في الحدیثین.

درویش وایي: د حدیثو په رڼا کي بعض مؤمنان په ورځ د قیامت بېله حسابه به جنت ته ځي، چناچه یو حدیث د اسماء بنت یزید رضي الله عنها څخه روایت دی چي علیه السلام وویل چي خلګ به ټوله په یوه مځکه کي په ورځ د قیامت سره یو ځای کېږي، نو یو نعره کونکی به نعره وکړي "این الذین تتجا في جنوبهم عن المضاجع فیقومون وهم قلیل فیدخلون الجنة بغیر حساب ثم یؤمر سائر الناس الی الحساب" رواه البیهقي.

ترجمه: چېري هغه کسان چي بغلونه یې پورته وه د پروتي له ځایو څخه یعني د شپې چي د شپې عبادت کونکي کسان دي، نو بعض خلګ به ولاړ سي او هغه کسان به لږ وي، نو به جنت ته داخل سي بې حسابه، وفي حدیث صحیح متفق علیه ابن عباس رضي الله عنه روایت کړی دی چي علیه السلام وویل "یدخل الجنة من امتي سبعون الفاً بغیر حساب هم الذین لایسترقون ولا یتطیرون وعلی ربهم یتوکلون" جنت ته به داخلېږي زما له امت څخه او یا زره

(۷۰۰۰۰) کسه بېله حسابه، او دا به هغه کسان وي چې طلب د رقیه یعني دده دم یا تعویز نه کوي او نه په شي سره بد فالي کوي او خاص پر خدایﷻ يې توکل وي، وعن ابي امامةؓ قال سمعت رسول اللهﷺ وعدني ربي ان يدخل الجنة سبعين الفاً من امتي لاحساب ولا عذاب مع كل الف سبعون الفاً الى اخير الحديث رواه احمد الترمذي وابن ماجه.

درویش وایي: والله اعلم چې له کسانو څخه په مراد کوم کسان وي، او بعض مفسرين چې په توجیه عنده تعیین د دغو کسانو کړی دی هغه د هغه مفسر حسن ظن په دغو کسانو کي دی په هغو دوو اولو حدیثو کي خو علیه الصلوة والسلام تعیین د صفت د هغو وکړی یعني په اول حدیث کي په الفاظو "الذين تتجافى جنوبهم آه" او په دویم حدیث په دغو کلماتو "هم الذين لايسترقون الخ.

پوه سه: چې بخاري، مسلم، احمد او نورو محدثینورح روایت کړی دی له ابن عباسؓ څخه چې څه وخت چې دا آیت نازل سو "فان تبدوا مافي انفسكم او تخفوه يحاسبكم به الله" په اصحابو کي ډېر سخت اضطراب واقع سو، نو دوئ وعلیه السلام ته ورغله او زنګنونه یعني پر هیئت د تشهد ورته کښېنستل، او وه یې ویل یا رسول اللهﷺ موږ خو مکلف سوو په هغو عملو چې موږ یې طاقت درلودی من الصلوة والصيام والجهاد والصدقة اوس تاته دغه آیت نازل سو ولانطیقها ددوئ قصد دا و چې د "ماتخفوه" د حساب طاقت نه لرو، ولي چې له ما تخفوا څان ساتنه ډېره ګرانه ده نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل چې تاسي دا اراده لرئ چې تاسي وواياست لكه اهل د دوو كتابو یعني تورات او انجیل والا چې من قبلكم وخپلو انبیاؤ ته به يې ويله "سمعنا وعصينا بل قولوا سمعنا واطعنا غفرانک ربنا والیک المصير" نو څرنګه چې اصحابو کرامو ؓ دا کلمات پر ژبه جاري کړې او په بار بار يې ويلې، نو دا آیت خدایﷻ وعم کرمه وفشت رحمته نازل کړی.

اٰمَنَ الرَّسُوْلُ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَّبِّهٖ

تصدیق لري رسول یعني محمد ﷺ په هغه کتاب سره چي ورته نازل کړه سوی دی له جانبه څخه د رب ﷻ دده.

پوه سه: چي مراد له ما انزل څخه ټوله آیات قرآنیه دي او مراد د ایمان څخه ایمان تفصیلي دی، دی په ټوله ما في القرآن سره من الشرائع والاحکام والقصص والمواعظ واحوال الرسل والکتب المنزلة علیهم وغیر ذالک من حیث انها منزلة تعالی، والایمان بحقیة احکام القرآن وصدق اخباره ونحو ذالک من فروع الایمان.

پوه سه: چي مراد له آمن الرسول څخه حدوث د ایمان نه دی یعني بعد ان لم یکن، ولي چي علیه السلام خو موٴمن و بالله و وحدانیة الله تعالی معصوما قبل النبوة من جمیع الذنوب والآثام کما هو معصوم منها بعد النبوة وان شئت تفصیل عصمت الانبیاء علیهم السلام قبل النبوة وبعدها فارجع الی رسالة العاصي کشف العظاء عن عمت الانبیاء وهي رسالة جامعة من کتب الاحادیث الشریفة وکتب العقائد لاهل السنت والجماعة وکتب فقهاء الائمة الاربعة وعلیها المضاءت العلماء المعتبرین والصوفیة الکرام، لکن مراد دلته په آیت کي ایمان بالقرآن دی فانه قبل نزوله لم یکن له ﷺ الایمان به کما قال الله تعالی ماکنت تدري ما الکتاب والایمان ای الایمان بالقرآن وایضاً قال الله تعالی وماکنت ترجوا ان یلقی الیک الکتاب کذا في روح البیان وغیره من التفاسیر.

وَالْمُؤْمِنُوْنَ ؕ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ

پوه سه: چي "موٴمنون" مبتداء ده ولفظ "کل" مبتداء ثان ده، والتنوین عوض د مضاف الیه څخه ای کل واحد منهم ولفظ "کل" خبر دی د "کل" او ټوله جمله خبر د مبتداء اول څخه ده یعني والموٴمنون، او رابط یې هغه ضمیر دی چي د تنوین پر ځای ودرېدی.

سوال: ضمیر د "آمن" خو مفرد دی او مرجع یې ټوله موٴمنان دي؟

ځواب: مقصود دلته ایمان دی د هر فرد د مؤمنانو بدون ملاحظة الاجتماع وبعبارة اخری مرجع د ضمير د "آمن" خو لفظ د كل دی وهو مفرد لفظا وان كان يشتمل جميع المؤمنين، والمعنى چي مؤمنانو هر يوه له دوئ ايمان راوړی دی پر خدایﷻ يعني پر وحدانيت د خدایﷻ ای بان لاشريک له في الالوهية ای وجوب الوجود ، لاكما قالت الثنوية بان للعالم الهين واجبي الوجود احدهما خالق الخيرات والاشياء النافعة وسموه بيزدان والآخر خالق الشرور والاشياء الضارة وسموه اهرمن او شيطان ويرد قولهم قوله تعالى "لوكان فيهما الهة الا الله لفسدتا" والتقرير لهذا الاستدلال في كتب الكلام كشرح العقائد للعلامة التفتازاني وحاشية المولى الخيالي وفي شرح المقاصد ايضاً للتفتازاني والمواقف للقاضي عضد الملة والدين وشرح السيد الجرجاني رح، ولا شريک في العبودية كما قال به الوثنية ای المشركون.

وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ

او پر ملكو يې ايمان راوړی دی بانهم عباد مكربون لايعصون الله وهم بامره يعلمون، او ملكي نه ذكور دي مثلنا او نه ښځي دي، او مشركانو چي به وويل "الملائكة بنات الله مردود بالقرآن والآحاديث" او داغه ملكي پر مختلفو كارونو باندي د خدایﷻ له خوا مسلطي دي چي يو د كارو يې توسط بين الله ورسوله باتيان الوحي.

پوه سه: چي ملائكه اعظم جندالله دي ولايعلم جنود ربک الاهو وما اوتينا من العلم الا اقل قليل.

وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ

او دوئ ايمان لري پر كتابو د خدایﷻ چي ټوله من عندالله دي او حق دي چي تعداد يې يو سل او څلور (۱۰۴) ښوول سوی دی، او پر رسولانو د خدایﷻ ايمان چي ټوله د خدایﷻ له جانبه د عالم بشر د هدايت لپاره مبعوث وه چي تعداد يې د يو لک او څلورويشت زره په شاوخوا كي بيان سوی دی.

پوه سه: چې رسول دلته په معنا مصطلح سره نه دی چې صاحب د شريعت متجدد به وي چې تعداد يې ذرې سوه ديارلس (۳۱۳) دی بلکه په معنا د مطلق نبي دی.

سوال: ايمان باليوم الآخرة نه سو ذکر؟

ځواب: ايمان د يوم الآخرة مندرج دی په ايمان کي بکتبه لان اليوم الآخرة بين في جميع الكتب الالهية.

پوه سه: چې دا مذکور بيان پر تقدير ددې و چې وقف پر "من ربه" باندي وکړه سي، او "والمؤمنون" كلام مبتداء سي واختاره ابو السعود في تفسيره.

او دا هم احتمال سته چې "والمؤمنون" دي عطف پر "رسول" وي نو وقف به پر "والمؤمنون" کېږي او "كل" به كلام مبتداء وي، او هغه ضمير چې د كل سره مقدر و ورسول او مؤمنون دواړو ته راجع وي فحينئذ ذكر الله سبحانه ايمان الرسول والمؤمنون اجمالاً ثم فصل بقوله تعالى كل واحد من الرسول والمؤمنون وايي آمن بالله آه، واختار هذا الوجه الكواشي رحمه الله في تفسيره حيث قال والاختيار الوقف على المؤمنين ليكون المؤمنون داخلين فيما دخل فيه النبي ﷺ اى الايمان.

پوښتنه: پر تفسير د کواشي رحمه الله خو عليه السلام او مؤمنون په مؤمن به سره شريکان دي، نو ولي عليه الصلوة والسلام په مؤمن به چې ايمان په ماانزل آه تر مؤمنون دمخه کړه سو؟

ځواب: له دوو سببو يو خو عليه الصلوة والسلام اصل دی په مذکور مؤمن به کي او مؤمنان يې تابع دي دده، او بل سبب دا دی چې ايمان د عليه السلام خو تفصيلي و او بمشاهدة الوحي و، او د مؤمنانو دا غسي نه و.

درويش وايي: چې يو بل سبب د تقديم هم سته وهو ان يذهب عقل السامع الى كل واحد من العطفين والوقفين فتدبر.

لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهٖ

يعني رسول او مؤمنان وايي چې موږ فرق نه کوو په منځ کي د يوه د

رسولانو په د معنا چي پر بعض ایمان لرو او په بعض سره کفر او انکار کوو لکه یهود او نصاری چي یې کوي، ولي چي یهود په عیسی او محمد علیهما السلام سره کفر کوي او له نبوت څخه یې انکار کوي، او نصاری له نبوت څخه د موسی او محمد علیهما السلام انکار کوي.

پوښتنه: د عربیت په کتابو کي وایي چي د بین لفظ ومتعدد ته مضافیږي لیس الا، او احد لفظ خو مفرد دی؟

ځواب: لفظ د احد چي په سیاق کي د نفي راسي په معنا د جمیع دی ای الآحاد.

وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا

او وایي مؤمنان موږ واورېدی ستا قول په سماع قبلو سره یعني زموږ یقین دی په صحت ستا د قول، او موږ فرمانبرداري کوو ستا د اوامرو او منهیاتو، په حدیث شریف کي راغلي دي چي تر دې ځایه پوري چي آیت شریف را ورسېدی جبرائیل عليه السلام راغلی او علیه السلام ته یې وویل چي خدای ﷻ ستا او د امت ثناء وایي یعني ستایش مو کوي، نو اوس سوال کوه چي مسؤل به درکول کېږي، نو علیه الصلوة والسلام وویل دا وروسته سوال یې وکړی چي خدای ﷻ یې په قرآن کي حکایت کوي.

غُفْرَانَكَ رَبَّنَا

پوه سه: چي غفرانک منصوب دی په فعل مقدر سره ای فطلب غفرانک او نسئال غفرانک، ای لما لایخلوا عنه البشر من التقصیر في اداء حقوق ربوبیتک ولو بترک الاولی او الاتیان بما لاینبغي فحینئذٍ یشمل غفرانک لرسول الله ﷺ ایضاً.

وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾

او تا ته ده رجوع پسله مرګه او بعث یوم القیامة لا الی غیرک کمایدل علیه تقدیم الخبر فافهم.

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا

او تکلیف نه کوي خدای ﷻ د یو نفس مګر په قدر د قدرت د هغه.

پوه سه: چي په دې آيت سره خدایﷻ هغه اضطراب د صحابه کرامو رضی الله عنهم دفعه کړی چي ودوئ ته د هغه آيت په نزول سره ور پيښ سوی و "ان تبدوا ما في انفسكم او تخفوه آه" کمامر سابقاً په دې ډول چي خدایﷻ د "اوتخفوه" مراد په دې آيت کي ښکاره کړی چي مراد له "ماتخفوه" څخه نفس خواطر نفسيه نه دی چي له هغو څخه ځان ساتنه ډېره گرانه ده بلکه مراد له ماتخفوه څخه عزم مصمم دی پر يوه گناه چي له هغو څخه ځان ساتنه ډېره گرانه نه ده نو د عزم حساب کېږي وقد مر تفصيله نه له خواطرو، قال الله تعالى يريد الله بكم اليسر ولايريد بكم العسر.

فائده: قدرت دوه قسمه دی، يو قدرت موهومه بولي چي معنا يې داده چي د بنده په خيال کي دا وي چي زه پر فلاني کار قادر يم چي مبني ددې قدرت موهومه پر دې د چي د سرې اسباب او الات د هغه فعل پوره وي، او وبنده ته دلائل پر احکامو او اوامرو هم موجود وي خواه اعتقاديات وي او که اعمال الجوارح وي، او د عقائدو په کتابو کي وايي چي دا قدرت موهومه تر فعل دمخه په سړي کي موجود دی، او مدار د تکليف الهي هم دغه قدرت متوهمه دی والا فلا يتصور الامتثال للاوامر الالهية والنواهي لان الامتثال فرع للعلم اى علم المكلف بكونه مكلفاً بالفعل او الترک فاذا لم يكن تلک القدرة المتوهمة مدار التكليف لم يكن للمكلف علم بانه مكلف قبل فعل، او بل قدرت حقيقي بولي يعني مستجمع د ټولو شرائطو د فعل دا قدرت مع الفعل دی.

تفريع: نو چونکه مدار د تکليف قدرت متوهمه دی او هغه قدرت په قوم نوح کي او په فرعون او په ابو جهل واشباههم کي موجود لسلامة اسباب الايمان فيهم من العقل والتميز وروية المعجزات من الانبياء عليهم السلام والدلائل العقلية، نو ځکه کفار ټوله مکلف بالايمان دي ولهم عذاب اليم بسبب عدم ايمانهم، وان اخبر الله تعالى فيهم بقوله ختم الله على قلوبهم وعلى سمعهم وابصارهم واخبر عنهم بانهم لايؤمنون، نو که مناط د تکليف که قدرت حقيقي وای نو هغه په دوئ کي نه و لانها مع الفعل فلاوجه

لتعذيبهم بالنار لعدم قدرتهم على الايمان فافهم فان هذا سانح عزيز وامر مكنوم وفيه دفع لكثير من التوهمات التي يخطر في قلوب كثير من العوام بل بعض الخواص ايضاً.

لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ

او هر نفس لـه اجر او ثـواب د هغـه عمـل د خيـر چـي ده کـړی وي سـواء بواسطة الجوارح او من افعال القلوب كالعقائد الحقة والملكات الفاضلة.

پوه سه: چي لام چونکه د نفع لپاره و، نو څکه موږ تفسير د خير په کارو وکړی او پر نفس د وزر او ګناه ده د مااكتسبت من اعمال الشر او کلمه د على لپاره د ضرر ده حاصل د آيت دادی چي نفع د اعمال الخير او ضرر د افعال الشر خاصةً وده ته راجع ده لا الى غيره، قال الله تعالى "ولاتذر وازرة وزر اخرى"

فائده: چونکې د اکتساب معنی داده چي په جدي توګه به سړی هغه عمل کوي، او چونکه اعمال د شر په اشتهاء د نفوسو دی فتکون فيها اجد فلهذا قال وعليها ما اكتسبت بخلاف افعال الخير فلهذا اورد فيها الفعل المجرد وفيه تنبيه على ان افعال الخير وان صدرت عن فاعلها بلاجد و اجتهاد فلها اجر و ثواب.

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا

اې زموږ خدايه! موږ مه نسي په ورځ د آخرت په هغې ګناه چي زموږ څخه د هېري په سبب صادره سوې وي، او يا د خطاء په سبب سره.

فائده: له دې آيت څخه دا معلومه سوه چي په خطاء او نسيان نـه مؤاخذه جائز ده، ولي تحرز له اسبابو څخه د خطاء او نسيان في الجملة ممکن وي، ددې وجه داده که مؤاخذه په نسيان او خطاء کي جائز عقلاً نه وای، بيا نو ودې دعـاء لـره بـه څـه فائـده وای بلکې عـدم المؤاخـذة فضـل، او احسان د خدای ﷻ ددې آيت مرحومه سره ولهذا قال النبي ﷺ "رفع عن امتي الخطاء والنسيان وما استكرهوا عليه" او ددې حديث مبارک څخه دا معلومه سوه چي عدم المؤاخذة بالنسيان والخطاء من خواص هذه الامة المرحومة ده والامم

السابقة كانوا يؤاخذون بهما.

پوه سه: چي دا آيت او وروستني آيتونه حكايت له بقيه سوالو څخه د مؤمنانو دی.

پوه سه: چي معنى د حديث مذكوره داده چي زما له امت څخه عذاب د خطاء او نسيان پورته دی يعني په ورځ كي د قيامت، او دا معنا نه ده چي زما په امت كي خطاء او نسيان نه واقع كېږي، فان الخطاء والنسيان واقع في امته محسوس ظاهرا، او نه يې دا معنا ده چي احكام شرعيه په دار الدنيا چي دار العمل ده پر خطاء او نسيان او اكراه نه مرتبېږي، ولي چي په دې دنيا كي تدارك حتى الامكان د خطاء او نسيان لازم دی.

تفريع: كه لمونځ يا روژه په خطاء يا نسيان او يا په اكراه د سړي څخه پاته سي قضاء يې پر لازمه ده اجماعاً، او داغه رنگه خبري په لمانځه كي كه څه هم په هېره سره وي لمونځ فاسدوي عند ابي حنيفة رحمه الله خلافا للشافعي رحمه الله.

مسئله: كه چا د نسياناً د احرام بالحج په ايامو كي جماع وكړ، حج يې فاسدېږي عند الجماهير خلافاً للشافعي رحمه الله، او طلاق د مخطي او مكره واقع كېږي عندنا خلافاً للشافعي رحمه الله.

مسئله: كه روژياتي په خطاء سره مثلا اوبه تېري كړې روژه يې فاسدېږي، مگر امساک د بقية اليوم به كوي او بيا به يې قضا راوړي عندنا وعند مالک خلافا لاحمد والشافعي رح.

مسئله: كه روژياتي په هېره سره روژه ماته كړه روژه يې په نېز د امام مالک رحمه الله ماته ده او قضاء پر لازمه ده خلافاً للجمهور رح، والدليل للجمهور قوله عليه الصلوة والسلام كما رواه ابو هريرة رضي الله عنه قال رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا نسي احدكم فاكل او شرب فليتم صومه فانما اطعمه الله وسقاه، متفق عليه.

مسئله: كه ذابح په وخت كي د ذبح بسم الله ناسياً پرېښوله نو هغه ذبيح د امام مالک رحمه الله په نېز مرداره ده، او زموږ په نېز مرداره نه ده، للحديث الوارد في هذا الباب على خلاف القياس" وسيئاتي ان شاء الله تعالى في محله.

رَبَّنَا وَلَا تَحۡمِلۡ عَلَيۡنَآ إِصۡرٗا كَمَا حَمَلۡتَهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِنَاۚ

اې خدایه پر موږ مه اچوې درانه بارونه یعني التکالیف الشاقة من الاوامر والنواهي لکه چي تا اچولي هغه تکالیف شاقه پر هغو کسانو چي تر موږ دمخه امتونه وه، والمراد بهم الیهود، اول لمونځونه ددوئ پنځوس (۵۰) وه، دوهم زکوة یې ربع المال و، دریم: که به د چا جامې مرداري سوې وای په پرېمینځلو نه پاکېدله بلکې هغه نجس ځای د جامې به یې پرې کوی، څلورم: که به دوئ په شپه کي پټه گناه کړې وای هغه گناه به سهار پر دروازه ورته لیکل کېدله، پنځم: کله چي یهودیانو په زمانه کي د موسی عليه السلام عبادة العجل وکړئ قیل لهم من جانب الله عزوجل فاقتلوا انفسکم، شپږم: لمونځ ددوئ بېله مسجده نه و روا په شرط د رسېدلو ومسجد ته، اووم: تحریم د بعض حلالو شیانو په سبب د گنهو ددوئ حرام وه.

تنبیه: په بعض کتابو کي وایي که به ددوئ بدن یا جامه مرداره سوه هغه به یې پرې کوله.

درویش وایي: چي پرې کول د مراد ځای له بدنه د عقل او نقل څخه خلاف دی کما لایخفی.

رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلۡنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِۦۖ

اې خدایه ته پر موږ مه اچوې هغه بار چي په موږ کي طاقت د هغه نه وي.

پوه سه: چي مراد له دې څخه بلایا د دنیا دي لکه مرض، فقر، موت الاولاد وغیرها من المصائب.

فائده: لفظ د نداء یعني "ربنا" په دې دوو اخیرو سوالو کي را وگرځاوه لاظهار مزید الضراعة والاحتیاج.

وَٱعۡفُ عَنَّا وَٱغۡفِرۡ لَنَا وَٱرۡحَمۡنَآۚ أَنتَ مَوۡلَىٰنَا فَٱنصُرۡنَا عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ ۝٢٨٦

او موږ ته تجاوز وکړې له عذاب څخه پر گنهو زموږ، او زموږ گنهونه پټ کړې

په دنیا او اخرت کي، او پر موږ رحم وکړې په توفیق سره د حسناتو او په عصمت سره د منهیاتو څخه فانه لاحول ولاقوة الابک، او ته اې خدایه زموږ ناصر او حافظ او دوست یې، نو موږ ته بری او ظفر راکړې پر هر قوم د کافرانو لان من حق السید والمولی ان ینصر عبیده وموالیه علی اعدائه تعالی واعدائهم.

پوه سه: چي له "قوم کافرین" څخه ټوله انواعې د کفر مراد دي من الیهود والنصاری والمجوس والمشرکین والدهریین من الجن والانس حتی ملګری شیطان له موږ سره او نفس امارة بالسوء، لانه قادر علی النصر علی کل هؤلاء الاعداء قال آمین.

درویش وایي: چي ویستحب لقاري سورة البقرة الی تمامها ان یقول آمین، له ابو هریره﷛ څخه روایت دی علی ما في الصحیحین چي علیه السلام چي به هره جمله له دې دعاګانو څخه چي به یې وویل قال الله تعالی نعم وفي روایت ابن عباس﷛ قال الله تعالی کل ذالک قد فعلت وفي روایة عن ابن عباس﷛ قال الله تعالی بعد قوله غفرانک قد غفرت لکم، وبعد قوله او اخطائنا لا اخذکم وبعد قوله لا تحمل علینا اصراً لااحمل علیکم وبعد قوله ولا تحملنا ما لا طاقة لا احملکم وبعد قوله واعف عنا الی اخیره قد عفوت عنکم وغفرت لکم ورحمتکم ونصرتکم علی القوم الکافرین.

فائده: اما عدم المؤاخذة علی النسیان والخطاء فثابت في حق جمیع الامة اجماعاً وکذا عدم حمل الاصر، وتحمیل مالاطاقة لنا به لان الشرع واحد مؤبد فما سقط عن الاول سقط عن الاواخر ولا نسخ ولا تبدیل بعد النبيﷺ خاتم النبیین، واما العفو والمغفرة لجمیع الذنوب والرحمة العامة والنصرة علی القوم الکافرین فالظاهر ان الاجابة في هذه الامور مختصة بالنبيﷺ واصحابه الذین کانوا معه والا لزم مذهب المرجئة بل الذنوب کلها في مشیة الله تعالی ان شاء غفر وان شاء عذب، انتهی قول المظهري رحمه الله.

درویش وایي: چي امام مظهري نصرة علی القوم الکافرین مختص بللی دی په نبي علیه السلام او په اصحابو﷛ پوري، نو پوښتنه داده چي ولي د احد په عزاء

کي شکست بين د علیه السلام او د اصحابو کرامو ﵃ په برخه سو چي په هغه کي اويا کسه برجسته صحابه کرام ﵃ په شهادت ورسېدله، او د علیه السلام غاښ مبارک مات سو او سر مبارک يې ټپي سو؟ البته مظهري ﷫ په وروايي چي ددې شکست وجه خدای ﷻ په قرآن پاک کي بيان کړې ده، او ټوله مفسرين رح د هغه توجيه داسي کوي چي د احد په غزاء کي علیه السلام پنځوس کسه په يوه دره کي په مشرۍ د عبدالله ﵁ پر غاړه کښېنولي وه، او دا يې تاکيداً ورته ويلي وه چي که تاسي زموږ فتح پر کافرانو د مکې وليدل تاسي په مرکز يعني دره نه ايله کوئ ځو چي ما نفر نه وي در استولي، او که مو کفار وليدل چي پر موږ غالب سوه او موږ يې يو له بله پرله پسې وژلو هم به تاسي مرکز نه پرېږدئ څو چي ما حال نه وي درکړی، نو چي جنګ شروع سو کفارو شکست وخوړ او مخ يې د فرار پر خوا ونيو، حتی راوي چشم ديد واقعه په دې الفاظو بيان کړې ده "حتی رئيت نساء الکافرين الآتي کن مع الکفار يشددن في الجبل يبدون عن خلاخيلهن، نو هغه پنځوسو (۵۰) کسانو چي دا فتح د مسلمانانو وليدله وخپل مشر عبدالله ته يې وويل يا قوم الغنيمة، يعني موږ بالا دلته څه کوو مسلمانان غالبه سوه او کفارو شکست وکړی درځي چي غنيمتونه جمع کړو، عبدالله ﵁ چي هر څونده منع کړه خو دوئ ونه منل حتی چي د عبدالله ﵁ سره څورلس کسه پاته سوه، نورو ټولو په طلب د غنيمت مرکز يې پرېښوی، نتيجه دا سوه چي دې يوې خلاف ورزۍ د امر نبوي ﷺ خدای ﷻ زړونه د کفارو قوي کړه او بيرته يې پر جنګ مخ را وا ړوی او خالد بن وليد سره د دوو سوو (۲۰۰) کسو پر هغه دره راغله او عبدالله ﵁ او ده څورلس ملګري يې په شهادت ورسول، او دغه خلاف ورزۍ د امر نبوي ﷺ شکست د مسلمانانو په برخه کړی چي اويا کسه يې شهيدان ورکړه آه، حاصل دا چي شکست د احد په سبب د شوم مخالفت د پهره دارانو د دوئ د امر نبوي ﷺ پېښ سو، نو په اوسنۍ زمانو کي يعني وروسته تر زمانې د علیه السلام او اصحاب کرامو ﵃ چي په مسلمانانو کي چي په سلهاو بلکه په زرهاو

گنهونه منځ ته راغلي، نو که دوئ د کفارو په جنګ کې مغلوبه سي دا مغلوبیت راجع ددوئ وګنهو ته دی نه و خصوصیت ته، نصر په زمانې پوري د علیه الصلوة والسلام کما قال الامام المظهري رحمه الله او سره ددې چې خدای پاک په خطاب عام سره وایي "وانتم الاعلون ان کنتم موٴمنین" یعني تاسي به اې موٴمنانو پر کفارو غالبه یاست که چېري تاسي کامل موٴمنان یاست، نو اوس هم موٴمنان چې په کامل ایمان سره موصوف وي پر کفارو غالب دي ان شاء الله تعالی، لکن په وروستنۍ زمانو کې کمال ایمان نسته الا نادراً.

درویش وایي: چې بیا هم چې په موٴمنانو کې کمال ایمان نسته که ناقص مسلمانان په کمال عزم او صرف د اعلاء کلمة الله لپاره جهاد په مخه واخلي خدای جل جلاله نصرت ورکوي پر لویو ابرو قدرتونو باندې، چې نمونه د هغه د افغانستان بېچاره او مظلوم مسلمانان دي چې نه یې سلاح وه او نه یې کافي نفقه درلوده هغه وختت د تولي نړۍ ابر قدرت یعني روسانو چې پر افغانستان حمله وکړه، او په کومک د حزب الخلق په افغانستان کې ټوله افغانسان یې په قبضه کې واخستی هغه ضعیفه مسلمانان د افغانستان چې په کمال شحامت او شجاعت مقابله د روسانو سره د جهاد في سبیل الله شروع کړه، او روسانو هم د هیڅ سلاح چې ددوئ په قدرت کې وه پر دوئ استعمال کړه تر کلاشنکوفو، تر بمبار کونکو طیارو او تر لویو توپو او زهري ګازو وغیرها لکن بیا هم ودغه ضعیفه مسلمانانو ته خدای جل جلاله پر دغه لوی ابر قدرت نصرت ورکړې چې په ډېر خجالت یې روسان له وطن څخه وه ایستل بلکه خدای جل جلاله جزاءً للروسیة الملعونة هغه د اویا کالو مقبوضه ریاستونه د روسانو له قبضې څخه ازاد کړه.

درویش وایي: چې په ټوله طویل بیان کې مطلب زما دادی چې امام مظهري رحمه الله په اخیري بیان کې خپل دلیل پر اختصاص د نصر پر زمانې د علیه الصلوة والسلام او د اصحابو رضي الله عنهم دا ویلي دي "ومن ثم نری في کثیر من الاوقات عدم النصر علی الکفار والخذلان الخ.

درویش وایي: چي دا عدم نصر او خذلان په سبب د گنهو د مسلمانانو دی لابسبب اختصاص النصر بزمنهﷺ واصحابهؓ فافهم والعلم عند الله.

درویش وایي: چي حاسدان به شاید ووایي چي ستا د کم علمی سره تا څرنگه پر امام مظهريؒ باندي تنقید وکړی؟

ځواب: د امام مظهريؒ په کمال د علم او معرفت په ټولو علومو کي زه قائله یم او په ډېرو مسئلو کي زه دده په قول استدلال هم کوم، او په ډېرو ځایونو زه دده سپېڅلی عربي عبارت په پښتو ژباړه بیانوم، لکن د توجیه دروازه خلاصه ده، لکه خپله چي امام مظهريؒ پر ډېرو لوړو مفسرانو تنقید کوي او په غشي لیس بشیئ یې ولي، د علمي او توجیهي لحاظه نه د توهین په خاطر او یا د حسد په لحاظ کذالک تنقید العاصي علی المظهري من هذا القبیل خبره تر خبري پوري یادېږي.

حکایت او شکایت: درویش وایي چي یو ستر عالم چي منصف و او حاسد نه و په هم دغه هفته زما کور ته راغلی چي زه ستا د حاسدانو په یوه مجلس کي حاضر سوم، او ستا نوم منځ ته راغلی حاسدانو ستا په ذم کي وویل چي عبیدالله صرف ناقل دی عالم نه دی، نو هغه عالم وویل چي ما اجمالاً ورته وویل چي کوم مصنف یا عالم ناقل نه دی، ددې اجمالي ځواب حاصل دادی که چېري دغه حاسدان صرف نقل مذموم بولي او انکار ځندي کوي، خو دا ډېره د اسلامه مخالفه خبره ده، ولي چي جبرئیل آمین په امر د خدایﷻ قرآن کریم له لوح محفوظ څخه نقل کړی بیا یې په بیت العزت کي وساته او بیا یې ایةً او سورةً سورةً په زمانه کي د نبوت د علیه السلام وده ته ورساوه، او د علیه الصلوة والسلام څخه نقل صحابه کرامو وکړی وکذا الوحي الغیر المتلو یعني الآحادیث الشریفة د علیه الصلوة والسلام څخه صحابهؓ نقل کړی دی، او له صحابه کراموؓ څخه تابعینورح ثم وثم الی یومنا هذا نو دا نقل به هم مذموم وي معاذ الله، او بل دا چي دغه حاسدان دي کتابونه د آحادیثو شریفه وگوري چي ټوله بناء پر نقل دي، نو دا نقل به هم د ذم سبب وي حاشاً

لله، او دغه رنګه کتابونه د فقه شریفي تر شروحو او فتاواو پوري دي مطالعه کړي چي څرنګه نقل پر نقل چي صاحب المذهب ته رسېږي وهکذا کتب العقائد، والنحو، والصرف، والمعانی، واصول الفقه بل الکتب العقلیة باسرها، نو دا ټوله نقلونه حاسد مذموم بولي العیاذ بالله، او که دوئ نقل مطلق مذموم نه بولي بلکه نقل د دروېش مذموم بولي نو.

درویش وایي: چي د حسد وړغندی مو غاړي ته ولوېدی، دا یوه ګناه کبیره ده، او بل چاته بیانول پر طور د غیبت بلکه ګناه کبیره وهکذا، نو هغه عالم ته ما وویل چي د ناقل په لفظ زما ذم کول دا د انصافدارو حاسدانو ذم دی، او کتهر حاسدان خو وایي چي عبیدالله سارق دی، لکن درویش خپل علمي کاروان پر مخ بیایي په توفیق د خدایﷻ د خلګو وخبرو ته نه ګوري، خدایﷻ خپله عطیه له درویش څخه د چا په حسد واپس نه اخلي.

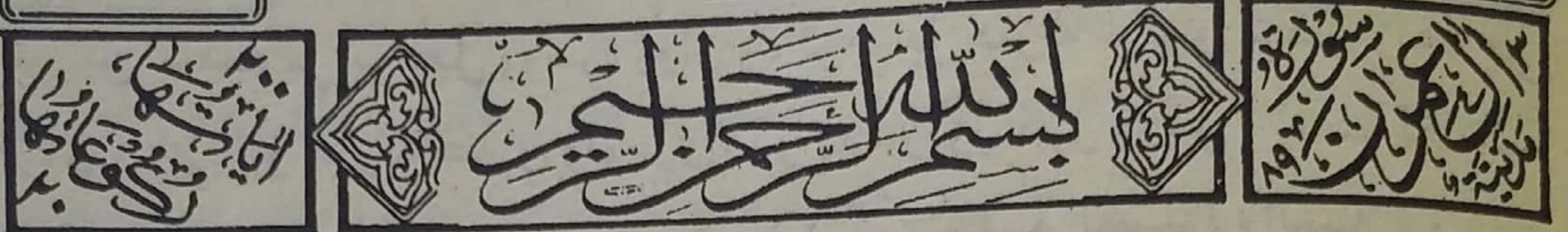
درویش وایي: چي دا یو څو خبري جمل معترضه وې اوس و اخیرو خبرو ته د تفسیر غوږ سئ، روی في الحدیث الصحیح ان النبيﷺ جائه ملک من السماء فقال ابشر بنورین اوتیتها لم یؤتهما نبي قبلک فاتحة الکتاب وخواتیم سورة البقرة لن تقرء حرفاً منهما الا اعطیته، په دې معنا چي په سورت فاتحه کي له "اهدنا" څخه تر پایه پوري دعاګانې دي، او په آخیر کي سورة البقرة د ربنا لاتؤاخذنا څخه تر پایه پوري.

یوه سه: چي دا مختص دی په نبیناﷺ پوري، او هم دا سبب دی چي امت د علیه السلام په اجتماعي توګه پر ضلالت نه جمع کېږي الی یوم القیامة وقد جاء في الحدیث الصحیح لا یجتمع امتي علی الضلالة.

یوه سه: چي په یوه برخه کي د حدیث طویل د معراج داسي راغلي دي چي علیه الصلوة والسلام ته ورکړه سوه درې شیان اعطي الصلوة الخمس ورکړه سوه پنځه لمونځونه و اعطي خواتیم سورة البقرة ورکړه سوه، اخیري آیتونه د سورة بقره یعني قوله تعالی "ربنا لاتؤخذنا ان نسینا تر پایه پوري، وغفران لایشرک بالله من امته شیئا المقحمات، او بخښنه سوه هغه چاته چي نه

شریک وي د خدای ﷻ سره هیڅ شی له امت څخه دده ګناه کبائر، یعني خدای ﷻ وعده ورسره وکړه په مغفرت سره و امت ستا د کبائرو ګنهو رواه مسلم.

پوه سه: چي چونکه په تعذیب د بعض عصات د امت محمدیه کي احادیث صحیحه راغلي دي چي و حد ته د شهرت رسېږي فلا بد من التوفیق بینها وبین هذا الحدیث من تاویل، نو ددې حدیث تاویل دا دی چي د علیه السلام سره خدای ﷻ وعده وکړه چي زه به ستا امت ته بخښم کبیره ګنهونه، اما بتوبة کما هو الظاهر والمعلوم او یا په رحمت عامه سره خپل لمن شاء وان لم یتب، وهذا هو المرجو بجاه النبي ﷺ او برحمة من الله بعد العقاب الیسیر في النار، والحاصل انه لایخلد في النار من مات من امة محمد بلا توبة في النار بسبب ارتکاب الکبائر کما زعمه المعتزلة و الروافض خذلهم الله، وعن ابي مسعود الانصاري رضی الله عنه قال قال رسول الله ﷺ هغه دوه آیتونه له اخیره څخه د سورة البقره څوک چي په شپه کي ووایي هغه لره کافي او بس دي رواه الآئمة الستة، او له نعمان بن بشیر رضی الله عنه څخه روایت دی چي علیه الصلوة والسلام وویل چي خدای ﷻ یو کتاب لیکلی دی دوه زره کاله له مخه تر پیدا کولو د اسمانو او مځکو "انزل منه" او له هغه کتاب څخه یې نازل کړي دوه آیتونه، او په هغو سره یې سورة بقره ختم کړې ده، نو دا دوه آیته که په یو سرای کي درې شپې پرله پسې وویل سي، نو لېري ده چي بیا دي شیطان وهغه سرای ته نژدې سي، رواه البغوي رحمه الله ، او له ابي مسعود انصاري رضی الله عنه څخه روایت دی چي دغه دوه آیتونه د سورت بقره که څوک وروسته د ماخستن تر لمانځه ووایي کافي دي ده لره د قیام اللیل یعني التهجد، اخرجه بن عدي في الکامل مرفوعا الی النبي ﷺ، او له ابي سعید خدري رضی الله عنه څخه روایت دی قال قال رسول الله ﷺ هغه سورت چي په هغه کي بقره ذکر کېږي ترازو د قرآن دی، نو تاسي دغه سورت ذکر کوئ یعني زده کوئ یاست، ولي چي په زده کړه ددې سورت برکت دی او پرېښوول یې حسرت دی یعني غم دی، او طاقت ددې سورت نه لري بطلة، چا ورته وویل چي بطله څوک دي قال السحرة.

درويش وايي: چي ددې مبارک سورت په تفسير ما شورع وکړه د سهار تر لمانځه وروسته عند طلوع الشمس من يوم الجمعة (٢٠) شعبان المعظم من شهور سنه ١٤٢٦ هجرية قمرية، اللهم وفقني لتفسيرها بالخير والعافية والصحة والسلامة واجعله لوجهک الکريم ولهذا العبد ذکراً جميلاً وذخرا ليوم القيامة.

پوه سه: چي سورة آل عمران په اتفاق د مفسرينو رح په وفد کي د نجران چي نصارى وه او د بحث لپاره مديني منورې ته راغلي وه تر څلور اتيا، او بعض راويان وايي چي تر اتيا پوري نازل سوي دي، لکن د مفسرينو رح تر منځ په قصه کي د وفد د نجران په زيادت او نقصان سره اختلاف سته کما يظهر لمن طالع التفاسير المتعددة.

القصة: وفد د نجران ومديني منورې ته شپيته (٦٠) سپاره وه په دې شپېتو کي څورلس اشراف وه، او په دې څورلس کسانو کي درې سوه اولو الامر کسان وه چي په هغو کي يو امير د وفد و، او صاحب د مشورې د گرد و چي لقب يې عاقب و او نوم يې عبدالمسيح، او دوهم وزير او مشير الدولة و چي نوم يې ابهم و، او دريم اسقف و يعني تر ټولو لوى ملا چي د ټولو مدرسو د نجران رئيس اعظم و چي نوم يې حارثه بن علقمه و، او دې عالم ته يوازي نصارى د نجران عزت نه ورکاوه بلکې ټولو نصارى وو او بادشاهانو عزت ورکاوه، ولي چي ددوئ په عقيده دا سړى مجتهد د دين د نصارى وو يې باله، او دده پر نامه ډېري کليساوې په روم کي ملوک د روم جوړي کړي وې، چي په اوسني اصطلاح کي روميان وداسي شخص ته پاپاى روم وايي او چي د ټولو نصارى وو د کليساوو لوى شخصيت وي هغه ته پوپ جون پول وايي، څه وخت چي دغه وفد د نجران څخه ووتى ابو حارثه پر غاتره سپور و او دده ورور

کرز بن علقمه یې پر بغل ورسره روان و، نو د ابو حارثه غاتري نوک وواهه چې
نژدې و چې ابو حارثه ځندي ولوېږي، نو دده ورور کرز وویل "تعسا للابعد"
هلاک دي وي پر لېرې سړي چې مراد د کرز علیه الصلوة والسلام و، ابو
حارثه ورته وویل "بل تعست امک" کرز ورته وویل ولې دي دا خبره وکړه یا
اخي؟ ابو حارثه ورته وویل والله انه یعني رسول اللهﷺ هغه نبي دی چې موږ یې
انتظار درلودی یعني النبي العربي المبعوث في آخیر الزمان، نو کرز ورته
وویل چې ته یې پېژنې نو مانع د ایمان راوړلو دې پر هغه باندې څه دی، ابو
حارثه ورته وویل چې بادشاهان د نصاری وو موږ ته ډېر اموال راکوي، او زما
لوی احترام کوي، نو که زه پر هغه نبي ایمان راوړم دا ټوله اموال زما له لاسه
وځي او زما لوړ احترام له منځه ځي، نو دې خبرې د ابو حارثه د ورور کرز په
زړه کې قرار ونیوی الی ان اسلم کرز وکان کرز یحدث الناس بتلک الواقعة،
خیر وفد د نجران مدینې منورې ته ورسېدی او مسجد نبوي ته داخل سوه چې
علیه الصلوة والسلام د مازدیگر لمونځ کړی و، د دې وفد کسانو تر ټولو
بهترینې چوخې او ښې ښې جامې اغوستې وې او ډېر د فخر پتهوان یې پر اوږو
وه حتی بعض صحابه کرامو‌رضي الله عنهم چې دودئ دا د فخر جامې ولیدلې حیران پاته
سوه او داسې به یې ویل "مارئینا وفداً مثلهم" او د دوئ د لمانځه وخت
راغلی، او د نصاری وو دا دین او مذهب دی چې هر ځای چې وي د مشرق
وخواته لمونځ کوي، نو دوئ اراده وکړه په مسجد نبوي کې د مشرق وخواته
لمونځ وکړي او قبله د مسجد نبوي خو جنوبي وه، نو علیه الصلوة والسلام
وصحابه کرامو ته وویل چې پرې ایږدئ هرې خواته چې لمونځ کوي، نو دوئ
په مسجد نبوي کې د مشرق وخواته لمونځ وکړی، وروسته تر لمانځه هغه درو
مشرانو د وفد د علیه الصلوة والسلام سره په بحث شروع وکړه، گاهي به یې
ویل چې عیسی هو الله، ولې چې عیسیعلیه السلام مړي ژوندي کوله، او مور زاده
ړوند او د پیس مرض مریض به دده په دعاء جوړېدی او اخبار بالغیب به یې
باذن الله کاوه، او بل د خټو څخه به یې مرغه جوړ کړی چې پر پوه به یې کړه

هغه به ژوندی سو او پرواز به یې وکړی، او دا کارونه خو توله د خدای ﷻ کارونه دي، او ګاهي به یې ویله چي عیسی د خدای ﷻ زوی دی، ولي که زوی د خدای ﷻ نه وای نور پلار یې څوک دی، او ګاهي به یې ویله چي عیسی دریم خدای دی، ولي چي خدای ﷻ فعلنا وقلنا لفظونه استعمالوي چي ضمائر د متکلم مع الغیر دي، نو دا معلومه سوه چي د خدای ﷻ سره نور خدایان سته چي هغه نو عیسی او مور د عیسی ده.

درویش وایي: چي دا قولونه ددوئ سره مناقض دي، ولي چي عیسی ابن الله سي نو مریم به د خدای ماینه سي العیاذ بالله، او که عیسی پخپله خدای سي او یا ثالث ثلاثه سي، نو علاقه د نبوت دده او د زوجیة د مور دده خو د خدای سره قطع کېږي، خو بیا هم دوئ جاهلان په دې تناقض د اقوالو او افعالو نه پوهېدل او عناداً یې دا خبري کولې، نو رسول الله ﷺ ددوئ ته وویل "اسلموا" دوئ ورته وویل اسلمنا قبلک یعنون بعیسی، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل کذبتم یمنعکم من الاسلام ادعائکم لله ولداً" درواغ وایاست چي موږ مسلمانان یو، تاسي منع کوي له اسلام څخه چي تاسي خدای ﷻ لره ولد وایاست، نو تاسي څرنګه وایاست چي موږ خدای منو او سره ددې چي خدای ﷻ لم یلد ولم یولد دی، دوئ ورته وویل چي عیسی چي زوی د خدای نه وي نو پلار یې څوک دی؟ نو علیه السلام ورته وویل چي تاسي په دې نه پوهېږئ چي ولد به حتماً له پلار سره یو مشابهت لري، دوئ ورته وویل چي خبر یو، نو بیا علیه السلام ورته وویل چي تاسي نه یاست خبر چي خدای ﷻ حي لایموت دی او پر عیسی فناء او موت راځي، دوئ ورته وویل چي خبر یو، بیا علیه السلام ورته وویل چي آیا تاسي نه یاست خبر چي خدای ﷻ زموږ قادر دی پر هر شي او خالق دی د هر شي او حافظ دی د هر شي او رازق دی د هر شي، دوئ ورته وویل هو خبر یو، نو علیه السلام ورته وویل چي د عیسی علیه السلام یو شی د دغو کارو څخه په وسه پوره دی؟ دوئ ورته وویل یا، بیا علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي آیا تاسي نه یاست خبر چي

Scanned by CamScanner

پر خدای ﷻ پټ نه دی شی في السموات والارض، دوئ ورته وویل چي خبر یو، بیا علیه الصلوة والسلام ورته وویل چي آیا عیسی علیه السلام بیله تعلیمه د خدای ﷻ په ټوله مافي السموات والارض خبر دی، دوئ ورته وویل یا نه دی خبر، بیا علیه السلام ورته وویل چي تاسي نه یاست خبر چي زموږ خدای ﷻ وعیسی ته صورت ورکړی دی په رحم کي د مور کیف شاء، او زموږ خدای ﷻ نه خورک کوي او نه ښنبل کوي، او حدث هم نه لري، دوئ ورته وویل هو! خبر یو، بیا علیه السلام ورته وویل آیا تاسي نه یاست خبر چي عیسی د مور په رحم کي و لکه نوري ښځي چي په رحم کي کوچنی ساتي، او بیا د عیسی مور لنګه سوه لګه نوري ښځي چي لنګېږي، بیا لکه نورو کوچنیانو ته غذاء ورکول کېده عیسی ته هم دغسي غذاء ورکول کېده او وروسته یې ډوډی وغیره خوړله او اوبه یې ښنبلې او لازم له خوارک او ښناک سره حدیث وریېښېدی، دوئ ورته وویل هو خبر یو، نو علیه السلام ورته وویل نو څرنګه به صحیح وي ستاسي وینا چي عیسی خدای دی او یا د خدای زوی دی نو دوئ پټه خوله سوله و ابو عن الاسلام، نو خدای پاک د سورة د آل عمران له اول څخه بیا تر تقریبا اتیا (٨٠) آیته پوري دا قصه را نقل کړه

الٓمٓ ﴿١﴾

پوه سه: چي ابو یوسف یعقوب رحمه الله "الٓمٓ" مقطوع وایي په سکون د میم لکه نور مقطعات قرآنیة، او همزه د لفظ الله مفتوح وایي، للابتداء، او جمهور قراء په وصل سره وایي مفتوح المیم، او همزه د الله د لفظ ساقطوي په وصل کي، فقیل انما فتحت المیم لا لقاء حرکة الهمزة من لفظ الله علیها لیدل علی انها في حکم الثابت لانها اسقطت للتخفیف لا للدرج فا: المیم في حکم الوقف، او روح المعاني نقلاً عن البحر دا توجیه ضعیف ګڼلي ده، فراجع روح المعاني.

درویش وایي: چي زمخشري رحمه الله ددې توجیه تائید کړی دی حیث یقول

انما هي فتحة همزة الوصل من الله نقلت الى الميم، وانما جاز ذالک مع ان الاصل في همزة الوصل اسقاطها مع حركتها لان الميم كان حقها الوقف ومقتفى الوقف ابقاء همزه الوصل مع الحركة كما قرء به يعقوب رحمه الله لكنها اسقطت لتخفيف فابقيت حركتها لتدل على انها في حكم الثابت ونظراً الى ان الميم في حكم الوقف وليس بموقوف على قرائة الجمهور. ح، وقال سيبويه رحمه الله فتح الميم لالتقاء الساكنين الميم ولام الله على قرائة الوصل بل ثلث سواكن يعني الياء في لفظ ميم والميم في لفظها واللام في اسم الجلالة وحركت بالفتح لانها اخف الحركات ولم تكسر مع ان الساكن اذا حرك حرك بالكسر بسبب الياء لئلا يلزم توالي الكسرات، وقيل غير ذالک والله اعلم.

اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴿٢﴾

پوه سه: چي لفظ د الله مبتداء ده، او لا اله الا هو يې خبر دى، يعني مستحق د عبادت الله دى لاغيره كما يفعل عبدة الاصنام والكواكب وغيرها، او الحي القيوم يې بل خبر دى چي معنا يې داده چي هغه باقي دى لاسبيل اليه للموت والفناء، او دائم دى او قائم دى بتدبير الخلق وحفظه.

پوه سه: چي په صحيح حديث كي راغلي دي چي رسول الله كريم ﷺ وويل چي اسم اعظم په درې سورتو كي دى په سورت بقره كي "الله لا اله الا هو الحي القيوم" وفي آل عمران "الم الله لا اله الا هو الحي القيوم" وفي سورت "طه" وعنت الوجوه للحي القيوم نو چونكه په دې درو سورتو كي "الحي القيوم" فقط مكرر دى، له دې سببه بعض علماء وايي چي "الحي القيوم" اسم اعظم دى.

درويش وايي: چي تحقيق د اسم اعظم په دوهم جلد كي ددې تفسير مطالعه كړئ، وبالله التوفيق.

درويش وايي: چي په لمعات شرح مشكوة كي وايي چي اقوال د علماؤ په باره كي د اسم اعظم مختلف دي بعض وايي كه اسماء الهيه ټوله عظيمه دي لايجوز تفضيل بعضها على بعض، او ددې قول نسبت و امام اشعري او امام

باقلاني رح ته سوی دی، دوئ وایي چي هغه اعظمیت چي په احادیث مبارکه وو کي راغلی دی هغه په معنا د کثرة الثواب د داعي دی، او بعض علماءرح وایي چي اسم اعظم یوازي په علم کي د خدایﷻ دی ولم یطلع علیه احداً، او بعض علماورح په رڼا کي د احادیثو مبارکه وو ښولی دی.

درویش وایي: چي یو حدیث خو د مخه تاسو واورېدی، او په بل حدیث کي چي روایت یې ترمذي او احمدرح کړی دی د سعد بن ابي وقاصؓ څخه وایي چي رسول اللهﷺ وویل چي دعاء د ذي النون یعني یونسؑ چي دی د ماهي په نس کي و دا وه "لا اله الا انت سبحانک اني کنت من الظالمین" او علیه الصلوة والسلام زیاته کړه "لم یدع بها رجل مسلم الا استجاب له" و په مستدرک للحاکم رحمه الله کي راغلي دي چي اسم الله الاعظم چي په هغه څوک دعاء وکړي اجابت یې کېږي، او چي په هغه سره څوک سوال وکړي مسؤل یې ورکړه کېږي "لا اله الا انت سبحانک اني کنت من الظالمین" وفي حدیث آخر الذي رواه احمد واصحاب السنن الاربعة وابن حبان والحاکم رح عن یزیدؓ ان رسول اللهﷺ سمع رجلا یقول اللهم اني اسئلک باني اشهد ان لا اله الا انت، الاحد، الصمد الذي لم یلد ولم یولد ولم یکن له کفواً احد" فقال دعا الله باسمه الاعظم الذي اذا سئل به اعطي واذا دعی به اجاب، او حاکم ویلي دي چي دا حدیث صحیح دی پر شرط د شیخینو یعني البخاري ومسلم، او په بل حدیث کي چي روایت یې دغه مذکوره جماعت ټولو کړی دی له انس بن مالکؓ څخه دی وایي چي زه په مسجد یعني المسجد النبويﷺ کي ناست وم، او یو سړي لمونځ وکړی او داسي یې وویل "اللهم اني اسئلک بان لک الحمد لا اله الا انت الحنان المنان بدیع السموات والارض یا ذا الجلال والاکرام یا حي یا قیوم، فقال النبيﷺ چي دې سړي خواست وکړ، په اسم اعظم سره د خدایﷻ هغه اسم اعظم چي په هغه سره څوک دعا وکړي، قبلېږي او چي په هغه سره سوال وکړي مسئول ورکول کېږي.

درویش وایي: چي امام مظهري رحمه الله پخپل تفسیر کي یوه فائده سنیه ذکر

کړې ده، دی وايي چي كلمة التهليل په احاديتو كي د اسم اعظم په دې ډول راغلې ده "لا اله الا هو، يا "لا اله الا انت" او ده ويلي دي چي دغه دوه ډوله تهليل پورته دی تر "لا اله الا الله" ولي چي ضمير كه د "هو" وي او كه د "انت" وي وضع دی د ذات بحت الهي لپاره، نو په دغه دوه ډوله تهليل كي ذهن د ويونكي اولاً وذات خالص ته د خدای ﷻ نقل كېږي بدون ملاحظة اسم من الاسماء وصفة من الصفات وشان من شيونات الله ﷻ.

پوښتنه: لفظ "الله" خو هم اسم ذات خالص دی بدون ملاحظة الصفات والشيونات نو ضمائر تر لفظ د الله څه تفضيل لري؟

ځواب: هو لكن په لا اله الا الله كي خو اولاً ذهن و اسم ته نقل كېږي وروسته وذات بحت ته، بلكه په لفظ كي د الله گاهي ذهن و معبود بالحق ته نقل كېږي، نو بيا خو لفظ الله اسم صفت گرځي، لكن دا قدر د معبود بالحق او د نورو اسماء صفاتو لكه رحمن، غفار، كريم وغيره فرق دی چي معبود بالحق يستدعى الاتصاف بجميع صفات الكمال والتنزه عن جميع شوائب النقص والزوال فيكون لفظ الله بمعنى المعبود بالحق اشمل من سائر اسماء الصفات.

سوال: صوفيه كرام رح ولي ومريد ته اولاً لا اله الا الله ورښيي، او لا اله الا هو او يا لا اله الا انت نه ورښيي؟

ځواب: مبتدي مريد خو و ملاحظه ته د ذات بحت لار نه لري بلك په توسط د يو اسم او يا يو صفت به لار پيدا كوي، نو حاصل دا چي لا اله الا انت يا لا اله الا هو د منتهى ذكر دی.

پوښتنه: ستا له جواب څخه خو دا معلومېږي چي مبتدي ته د لا اله الا انت يا لا اله الاهو په ذكر كي كومه خاص فائده نه ده، او سره ددې چي په احاديثو شريفه مذكوره وو كي د منتهى او مبتدي فرق نسته لان خطابات الشرع الانور عامة لجميع المسلمين والمسلمات؟

ځواب: هو خطابات د شرع شريفي خو عام دي او زموږ د جواب خو دا معنا نه ده چي مبتدي په نوموړي تهليل كي هيڅ برخه نه لري، بلكه معنا يې

داده چي په تفاوت د استعداد او د اخلاص او د حضور قلبي مبتدي او منتهی فرق عمیق لري، پښتانه يو متل وايي دریاب كه لوی دی کاچوغه دي خپله ده، كما قال الشاعر.

بقدر الكد تكتب المعالي — ومن طلب العلى سهر الليالي
تروم العز ثم تنام ليلا — يغوص البحر من طلب اللالي

او شاعر فارسي وايي

نقصان زقابلست وگرنه على الدوام — فيض سعادتش بهمه كس برابراست

يو پښتون شاعر وايي

دا باران چي په همه خلگو اوري — مشرف کړی ذات د کمیا ولي

دروېش وايي:

الهي تبت عما كان مني — فكفر سيئا تي وارض عني
دا تفسير زما توښه د آخرت كي — هم سبب د عاصي د مغفرت كي
محبان اورندتصوير جانان در بغل — من نيزحاضرميشوم تفسير قرآن دربغل

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنْزَلَ التَّوْرٰىةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ

پوه سه: چي نزل آه خير د مبتداء محذوف دی ای هو نزل الآية.

او خدای ﷻ نازل کړی دی پر تا باندي كتاب يعني القرآن عبر عن القرآن باسم الجنس يعني الكتاب اشارةً الى تفوقه على سائر الكتب الالهيه كما يقال زيد هو الرجل متلبسا ذالک الكتاب بالحق ای الصدق في احكامه حالكونه مصدقا للكتب التي بين يديه ای قبله من التوراة والانجيل حيث نزل على من وصفه في الكتابين المذكورين، او يا دغه كتاب قرآن تصديق كونكی دی د ټولو كتب سابقه وو، ولي چي كتب الهيه په اصولو كي د دين سره موافق دي لكه توحيد او نبوت او ايمان بيوم القيامة والجنة والنار وغيرها من المعتقدات التبه په بعض فروع كي به سره مخالف وي، او

خدای ﷻ نازل کړی دی تورات یعنی پر موسی ﷺ او انجیل یعني پر عیسی ﷺ د مخه تر نزول د قرآن مجید، چي هغه تورات او انجیل هدایت دی د خلګو لپاره، ولي چي کتب الهیه ټولو خلګو ته دعوت ورکوي د توحید او د ایمان پر ټولو انبیا ع او پر ټولو کتب الهیه وو، او پر امتثال د اوامرو د خدای ﷻ او په اجتناب د منهیاتو وغیر ذالک.

پوښتنه: خدای ﷻ د قرآن په باره کي "نزل" چي ماضي ده له باب د تفعیل راوړه، او د تورات او انجیل په باره کي انزل وویل چي ماضي ده له باب د افعال سبب یې څه دی؟

ځواب: د صرفو په کتابو کي وایي چي تفعیل لپاره د تکثیر او تدریج دی، او افعال لپاره د یو وار دی والقرآن نزل علی محمد ﷺ نجما نجما وسورة سورة وآیة آیة في مدة نبوته ﷺ یعني په درویشت (۲۳) کاله، او تورات و انجیل دفعةً واحدةً نازل سوی دی.

سوال: خدای ﷻ فیما سیئاتي داسي وویلي دي "وانزل الفرقان" یعني په ماضی د باب افعال؟

ځواب: قرآن مبارک د لوح محفوظ څخه و سماء الدنیا ته جملةً واحدةً راغلی دی په لیلة القدر کي د میاشتي د روژې، ففي القرآن جهتا الانزال والتزیل معاً بخلاف الکتابین الاولین لان فیهما جهة الانزال فقط.

پوه سه: چي بعض مفسران رح وایي چي له فرقان څخه ټوله کتب سماویه مراد دي لانها تفرق بین المحق والباطل، او بعض وایي چي مراد ځندي قرآن کریم دی وهو الارجح لشیوع هذا الاسم في القرآن العزیز.

سوال: قرآن کریم خو دمخه ذکر سو في قوله تعالی "نزل علیک الکتاب" نو په بیا ذکر کي څه حکمت دی؟

ځواب: حکمت یې تعظیم د شان د قرآن دی او اظهار د فضلیت د قرآن دی.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾

په تحقیق هغه کسان چي کفر کوي یعني انکار کوي له یو شي څخه د

آیاتو د خدای سواءً کانت من القرآن او غیره من الکتب المنزلة علی سائر الانبیاء ع، او روح البیان یې په قرینه د مقام تفسیر په آیات قرآنیه او په معجزاتو د علیه السلام کړی دی وعلی التقدیرین دوئ لره عذاب شدید سته یعني په ورځ د قیامت به په دوږخ کي وي او خدای ﷻ غالب دی څوک یې نه سي منع کولای له عذاب څخه د یو چا که څه هم فرعون او نمرود وي، او خدای ﷻ مالک د انتقام دی.

پوه سه: چي انتقام د "نقمة" څخه ماخوذ دی چي معنا یې عقوبة المجرم ده.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ۝٥

په تحقیق پر خدای ﷻ نه پټیږي یو شی په مځکه کي او په اسمانو کي.

پوه سه: چي له عالم څخه خدای ﷻ تعبیر په مځکه او اسمانو سره وکړی، او سره ددې چي عالم نور جزئیات هم لري، له دې سببه چي حواس انسانیه پر دغو دوو منحصر دي، او مځکه یې تر اسمانو دمخه کړه، ولي چي مقصود دلته دادی چي له خدای ﷻ څخه هیڅ عمل د بندګانو پټ نه دی، نو خدای ﷻ به ودوئ ته جزاء ورکوي په ورځ کي د قیامت فهو کالدلیل علی قوله تعالی ان الذین کفروا آه.

هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝٦

او خدای ﷻ هغه ذات مقتدر دی چي تاسي ته صورتونه درکوي یعني په ارحامو کي د مندو ستاسي څرنګه چي یې اراده وي، یعني نر وي او که ښځه، تور وي او که سپین، تام الاعضاء وي او که ناقص الاعضاء وي، جګ وي که ګردی او که میانه، ښائسته وي که بدرنګه.

فائده: په دې آیت کي رد دی پر نصاری وو چي وایي عیسی خدای دی او یا د خدای زوی دی لان من صور في الرحم وعیسی منهم یمتنع انیکون الها او ابناً له تعالی لان من في صور في الرحم بعرضة من الزوال والفناء والله تعالی او ولده فرضاً منزه عن ذالک کما لایخفی، او نسته معبود بالحق بېله خدایه او خدای ﷻ غالب او د حکمت څښتن دی، او په بخاري او مسلم کي په

روایت د ابن مسعود ﷺ راغلي دي، دی وایي چي حدثنا رسول اللهﷺ وهو الصادق المصدوق ان خلق احدكم يجمع في بطن امه اربعين يوماً نطفة ثم تكون علقة مثل ذالک ثم مضغة مثل ذالک ثم يبعث الله الملک اليه باربع كلمات فيكتب رزقه وعمله واجله او شقي او سعيد وان احدكم يعمل بعمل اهل الجنة حتى مايكون بينه وبينها الا ذراع فيسبق عليه الكتاب فيعمل بعمل اهل النار فيدخلها وان احدكم ليعمل بعمل اهل النار حتى مايكون بينه وبينها الا ذراع فيسبق عليه الكتاب فيعمل بعمل اهل الجنة فيدخلها، قاضي بيضاوي رحمه الله وايي چي مراد له دې كتاب ښځه اظهار دی د دغو شيانو وملكي ته والا فقضاء الله سابق على ذالک.

درويش وايي: چي بعض ملايان چي ددغه حديث ترجمه وعوامو ته وکړي، او بيان د مراد د حديث نبوي مذكور وعوامو ته بالتفصيل بيان نه کړي، نو ډېر عوام دغه ملايانو د جبريه ومذهب ته دعوت کړه، ولي چي جبريه وايي چي ټوله کارونه چي موږ كوو كه د خير كارونه او كه د شر هغه خدایﷻ په موږ جبراً كوي ولا اختيار لنا في فعل من الافعال، وعلى هذا المذهب الخبيث د انبياء عليهم السلام را استول د خلگو د هدايت لپاره او نازلول د كتاب، لپاره د خير او شر ښولو لپاره ټول بې فائدې گرځي نعوذ بالله من ذالک، نو ملا صاحب چي ددې حديث د ترجمې تفصيل وعوامو ته ونه کړي، نو عوام وايي كه زه زنا وكړم نو ولي خدای پاک ما دوزخ ته اچوي زنا خو خدای په ما وكړه او دغه رنگه نور معاصي، او دا بعينه مذهب الجبرية الملعونة كما لايخفى.

درويش وايي: چي تفصيل ددې حديث چي د جبر خلاص وي دا دی چي خدایﷻ په علم ازلي سره په دې خبر و چي فرعون، نمرود، ابو جهل مثلاً پخپل اختيار وقت التكليف من الله به كفر مختاره كوي او تر اخيره عمره به پر هغه كفر پاته وي څو چي پر كفر به يې موت وي فذالک هو الشقي، او په دې هم خدایﷻ په علم ازلي خبر و چي ابوبكر، عمر، عثمانﷺ مثلاً په نيز د

ارسال الرسول محمد ﷺ به ایمان پخپل اختیار راوړي بدون الجبر من الله، او پر هغه ایمان به پاته وي تر مرګه پوري فذالک هو السعید، ثم امر الله تعالی الموکل بالرحم ان یکتب الاول شقیاً والثاني سعیداً، ثم ان الله عزوجل علم بالعلم الازلي ان فلاناً یکون عند التکلیف یختار باختیاره الاسلام ویکون علیه طول عمره حتی اذا قرب اجله جداً یختار باختیاره الکفر بسبب من الاسباب ویموت علی ذالک الکفر و.ن فلاناً یکون کافراً في ابتداء عمره باختیاره ثم اذا قرب عمره الی الآخیر و.رب اجله جداً یختار الاسلام باختیاره فیموت مسلماً، نو دا دوه کسه یعني مـ.ـتار الاسلام في اخیر عمره ومختار الکفر عند اجله یعلمه الله الملک فیکتب کذالک، وهذا معنی قوله علیه السلام فیسبق علیه الکتاب فیدخل الجنة او النار، یعني هغه سابق کفر او اسلام چي ملکي لیکلی وو چي هغه کفر او اسلام هم د خپل اختیار کړی و ده ته راوړاندي سو، وهذا معنی قوله علیه السلام في حدیث آخر المتفق علیه چي څه وخت چي علیه السلام د سعید او د شقي د نوشتې خبره وکړه حین کون الولد في بطن امه، او اصحابو پوښتنه ځندي وکړه "افلا نتکل علی الکتاب وندع العمل، قال لا فکل میسر لماخلق له" الحدیث.

درویش وایي: چي دا معنا ددې قول د اهل السنة والجماعت ان العبد کاسب والخالق هو الله تعالی" یعني بنده به صرف اراده د کار د خیر یا شر کوي، او داغه هم دده قدرت چي خدایﷻ بنده ته ورکړی فائده ده لکن خالق د اسبابو او د آلاتو او شرائطو د کار د خیر او شر هو الله تعالی، وهذا معنی قوله علیه السلام فکل میسر لما خلق له.

پوه سه: چي د معاصیو مثال په نېز د جبریه وو دادی لکه یو سړی چي د بل سړي لاسونه او پښې وروتړي او مخ او ټول بدن یې په نجاست او مرداری ور ککړ کړي، نو دا سړی خو د ملامتیا او د عذاب وړ نه دی، ولي مجبور وو، او د طاعات مثال په نېز د جبریه وو دادی چي یو سړی وي کالي او بدن یې ډېر خیرن وي نو بل سړی په زوره دده بدن او کالي پاک ور پرېمینځي، نو

دا سړی قابل د مدح او د انعام او د ثواب مستحق نه دی ولي خو دده سره جبراً بل چا دا کار وکړی.

درویش وایي: چي مفاسد د مذهب د جبریه وو ښخي ډېر دي، والمذکور النموذج من مفاسد هذا المذهب.

فائده: د جبریه مذهب خو دا و چي درویش یې بیان وکړی، او معتزله وایي چي هر بنده د هر کار د خیر او شر خالق پخپله دی، ویشهد بابطال مذهبهم آیات القرآن في مواضع متعددة، وایضا یشهد بابطال مذهبهم الآحادیث النبویة التي تبلغ حد الشهرة وتفصیل مذهبهم ورده في کتب عقائد اهل السنة والجماعة کشرح العقائد وشرح المقاصد للعلامة التفتازاني رحمه الله وشرح المواقف للسید الجرجاني رحمه الله وغیرها، او مذهب د اهل السنة والجماعت متوسط بین الجبر والخالقیة دی، یعني بنده صرف کاسب دی په دې معنا چي صرف دی اراده او قصد خپل وکار ته خیر یا شر مصرفوي او خالق د افعالو د بنده که خیر وي او که شر وي فقط خدای جل جلاله دی، ولهذا ورد خالق کل شیئ وفعل العبد ایضا شیئ.

درویش وایي: دا و مفصل بیان د حدیث مذکور والله الموفق، نو ملایان وعوامو ته دغه حدیث نبوي سره ددغه تفصیله باید وکړي لیخرجونهم من ظلمات الجبر.

هُوَ الَّذِيٓ أَنزَلَ عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ مِنۡهُ ءَايَٰتٞ مُّحۡكَمَٰتٌ هُنَّ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ

او خدای جل جلاله هغه ذات دی چي نازل کړی یې دی پر تا کتاب یعني قرآن الکریم چي بعض د هغه کتاب آیتونه دي محکم چي هغه اصل د قرآن دي چي د هغو عبارات په داسي شان دي چي پر سامع نه مشتبه کېږي، لکن په شرط ددې چي سامع په لغت عربي خبر وي، یعني بمفرداتها ومرکباتها الناقصة کالمرکب الاضافي والمرکب التوصیفي ومرکباتها التامة کالجمل الخبریة والجمل الانشائیة من الامر والنواهي وغیر ذالک من مفهومات النصوص ومنطوقاتها ومقتضیاتها.

پوه سه: چي خدای ﷻ قرآن مبارک ټوله محکم بللی دی في قوله تعالی "الٓرٰ کتاب احکمت آیاته" او ددې معنا داده چي قرآن مبارک ټوله حق دی لاریب فیه، او صحیح دی لاتناقض فیه، او محفوظ دی د خلل او نسخ څخه، او په بل ځای کي ټوله تشابه بللی دی یعني في قوله تعالی "کتابا متشابها" نو معنی یې داده چي د قرآن بعض آیتونه د نورو سره مشابه دي په صحت کي د معنا او په حقیقت د مدلول، او په بعضو آیتو کي یې قرآن دوه قسمه کړی دی، محکم او متشابه لکه په دې آیت کي.

پوښتنه: خدای ﷻ ټوله قرآن ولي محکم نه گرځاوه؟

ځواب: چي په متشابه کي امتحان دی په منځ کي د ثابتین علی الحق او متلزیزینو فیه کما سیئاتي.

پوښتنه: محکمات آیتونه خو ډېر دي، نو څه حکمت الهي دی چي ام الکتاب یې په صیغه د جمع نه ووایه؟

ځواب: محکمات ټوله پر منزله د ام واحد دي لان الاحکام المفروضة تؤخذ من جمیعها لا من کل واحدة منها، ولله در صاحب روح البیان حیث قال في تفسیر ام الکتاب ای اصل فیه وعمدة یرد الیها غیرها بالتاویل، ثم قال فالمراد بالکتاب کله والاضافة بمعنی في، واما المظهري رحمه الله فجعل ام الکتاب ای لفظ اللام والاضافة الی الکتاب ببیان المعاني المتعددة بالنسبة الی المتعلمین کالمتشابهات في صعوبة فهم المراد من اللام والاضافة الی الکتاب فارجع الی تفسیره.

درویش وایي: چي امام مظهري رحمه الله څېړنه د محکماتو قرآنیه و په دې ډول کړې ده چي د محکم مراد به یا بلا تامل وسرې ته یعني متعلم ته معلومېږي نحو قوله تعالی قل تعالوا اتل ما حرم ربکم علیکم وقوله تعالی وقضی ربک ان لاتعبدوا الا ایاه وقوله تعالی لیس کمثله شيئ، وامثال ذالک، او یا به یې مراد پسله تامل او د طلب معلومېږي من غیر حاجة الی بیان من الشارع کقوله تعالی السارق والسارقة فاقطعوا ایدیهما، نو سړی

چې په دې آیت کې لږ فکر وکړې نو کیسه بر ته به یې شامل بولې بطریق الاولی، لان السرقة اخذ مال مملوک لغیره خفیةً، او کیسه بر خو د ویښ او بیداره سړي څخه چې په صدد کې د حفظ د مال هم وي په یوه نوع د غفلت څندې وړي، نو د کیسه لاس پرې کېږي، او د کفن کښ لاس نه پرې کېږي، ولې چې د معنا د سرقه پکښې ناقصه ده، ولې چې کفن د میت مملوک د چا نه دی له دې جهته چې مړی په اعتبار د احکامو د دنیا لکه جماد دی لایصلح للمالکیة او حق د ورثه وو په مال پورې دده وروسته تر تکفین تعلق پیدا کوي، نو کفن خو دمخه ورکړه سوی دی، نو ددوئ ملک هم نه دی، او بعض فقهاءرح چې وایي علت د نه پرې کېدو د لاس د کفن کښ دادی چې کفن د مړي مال محفوظه نه دی، ولې چې مړی خو حافظ نه سي کېدای، نو څکه دوئ وایي چې که قبر په بیت مقفل کې و او کفن کښ کفن څندې یو وړی، لاس یې پرې کېږي لوجود حفظ الکفن بالبیت المقفل.

درویش وایي: چې صحیح دلیل د مظهري رحمه الله دی او د بعضو فقهاورح خبره صحیح نه ده، او داغه رنګه "وارجلکم الی الکعبین" في آیة الوضوء وروسته تر فکر او غور دا معلومېږي چې عطف پر مغسول دی یعنې وجوهکم یا ایدیکم، اما علی تقدیر نصب ارجلکم فظاهر، واما علی تقدیر الجر فهو ایضا معطوف علی المغسول والجر للجوار ولیس بمعطوف علی روٴسکم حتی یکون وضیفة الرجلین المسح في الوضوء کما یقوله الشیعة، والدلیل علی ذالک ضرب الغایة یعني الی الکعبین لان المسح لیس له غایة انما الغایة للمغسول کما في قوله تعالی "وایدیکم الی المرفقین" وکذا قوله تعالی "ثلثة قروء" ولې چې لفظ د ثلثة اسم عدد لایقبل الزیادة ولا النقصان فبعد التامل القلیل یظهر ان القرء وان کان لفظا مشترکا بین الحیض والطهر، لکن مراد په آیت مذکوره کې حیض دی نه طهر لکه امام شافعي رحمه الله چې وایي، ولې چې طلاق مشروع او سني خو هغه دی چې په طهر کې وي، نو که سړی ماینې ته طلاق په طهر کې ورکړي چې بعض ایام یې تېري سوي وي، نو که دغه طهر

په عده کي حساب کړې نو خو درې طهره پوره نه سوه، بلکه اول طهر خو ناقص دی، او که هغه طهر په عده کي نه سي حساب یلزم الزیادة علی الثلثة کما لایخفی، او چي عده حیض سي لایلزم شیئ من الزیادة والنقصان لان بعد الطهر الذي وقع فیه الطلاق یعتد بثلث حیض کوامل فافهم، وکذا قوله تعالی قواریر من فضة یظهر بعد التامل ان اواني الجنة في الصفاء کالقارورة وفي البیاض کالفضة، مظهري مع زیادة کثیرة من المعاصي.

درویش وایي: چي ترجمه ددې آیت او تفصیل چي روح المعاني بیان کړې ده د مطالعه کونکو د تفسیر ایوبي ډېر لوړ دی، لهذا هغه تفسیر ما په دې عام الفهم تفسیر کي ونشر ته ونه سپاره، او د روح البیان تفسیر په مختصره توگه وتفسیر مذکور ته د مظهري راجع کېږي.

وَأُخَرُ مُتَشَٰبِهَٰتٌ

پوه سه: چي اخر جمع د اخری ده، او معدول دی د اخر من څخه او یا د الاخر څخه، نو ځکه غیر منصرف دی للعدل والوصف کذا في البیضاوي والمظهري.

پوه سه: چي متشابه په معنا عامه سره هغه آیت یا کلمې ته د قرآن مبارک وایي چي عارف باللغة العربیة یې په معنا نه پوهېږي نه په اول وهلت سره او نه بعد التامل او نه بعد الطلب حتی چي بیان یې شارع په عبارت محکمه سره ونه کړی، نو هلته به یې مراد ښکاره کېږي چي دې ته په اصطلاح د اصولینو مجمل وایي، کالصلوة والزکوة والحج والعمرة وآیة الربوا او نحو ذالک، او که بیان د شارع له خوا نه سو پیدا، دا نو متشابه اصطلاحي بولي او هم دغه معنا دلته مراد ده، کالمقطات القرآنیة وید الله فوق ایدیهم، وقوله تعالی الرحمن علی العرش استوی.

فائده: متشابهات اصطلاحیه په اعمالو پوري د بندگانو اړه نه لري والا یلزم التکلیف بما لایطاق.

پوښتنه: څه حکمت الهي دی چي مجملات یې مفصل را نه وړه؟

ځواب: حکمت الهي دادی چي د علماؤ د امت مرحومه فضل مسلمانانو ته ښيي، په دې معنا چي د علماؤ په زړو کي به حرص پيدا کړي چي دوئ به کوشش وکړي چي هغه علوم اول ځان ته حاصل کړي چي فهم د مجملاتو پر هغو موقوفه وي کعلم اللغة والنحو والصرف وعلم الآحاديث النبويةﷺ او نور، نو دوئ به خبر سي په معنا د مجملاتود قرآن کريم او يا په مجملاتو د احاديث نبويه وو، او دوئ به قادر سي پر توفيق بين المجملات والمحكمات، نو دوئ ته به خدای پاک درجات العلی ورکړي، وبهذا قال رسول اللهﷺ علماء امتي كانبياء بني اسرائيل" په دغه حديث کي د مساجدو امامان يا خطيبان د جوامعو مراد نه دي کما يزعمونه، بلکه مراد مجتهدين د امت مرحومه دي كالامام الاعظم سراج الامة ابي حنيفه والامام الهمام مالک بن انس والامام القمقام محمد بن ادريس الشافعي والامام المعظم احمد بن حنبل رحمهم الله تعالی ورضی عنهم، وهكذا ائمة الفتاوی في كل مذهب و اصحاب الترجيح وغيرهم كثرهم الله تعالى وجمع بيني وبينهم في دار كرامته تعالى يوم القيامة.

بيت

چار چيز اورده ام شاها كه در گنج تو نست عاجزى ومكسينى فقر گناه آورده ام

بيت

ايوبي لمن کړه ټينګه د اغنياو د امت ته که غواړي چي ما خدای ورولي جنت ته

فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ

الفاء لتفصيل حال السامعين للقرآن العظيم، يعني هغه کسان چي په زړو کي يې ميل وي له حق څخه وخواهشاتو باطله وو ته، نو هغه پلټنه کوي او بحث کوي په ظاهر د متشابهاتو قرآينه وو، او اعراض کوي له محکماتو څخه د قرآن، او يا تاويل بالباطل کوي لپاره د فتنې، او په شک کي اچول د مسلمانانو په دين کي، يعني مسلمانانو ته وايي چي فلانی آيت متشابه نقيض دی د فلاني محکم آيت.

پوه سه: چي شان نزول ددې آیت بعض روات وایي چي وفد د نجران وو چي د علیه الصلوة والسلام سره یې په باره کي د عیسی علیه السلام خبري او بحث کاوه، نو دوئ وویل چي ته نه وایي چي عیسی کلمة الله و او روح و د خدای له خوا څخه؟ علیه السلام ورته وویل چي هو! زه وایم قالوا حسبنا یعني دغه زموږ بس دی چي عیسی ابن الله و، او بعض روات وایي چي حیي بن اخطب او کعب بن الاشرف او نور یهودیان و علیه السلام ته راغله چي موږ خبر سوي یو چي پر تا باندي "الم" نازل سوی دی؟ علیه الصلوة والسلام ورته وویل هو نازل سوی دی، نو حیي بن اخطب ورته وویل که دا حق وي نو مده ستا د امت یو اویا (۷۱) کاله ده، نو علیه الصلوة والسلام ورته خندل لاتقریراً بل تعجباً لجهله چي ده کلام الهي عربي پر حساب د ابجد حمل کړی او سره له دې چي حساب د ابجد خو حادث دی او کلام الهي قرآن مجید خو قدیم دی، نو حیي مذکور ورته وویل هل غیرها، نو علیه الصلوة والسلام ورته وویل "الرا" حیي ورته وویل چي دا خو تر "الم" ډېر سو، بیا علیه الصلوة والسلام ورته وویل "المص المرا" نو حیي ورته وویل لقد خلطت علینا بایتها ناخذ، فانزل الله تعالی هذه الآیة

او ابن جریح رحمه الله وایي چي دا آیت په منافقینو کي نازل سوی دی، او حسن بصري وایي چي په خوارجو کي نازل سوی دی، وقیل هم جمیع المبتدعه.

پوه سه: چي امام مظهري وایي لفظ عام دی لجمیع من ذکر وجمیع اضاف المبتدعة.

وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ

عطف دی پر ابتغاء الفتنة باندي یعني لپاره د طلب د تاویل د متشابه، یعني تاویل د متشابه پر طریقه د خپلو خواهشاتو زائغه وو، او ګاهي تاویل د متشابه غوښتنه بناء پر جهل وي په معاني و د قرآن فقط، لکه بعض متاخرین د فرق مبتدعه و یا متقدیمن د منافقینو د عصر نبوي ﷺ یا وروسته تر هغو بقایا د منافقینو.

وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ

او هیخ علم نه لري پر تاویل د متشابه من الآیات موافق د ما اراد الله سره مگر خدایﷻ.

پوښتنه: په الا الله کي خو علیه الصلوة والسلام هم داخل دی، نو آیا علیه السلام هم علم په تاویل د متشابه نه درلودی؟

ځواب: دا حصر اضافي دی یعني نظر وعمومي اهل علم ته دی، او علیه السلام ځندي مستثنی دی، بدلیل قوله تعالی "ثم ان علینا بیانه" ولي چي ددې آیت معنا داده چي خدایﷻ وعلیه السلام ته وویل بیا پر ما دي بیان د قرآن محکمه و متشابهه نو د ټوله قرآن بیان ضروري او لازم دی، ولا یجوز انیکون منها غیر مبین له علیه الصلوة والسلام والا یخلو الخطاب عن الفائدة ویلزم الخلف في وعده تعالی بقوله ثم ان علینا بیانه، والحق ان المتشابهات اسرار مکتومة بین اللهﷻ ورسولهﷺ کمایدل علیه ماجاء في الحدیث الصحیح ان جبرئیل لما انزل قوله تعالی "کهیعص" فکل حرف تکلم به جبرئیل قال علیه الصلوة والسلام فهمت فتعجب جبرئیل من علمهﷺ مع ان جبرئیل حامل ولم یعلم ما اراد اللهﷻ، مظهري و درویش عاصي.

پوه سه: چي بعض فقهاء او مفسرین ویي چي وقف پر الا الله لازم دی، والراسخون مبتداء ده، او یقولون یې خبر دی وهذا هو المشهور من مذهب الحنفیه، لکن صاحب د روح البیان چي حنفي هم دی وقف پر الا الله لازم نه بولي، بلکې پر والراسخون عطف بولي او دی داسي عبارت په لیل کي وایي فان الله تعالی لم ینزل شیئا من القرآن الا ینتفع به عباده ویدل به علی معنا اراده، فلوکان المتشابه لا یعلمه غیر تعالی للزمنا للطاعن مقال، وهل یجوز انیکون رسول اللهﷺ لایعرف ولایعلم معنی المتشابه.

درویش وایي: چي دمخه موږ وویل چي دا امکان نه لري.

واذا جاز ان یعرف المتشابه (او سره له دې چي په الا الله کي خو علیه الصلوة والسلام هم داخل دی) جاز ان یعرفه الربانیون من صحابتهﷺ وان لم یعرفه

النبي ﷺ وصحابته ﷺ والعلماء الراسخون وقالوا علمه عند الله لم يكن لهم فضل على الجهال لانهم جمعيا يقولون ذالک ولم يزل المفسرون الى يومنا هذا ويؤلون كل آية ولم نرهم ان يقفوا شيئ من القرآن فيقولون هذا متشابه لا يعلمه الا الله بل فسروا نحو حروف التهجي وغيرها انتهى عبارة روح البيان.

درويش وايي: چي صاحب د روح البيان په دې کي سهوه دی چي عليه الصلوة والسلام يې د صحابه ﷺ او علماء راسخين سره يو ځای کړی يعني چي عليه الصلوة والسلام او صحابه کرام او علماء راسخين په ګډه سره وايي لا يعلم تاويله الا الله، وليس كذالک لما قلنا ان هذه الآية مستثنى عنها رسول الله ﷺ بقرينة قوله تعالى ثم ان علينا بيانه لان هذه الآية تشتمل بيان المتشابهات والمحكمات كله وقد مر ان القصر اضافي، وهذه المتشابهات سر بين الله ورسوله ﷺ.

پوښتنه: نو چي عليه الصلوة والسلام په تاويل د متشابهاتو خبر و، نو بايد بعض خاص صحابه وو ته يې دا تاويل ورښوولی وای؟

ځواب: د سر بين الله ورسوله معنا خو داده چي هيڅ څوک به نه په خبر وي، وما قال يلزم للطاعن مقال ممنوع لانه لما علم رسوله ﷺ بتاويله فلا مساغ للطاعن بان بقوله فما فائدة نزولها لان المقصود في نزول المتشابهات هو بيان الاسرار لرسوله ﷺ، وبيان الاسرار غير لازم عليه الصلوة والسلام، الا ترى ان عليه الصلوة والسلام لم يفشو جميع الاسرار الواقعة بينه وبين ازواجه المطهرات في وقت الجماع لاحد من الصحابة وغيرهم فاذا كانت هذه الاسرار مصونة من الافشاء كانت الاسرار الواقعة بين الرب المجيد والحبيب مصونه عن الانشاء لاحد بالطريق الاولى، وما قال لم يكن للعلماء الراسخين فضل على الجهال آه ممنوع لان فضل العلماء الراسخين والصحابة على الجهال ليس محصورا في بنان تاويل المتشابهات بل للصحابة وللعلماء الراسخين فضائل كثيرة في فهم معاني مشكلات القرآن وشيون نزول الآيات بل في بيان اسرار المحكمات التي لا تعرفها الجهال وما قال اذا جاز ان يعرف رسول الله ﷺ جاز ان يعرفه الربانيون آه قلنا

الملازمة ممنوعة لان المتشابهات اسرار بين الله عزّ وجلّ وحبيبه ﷺ وليست باسرار بين الصحابة ﷺ والتابعين والعلماء الراسخين رح فكيف يعرفون تاويله وما قال لم يزل المفسرون الى مومنا هذا آه، قلنا نعم لكن بالتاويلات الظنية ولهذا يؤل بعض الصحابة ﷺ والتابعين والمفسرين رح "الم" مثلا بتاويلات متنوعة وهكذا سائر المقطعات القرآنية يفسرونها بتاويلات بينها بعد السماء والارض، فلو كان لهم علم يقيني لاولوا المتشابهات على طريقة واحدة، ولنعم ماقال صاحب نور الانوار المفسر لآيات الاحكام الواردة في القرآن بتفسير يقال له التفسير الاحمدي ومقالته في نور الانوار ان النزاع بين من يقول ان الراسخون في العلم يعلمون تاويل المتشابهات انهم يعلمون تاويلها الظني ولهذا اختلفوا في تاويل المقطعات القرآنية اختلافاً بيناً وبين من يقول انه لا يعلم تاويلها الا الله ان لا يعلم تاويلها اليقيني بان هذا المعنى هو مراد الله تعالى قطعاً فالنزاع راجع الى النزاع اللفظي، وقد علمت مما قررنا سابقا ان رسول الله ﷺ خارج من هذا الحصر لانها اسرار بينه تعالى وبين حبيبه ﷺ.

درويش وايي: وهذا هو الحق الذي يعض عليه بالنواجز وقد طالعت التفاسير المتنوعة فكلها او جلها يوافقها راى العبد الضعيف ولله الحمد على ما وفقني لتفصيل هذا المقام كما هو حقه.

درويش وايي: چي زه خو په حقيقت كي خوشه چين د كتابو د مفسرينو رح يم لكن لدفع طعن الطاعنين وشبهة الزائغين واعلاء شان سيد المرسلين ﷺ اضطررت الى تطويل الكلام والجواب عن دلائل روح البيان، فلا تلوموني ايها الحساد ولوموا انفسكم والله الموافق.

وَالرّٰسِخُوْنَ فِى الْعِلْمِ يَقُوْلُوْنَ اٰمَنَّا بِهٖ

پوه سه: چي دمخه موږ ووېل چي بعض قراء او فقهاء وقف پر الا الله باندي لازم بولي، او الراسخون في العلم" مبتداء بولي "يقولون" يې خبر بولي، او هغه علماء چي والراسخون عطف بولي پر "الله" باندي هغه د "يقولون" جمله حال بولي له "الراسخون" څخه والتقدير قائلين آمنا به.

فائده: عطف د "الراسخون" پر لفظ الله قول دی د مجاهد او ربیع رح او ابن عباس﷛، او اکثر قراء او فقهاء پر دې رايي دي چي کلام پر الا الله پوره سو والراسخون في العلم جملة مستانفة والواو للاستيناف، وهو قول ابي بن کعب وعائشة وعروة بن الزبير﷛، ورواية طاؤس عن ابن عباس﷛ وقول حسن بصري واکثر التابعين واختاره الکسائي والاخفش رح، او ددې مذهب تاکيد کوي قرائت د ابن مسعود﷛ "ان تاويله الا عندالله والراسخون في العلم يقولون آه" ولي چي پر دې قرآئت عطف د "الراسخون" پر لفظ د الله نه سي کېدای، ولي لفظ د الله پر دې قرائت مجرور دی په اضافت سره د عند، او لفظ د والراسخون مرفوع دی بالواو والنون کما هو اعراب الجمع المذکر السالم، او داغه رنګه د عدم عطف د الراسخون تائيد کوي قرائت د ابي بن کعب﷛ سيد القراء ويقول الراسخون في العلم آمنا به آه.

درويش وايي: چي په دې آراوو او قرائتو سره تقويه پيدا کړه تضعيف د درويش قول لره د روح البيان کمامر فافهم.

پوه سه: چي مراد له الراسخون څخه هغه کسان دي چي په دين کي د اسلام محکمه وي او په اسلامي امورو کښي يې هيڅ شک او شبه په زړه کښي نه ور ګرځي، وهم في الحقيقة اهل السنة والجماعة، چي دوئ کتاب الله او سنت نبوي بېله اتباع د خواهشاتو نفسانيه وو د زامي په غاښو کي ټينګ نيولي دي، او په تفسير کي د قرآن په صحابه کرامو او په تابعينو او تبع تابعينو رح پسي اقتداء کوي لانهم من اهل خير القرون بشهادة رسول الله ﷺ، او رد د متشابهاتو د قرآن او احاديثو بنويه وو محکماتو کوي، او تر خپلو خواهشاتو نفسانيه وو تېر وي، په حديث کي د ابي درداء﷛ راغلي دي چي له عليه الصلوة والسلام څخه چا پوښتنه وکړه چي راسخون في العلم څوک دي؟ عليه الصلوة والسلام ورته وفرمايله "من برت يمينه" يعني په قسم کي ځان نه حانثوي "وصدق لسانه" او ژبه يې رشتيا وايي "واستقام قلبه" او زړه يې له شک او شبهې څخه خلاص وي او پر دين مستقيم وي "وعفف بطنه وفرجه" او

ساتلی یې وي خپل نس یعني له حرامو څخه، او خپل فرج یعني له زنی څخه، او استمنا بالید څخه الا عند الضرورة یعني تسکین الشهوة لا قضاء الشهوة، او دوئ وایي چي زموږ ایمان دی پر متشابه.

پوه سه: چي دا جمله یا خبر دی د والراسخون څخه که وقف پر الا الله وکړه سي، او یا حال دی له والراسخون څخه که عطف پر لفظ الله سي والمعنی قائلین آه.

كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا

یعني هر یو له محکم او متشابه څخه که موږ په پوهېږو او که نه نازل له جانبه څخه د خدای ﷻ دي فعلینا الایمان بالکل بدون التلبیس والتاویلات الزائغة.

فائده: امام مظهري رحمه الله وایي په توجیه د قول د بغوي رحمه الله چي وایي چي وقف پر الا الله باندي اقیس او اشبه دی آه، نو مظهري رحمه الله وجه دا ویلې ده چي استثناء له نفي څخه اثبات دی باجماع اهل العربیة او لام په والراسخون کي خو د باب لپاره د استغراق دی، نو که راسخون في العلم عطف سي پر لفظ الله باندي نو باید ټوله راسخون دي په تاویل د متشابهاتو خبر وي ولیس کذالک علی مایشهد به البداهة والدرایة آه.

درویش وایي: اولاً دا ممنوع ده چي لام لپاره د استغراق دی لم لایجوز ان یکون للجنس یتحقق بتحقیق بعض الافراد وبعض الافراد الکمل من الراسخین دي لکه مظهري چي دمخه ویلي دي چي راسخون في العلم هم الصوفیة العلیة الراسخون في العلم المنسلخون عن الهواء بالکلیة الی اخیر کلامه، ولو سلم ان اللام للاستغراق نو بیا دا قول دده ممنوع دی چي د کل راسخ في العلم خبرتیا په تاویل د متشابهاتو خلاف البداهة آه، ولي چي دده پر ترجمه د راسخ في العلم هو الصوفیة العلیة الی اخیر ماقال نو موږ وایو هر راسخ في العلم په معنا مذکوره په تاویل د متشابه خبر دی والله اعلم بالصواب.

وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُولُوا الْأَلْبَابِ ۝٧

او پند نه اخلي مگر خاوندان د عقولو سلیمه و.

پوه سه: چې اصل د یذکروا یتذکروا دی نو تا یې په ذال کې مدغمه کړه.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا

اې زموږ ربه ته مه مائلوې زموږ زړونه له حق څخه لکه قلوب د زائغینو مذکورینو في قوله "فالذین في قلوبهم زیغ" الآیة.

فائده: دا آیت تر پایه پورې یا مقوله د راسخونو ده، نو تقدیر یې دادی یقولون ربنا امنا به آه ویقولون ربنا لاتزغ الآیة، او یا تعلیم دی د سوال له جانبه څخه د خدای ﷻ والتقدیر قولوا ربنا لاتزغ الآیة.

بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا

وروسته تر دې چې موږ ته تا هدایت وکړې په نازلولو سره د قرآ کریم او توفیق دې راکړی د ایمان پر محکم او متشابه ټولو له قرآن کریم.

وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً ۚ إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾

او موږ ته وبخښې یعنې راکړې او پر موږ وکړې ستا له جانبه څخه رحمت.

فائده: له دې آیت څخه معلومه سوه چې هدایت په معنا ایصال الی المقصود یعنې الایمان والطاعة او ضلالت چې ضد د هدایت دی له جانبه څخه د خدای ﷻ دی، او که چېرې د هدایت معنا ارائة الطریق وای فلا معنی لسوال الهدایة منه تعالی، لان ارائة الطریق حاصل من جانبه بانزال القرآن علی النبي ﷺ فالدعاء طالب الحاصل.

رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٩﴾

اې زموږ خدایه ته جمع کونکی یې د ټوله خلګو د هغه ورځې لپاره یعنې لپاره د حساب او جزاء د هغې ورځې چې په هغې کې هیڅ شک نسته یعنې لارباب العقول السلیمة الغیر المقلدین الا آباء الضالین والا فالمشرکون ینکرون الیوم المذکور، او په تحقیق خدای ﷻ خلاف نه کوي د خپلې وعدې څخه، نو میعاد مصدر میمي دی.

پوه سه: چې یو وعد دی او بل وعید دی، وعد دادی چې یو څوک له یو چا

سره وعده د احسان وکړي، او وعيد دادى چي يو څوک د چا سره وعده د
عذاب وکړي، نو وعيديه د معتزله وو وايي چي پر خداى ﷻ باندي خلاف د
وعد او وعيد څخه دواړه محال دي، ولي چي وعد او وعيد خو داوړه اخبار
دي په ثواب ورکولو يا په عذاب ورکولو، نو كه له يوم څخه ددې دوو خلاف
وكړي نو پر خداى ﷻ كذب لازميږي تعالى الله عن ذالك علواً كبيراً او دوئ
دليل هم په دغه آيت وايي يعني "ان الله لايخلف الميعاد" موږ اهل السنة
والجماعة ودوئ ته وايو چي وعيد د فاسقانو يعني عذاب وركول خو مشروط
دى په عدم توبه ددوئ في الدنيا باتفاق بيننا وبينكم، نو موږ وايو چي دغه
وعيد د فاسقانو چي بې توبې مړه سي مشروط په دې دى چي خداى ﷻ عفوه
او بخښنه ورته ونه كړي بدليل قوله تعالى "يغفر لمن يشاء ويعذب من يشاء"
وقوله تعالى "لاتقنطوا من رحمة الله" وقوله تعالى "ومن يقنط من رحمة ربه الا
الضالون" وقوله ان الله لايغفر ان يشرك به ويغفر مادون لمن يشاء" واما سوال
الكذب عليه تعالى فغير وارد اذ اخبار وعيده مقيدة بعدم العفو، واما عدم
جواز خلف الوعد فلانها خصلة رزيلة تنافي الوهية تعالى.

درويش وايي: چي بعض عمده علماء لپاره د دفع د سوال مذكور في خلف
الوعيد چي داسي وايي چي كذب او درواغ پر خداى ﷻ روا دى، لكن دا غلط
جواب دى او له خاورو څخه پر هيرو كښېنستل دي لان الكذب عيب ونقص
في الاناسي فكيف يجوز في ذات الباري المنزه عن العيوب والنقائص،
والتفصيل في شروح مسلم الثبوت فراجع اليها ان شئت.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَن تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُم مِّنَ اللَّهِ شَيْئًا ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾

په تحقيق هغه كسان چي كافران دي كه مشركان وي او كه اهل كتاب وي.

فائده: نسي كولاى ودوئ ته مالونه ددوئ او نه اولاد د دوئ په دې معنا
چي نه بدل د رحمت او طاعت د خداى ﷻ كېداى سي او نه دافع د عذاب د

خدای ﷻ کېدای سي.

پوه سه: چي شيئاً منصوب دی مفعول مطلق دی ای شيئاً من الغنی، او هم دغه کسان اور بلېدونکي لرگي دي د اور يعني دوږخ، که څه هم کفارو خو به ويل کما حکی الله تعالی عنهم وکانوا يقولون نحن اکثر اموالا و اولاداً وما نحن بمعذبين، وقال الله تعالی في رد قولهم ذالک وما اموالکم ولا اولادکم بالتي تقربکم عندنا زلفی الا من امن وعمل صالحاً.

فائده: پر کفر چي سړی مړ سي د هيڅ چا فائده نه ور رسېږي نه د پلار نه د مور، ولي که فائده د پلار رسېدای وکافر زوی ته لنفع نوح ؑ الی کنعان، او نه د زوی نفع وکافر پلار ته والا لنفع ابراهيم خليل الله لابيه آذر، وعلی هذا القياس الاموال.

كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾

پوه سه: چي "داب" مصدر دی د داب في العمل چي ډېر به په کار کي ستړی سو، لکن دا لفظ غالب الاستعمال په شان او حال او عادت کي دی او جار مجرور محلاً مرفوع دي او خبر د محذوف مبتداء دي ای فعل هؤلاء الکفرة وشانهم في الکفر وتکذيب الرسل لکه شان او حال او عادت د آل يعني فرعون او اتباع دده، او حال د هغو کافرانو چي تر فرعونيانو دمخه وه لکه عاديان، ثموديان، قوم لوط چي هغو تکذيب په آيتو زموږ وکړی، والمراد بها معجزات انبيائهم او آيات الکتب المنزلة علی انبيائهم نو خدای ﷻ ونيوله يعني عذاب يې ورکړی رقم رقم څوک په غرق سره معذب سوه څوک په رجم الحجارة څوک په خسف الارض سره الی غير ذالک من انواع العذاب، او خدای ﷻ سخت دی عذاب دده.

پوه سه: چي جمله د کذبوا باياتنا يا حال ده په تقدير د قد کما هو القانون النجوي في وقوع الماضي حالاً، او يا جمله مسانفه ده په استيناف بياني

یعني جواب د سوال مقدر كانهم قيل ماكان شانهم.

قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٢﴾

او ته ووایه هغه کسانو ته چي کفر کوي یعني ته دوام ورکړه ودې خپل تبلیغ ته والمراد منهم الیهود باجماع المفسرینرح ژر دی چي تاسي به مغلوبه سي یعني عذاب د مسلمانانو له خوا څخه او بیا به ورځ د قیامت چي حشر سئ و جهنم دوږخ او بئس المهاد جهنم دی.

پوه سه: چي له دې ځایه نیولې بیا تر اولوا الابصار پوري وعده خدایﷻ پر ځای کړې ده په قتل د بني قریضه د یهودو او فرار کولو د بني النضیر الی الاریحاء او په فتح د خیبر او جزیه پر دوئ مقررول، او له ابن عباسؓ څخه روایت دی چي څه وخت چي علیه الصلوة والسلام او مسلمانانو شکست ورکړی په ورځ د بدر ومشرکینو ته د مکې، او اویا (۷۰) کسه یې په قتل ورسېدل او اویا کسه بندیان سوه، نو یهودیانو د مدینې وویل هذا والله النبي الذي بشرنا به موسیؑ فارادوا ان یؤمنوا به، بیا بعض یهودو بعضو ته وویل چي تاسي تلوار مه کوئ په ایمان راوړلو کي او تر بل جنګه پوري له کفارو سره د قریشو انتظار وکړئ چي بیا څوک غالبه کېږي، نو که بیا هم محمدﷺ غالبه سو، نو په ایمان پر راوړو نو چي د احد غزاء واقع سوه او مسلمانانو ته لوی شکست ور په برخه سو او اویا (۷۰) صحابه کرامؓ پکښي شهیدان سوه او د علیه الصلوة والسلام سر مبارک او غاښ مبارک پکښي مات سوه، نو یهودیانو ته بیرته شک پیدا سو چي دا نبي موعود نه دی، نو یې ایمان نه راوړی، او علاوه پر هغه په منځ کي د علیه الصلوة والسلام او د یهودیانو د مدینې داسي عهد سوی و چي موږ او تاسي به جنګ نه سره کوو نه به موږ ته کومک په جنګ کي د قریشو را کوئ او نه به قریشو ته پر موږ کومک ورکوئ، نو دوئ دا وعده هم ماته کړه حتی چي کعب بن الاشرف سره د شپېتو نفرو مکې مکرمې ته ولاړل چي کفار د مکې وبل جنګ ته د علیه الصلوة والسلام اماده کړي، نو یهودیانو او مشرکانو د مکې پر دې اتفاق وکړی چي د

عليه الصلوة والسلام سره به په گډه جنګ کوو، فانزل الله تعالی هذه الآية.

قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فِىْ فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا ط فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِىْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَاُخْرٰى كَافِرَةٌ

پوه سه: چي مخاطب يهود د مديني دي پر تقدير ددې چي آيت سابقه هم د دوئ په شان کي نازل سوی دی، فالمعنی قد کانت لکن ايها اليهود دليل واضح پر صدق د "ماأقول لکم انکم ستغلبون" او يا خطاب و مشرکينو ته د مکې دی علی تقدير كون الآية فيهم، نو معنا داده چي په تحقيق تاسي لره ای کفارو د مکې آيت او معجزه ظاهره ده او دليل د نبوت د عليه الصلوة والسلام دي په هغو داړو ډلو کي چي سره يو ځای سوې يعني په ورځ د بدر کي چي يوې ډلي چي عليه الصلوة والسلام او مؤمنان و جنګ يې کاوه په لاره کي د خدای ﷻ يعني لپاره د اعلاء کلمة الله چي عدد يې درې سوه ديارلس (۳۱۳) کسه و چي اوه اويا (۷۷) مهاجرين وه او بيرغ د هغو د علي ؓ پر غاړه و، او دوه سوه شپوږ دېرش (۲۶۳) انصار وه چي د هغو بيرغ د سعد بن عبادة ؓ سره و، او د ټولو سره اويا اوښان او دوه اسان وه او اکثره يې پياده وه، او په ټوله لښکر سره اته توري وې، او شپږ زغري وې، او بله ډله کافران د مکې وه چي د هغو تعداد په صحيح روايت نهه سوه پنځوس (۹۵۰) کسه و، او مشر د لښکر يې عقبه بن ربيعه و او سل (۱۰۰) آسان ورسره وه.

فائده: جنګ د بدر اول جنګ و چي رسول الله ﷺ پکښې حاضر و، اتلس مياشتي تر هجرت وروسته، او مياشت هم د روژې وه سنه دوهمه (۲) د هجرت.

يَرَوْنَهُمْ مِّثْلَيْهِمْ رَاْىَ الْعَيْنِ ط وَاللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ط اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّاُولِى الْاَبْصَارِ ﴿۱۳﴾

پوه سه: چي نافع اول توری ددې آيت په تاء د خطاب وايي، نو که خطاب ويهودو ته وي، نو معنا داده چي تاسي يهودانو وليدل کفار مکه دوه مثله د

مسلمانانو، نو مخاطب هغه يهود دي چي جنگ ته د بدر راغلي وه تا چي وويني چي څوک غالبه کيږي، نو ددې معنا داده چي تاسي يهوديانو په سترگو وليدل چي کفار يعني مشركين د مكې دوه مثله وه د مسلمانانو او سره د هغه يې بد ترين شكست وخوړی، نو بايد تاسي يهود له واقعه څخه د بدر پند واخلئ، قال الشاعر

پند گير از مصائب ديگران تانه گيرند ديگران زتو پند
نرود مرغ سوی دانه پراز چوديگرمرغ بيند اندر بند

سوال: څرنگه كفار د مسلمانانو دوه مثله وه بلل سوه او سره ددې چي كفارو خو درې مثله د مسلمانانو وه بلكه زائد؟

ځواب: مراد نفس كثرت د كفارو دی وتكرار امثالهم لا التثنية فقط كما في قوله تعالى فارجع البصر كمرتين فان المراد هناك كرة بعد كرة لا حقيقة التثنية، وان كان الخطاب للمشركين، نو يې معنا داده چي تاسي اې مشركانو ليدل مسلمانان دوه مثله خپل، يعني چي جنگ شروع سو تاچي كفار بذدله او شكست وخوري وقد كان كذالک، د سعد بن اوس ﷺ څخه روايت دی چي يو سړی د مسلمانانو څخه چي ژوندی د كافرانو په لاس ورغلی نو مشركينو د مكې له هغه څخه پوښتنه كړې وه چي څو كسه واست هغه ورته وويل؟ هغه ورته وويل چي موږ خو درې سوه ديارلس (۳۱۳) كسه وو، نو مشركانو ورته وويل چي موږ خو تاسي دوه مثله خپل ليدلاست.

سوال: په سورت انفال كي خدای ﷻ ويلي دي "ويقللكم في اعينهم" يعني تاسي مسلمانان خدای ﷻ لږ ښكاره كولاست په سترگو كي د مشركانو، نو ددغو دوو آيتو په تناقض نه وي؟

ځواب: يا تناقض نسته ولي چي د تقليل او تكثير وخت سره جلا و فالتقليل قبل وقوع القتال تاچي كفار پر دلاور سي او جنگ وكړي، او تكثير هغه وخت و كمامر چي جنگ شروع سو تاچي كفار وبېرېږي و شكست وكړي، وقد كان كذالک.

دا بیان و د قرآئت د نافع او یعقوب رح، او جمهور قراء یې "یرونهم" په صیغه د غائبې وایي والمعنی یری المشرکون المسلمین مثلی المشرکین کمامر او مثلی المسلمین یعنـي (۶۲۶) او یا ضمیر د غائب راجع و مسلمانانو ته دی یعني مسلمانانو مشرکان خپل دوه مثله بلل، او سره ددې چې مشرکان درې مثله د دوئ وه وهذا معنی قول المفسرین رح تاچې مسلمانان وکفارو ته ثابت ودرېږي، ولې چې خدای ﷻ له دوئ سره وعده کړې وه "فان یکن منکم مائة صابرة یغلبو مائتین" له عبدالله بن مسعود ﷺ څخه روایت دی چې موږ د بدر د جنګ په ورځ مشرکینو ته وکتل نو اولاً زموږ په سترګو مضاعف راغله وروسته چې د جنګ مراحل شروع سوه، زموږ په سترګو کې خدای ﷻ داسې راکړه چې یو سړی به تر موږ بالا نه وي، وروسته چې جنګ شروع سو زموږ په سترګو کې خدای ﷻ داسې راوستل چې تر موږ به ډېر لږ وي حتی ښه د جنګ اور بل سو، نو ما یو سړي ته چې زما پر اړخ ولاړ و وویل د مشرکانو عدد په خیال څو در ځي؟ هغه راته وویل سل (۱۰۰) کسه، امام مظهري رحمة الله علیه وایي چې "روئیة" په یرونهم کې په معنا د علم دی تاچې "مثلیهم" یې مفعول ثاني سي، وقال في دلیله اذا لمعنی لایساعد کونه حالا وروسته امام مظهري ته دا رائ العین په معنا کې اشکال پیدا سو، ولې رئ العین خو صراحةً دلالت پر روئیت بصري کوي، بیا مظهري رحمة الله علیه ددې اشکال جواب پر مجازات یې بناء ورکړې ده

درویش وایي: چې د امام مظهري رحمة الله علیه د "مثلیهم" له حالیت څخه مانع څه و چې د هغه په سبب یې ځان له جنجال سره د مجازاتو مخامخ کړی چې د ساحه سره د قرآن مناسب نه دي، ولله در صاحب روح البیان والبیضاوي رح حیث قال الاول نصب علی المصدر یعني رائ العین یعني روئیة ظاهرة مکشوفة لالبس فیها معانیة کسائر المعانیات، وقال الثاني روئیة معاینة، وقال الخفاجي رحمة الله علیه في شرح البیضاوي وظاهر هذا التفسیر یدل علی ان الروئیة بصریة، ثم قال ومثلیهم حال انتهی والله اعلم، قوله تعالی والله یؤید

آه" او خدای ﷻ کومک کوي د تائید له لاري د هغه چا سره چي اراده يې ورته وسي، او په تحقیق په دغه موضوع کي د تقلیل او د تکثیر په غزوه کي د بدر عبرت یعني پند او نصیحت دی لپاره د خاوندانو د بصیرت ای ذوي العقول.

پوه سه: چي تنوین د "عبرة" لپاره د تعظیم دی ای لعبرة عظیمة او تخصیص د الو الابصار يې په دې وکړی چي بې وقوف سړی د عبرت اخستو لائق نه دی؟

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوٰتِ

او ښائسته کړل سوي دي وخلګو ته، والمزین هو الله کما في قوله تعالی زینا لهم اعمالهم وهذا التزیین للامتحان، او یا مزین شیطان دی کما في قوله تعالی وزین لهم الشیطان اعمالهم" وهذا التزیین من طریق الوسوسة، محبت د شهواتو او مراد په دې سره خواهشات د نفسو دي، والشهوة مصدر وهي جلب النفس الی ماتریده وههنا بمعنی المفعول ای المشتهیات لان ماذکر في بیان الشهوات کلها اعیان مشتهیات والتعبیر عنها بالمصدر مبالغة في کونها مشتهیات مرغوب فیها فکانها نفس الشهوات.

فائده: خدای ﷻ ملائکه وو ته عقول ورکړي دي او شهوت نسته ورسره، او بهائمو ته يې یوازي شهوت ورکړی دی او عقل نسته ورسره، او انسان ته يې عقل او شهوت دواړه ورکړي دي، نو د هر انسان چي عقل غالب سي پر شهواتو یعني الشهوات المحرمة والمکروهة فهو افضل من الملائکة کالانبیاء علیهم السلام والصدیقین و اولیاء الله الکاملین ومن غلب شهوته علی عقله فهو ارزل من البهائم، ولي چي بهائمو ته خو هیڅ عذاب نسته بخلاف الانسان، ولهذا قال الله تعالی في ذم علماء الیهود او جمیع اهل الکتاب "مثلهم کمثل الحمار یحمل اسفاراً"

پوه سه: چي معنا د تزیین کون الشيئ ذا حسن وجمال مستحقاً للمدح محبوبا في قلوب الناس، او دا تزیین ګاهي په صفات نفسانیه سره وي کالعلم والعقل والحلم والزهد وخوف الله ﷻ وسائر کمالات النفوس، او ګاهي په صفات بدنیه وو سره وي کالقوة في الاعضاء والقامة المعتدلة وحسن

المنظر، او گاهي په خارجي شيانو سره وي لكه فاخره ملبوسات او فاخره مفروشات او اموال كثيره والجاه والجلال، او ښه ښه كوټې او بنگلې او يا ښه ښه مركوبات من السيارات الى غير ذالك.

مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِيْنَ وَالْقَنَاطِيْرِ

درويش وايي: چي كلمه د "من" لپاره د بيان د شهواتو ده يعني شهوات ښځي او ماينې دي او زامن دي، تخصيص د زامنو يې وكړى ولي چي زامن هر چاته محبوب وي تر لوڼو.

پوه سه: چي قناطر جمع د قنطار ده، او قنطار په نيز د بعضو مال كثير ته وايي بدون تعيين العدد، او معاذ بن جبل رضي الله عنه فرمايي چي يو قنطار يو زر او دوه سوه (۱۲۰۰) اوقيه دي، او يوه اوقيه څلوېښت زره روپۍ دي، او ابن عباس رضي الله عنه وايي چي يو قنطار يو زر او دوه سوه مثقال دي، او يا دولس زره درهمه دي او يا زر دينار دي، او سدي رحمه الله وايي چي قنطار څلور زره مثقال دي، او حكم رحمه الله وايي چي قنطار مابين السماء والارض، درويش وايي چي دا قول ډېر غريب دى، او بعض وايي چي د غوايي پوست چي د رورپو ډک کړي، وهذا ايضا غريب، او وزن د قنطار څوک وايي فعلان دى او بعض وايي فنعال دى.

الْمُقَنْطَرَةِ

دا لفظ ماخوذ دى له قنطار څخه لپاره د تاكيد دى، او فراء نحوي وايي چي د مقنطرة معنا مضعفة ده، فالقناطير اريد به جمع القنطار وبالمقنطرة جمع الجموع وقيل غير ذالك، ومثل هذا التاكيد واقع في كلام العرب كقولهم الوف مؤلفة وبدر بكسر الباء جمع بدرة ده، ويقولون مبدرة بدء الله عزوجل بالنساء لانهن راس الشهوات الى المشتهيات النفسية، ولذا قيل انهن حبائل الشيطان، ثم ثنى بالبنين لان الرجل يحرص على جميع المال من الحلال والحرام لاجل البنين، ولهذا قيل اولادنا فتنة ان عاشوا افتنونا وان ماتوا احزنونا.

مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ

دا بيان د قناطر دى يعني من هذين الجنسين، قيل انما سمى الذهب ذهبا،

لانه یذهب ولایبقی، والفضة فضة لان معنی الفضة التفرق وهي ایضا تتفرق.

وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ۗ ذَٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَآبِ ﴿١٤﴾

پوه سه: چي لفظ د خیل عطف دی پر قناطر باندي، والخیل جمع د فرس ده او خپل له لفظ څخه مفرد نه لري، او د مسومه معنا معلمة ده یعني علامه داره یا په رنگ سره او یا په داغ سره، او انعام جمع د نعم ده، او نعم هم جمع ده ولا واحد له من لفظه، ای الابل والبقر والغنم، او امام اعظم رحمه الله وایي چي وحشي حیواناتو ته هم نعم وایي، لکن دلته هغه وحشي انعام نه دي مراد، البته په هغه آیت کي "جزاء مثل ماقتل من النعم" هغه وحشي نعم مراد دي.

پوه سه: چي ذالک وتهولو مذکوره شیانو ته اشاره ده په تاویل د ما ذکر، یعني دا تهوله شیان ما یتمتع وینتفع بها دي په دې دنیا کي وتذهب عن قریب، او د خدای جل جلاله په نېز ښه ځای د رجوع سته یعني الجنة ونعیمها الدائمة ابداً ابداً فینبغي للقائل ان یختار الباقي علی الفاني.

قُلْ أَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَٰلِكُمْ ۚ

ته ووایه اې محمد ﷺ وکافرانو ته چي آیا زه تاسي خبر کړم په ښه شي تر مذکوره شیانو.

سوال: د استفهام په آیت شریف کي څه فائده ده؟

جواب: فائده یې اشاره ده چي علیه الصلوة والسلام گویا متردد دی چي زه تاسي خبر کړم شفقة علیکم، وامتثالا لامره تعالی، او یا مو نه کړم خبر لفرط غلوکم في الکفر وغایة بعدکم عن قبول الحق وعدم سمعهم المواعظ.

لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ ۗ

هغه خیر دا دی چي هغو کسانو لره چي تقوی لري یعني له خدای جل جلاله څخه

بهېږي جنتونه او باغونه په نېز د خدای ﷻ د دوئ، یعنې په ورځ د آخرت کي چي بهېږي به لاندي تر جنتو یعني تر درختو د جنتو ولې، یعنې یوه به د اوبو وي، او بله به د شیدو وي او بله به د عسلو وي او بله به د شرابو وي، او همېشه به وي دوئ په دغو جنتو کي ولي چي نه بیا مرگ سته او نه له جنتو څخه استل سته، او ماینې گانې دوئ لره چي اکثره به یې حُري د جنت وي او بعض به نساء الدنیاء وي، چي دوئ به پاکې وي د ماینتفر منه الازواج من البول والغائط والحیض والنفاس، او د نورو ورته شیانو څخه، او ددې سره سره به خدای ﷻ له دوئ څخه راضي وي.

درویش وایي: چي اخیري نعمت تر ټولو بالا نعمت دی، ولي چي نور ټوله نعمتونه د آخرت اثار دي د رضاء الهي.

پوښتنه: خدای ﷻ په دې آیت کي جنت او انهار ذکر کړي چي په مقابل کي د حرث د دمخه آیت سي، ولي حرث د دنیا بېله انهار خو نه کېږي، او هر حرث دنیاوي شامل ټولو انواعو لره د مېوې دی کما لایخفی، او په مقابل کي د نساء وو د دنیا ازواج مطهره ذکر کړي، لکن د بنین په مقابل کي یې هیڅ شی ذکر نه کړی، له دې سببه چي په دې دار فاني کي خو وبنین ته ضرورت و لاجل بقاء النوع الانساني، او بل پلرونه په وخت کي د عجز د زامنو کومک ته ضرورت لري، او په دار جاوداني کي فناء او عجز نسته چي وزامنو ته ضرورت پیدا سي، او داغه رنگه یې د ذهب او فضة او خیلو او انعامو ذکر ونه کړی ولي چي اهل جنت د سپرتیا د آسانو او اوښانو د یو مقصد د رسېدلو لپاره په جنتو کي مستغني دي، ولي چي رسېدل وهر ځای او هر مقصد ته په اراده پوري د جنتیانو اړه لري، او بیع وشراء ته هم جنتیان ضرورت نه لري تاچي واثمانو ته چي ذهب او فضة دي ضرورت ولري، او یو شی په جنت کي خدای ﷻ زیات کړی چي هغه رضوان د خدای ﷻ دی لکه چي موږ وویل چي رضوان الهي اعلی تر ټولو نعمتو د دنیا والآخرة دی، کما ورد في الحدیث المروي عن ابي سعید الخدري رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ چي الله تبارک وتعالی

واهل جنت ته وايي يا اهل الجنة فيقولون لبيک ربنا وسعديک والخير کله في يديک، نو خدای ﷻ به ورته ووايه چي تاسي راضي ياست، نو جنتيان په ورته ووايي څه سبب دي چي موږ به نه يو راضي يا رب، او تا موږ ته راکړي يعني په جنت کي هغه نعمتونه چي وهيڅ چا ته د مخلوق خپل دي نه دي ورکړي، خدای ﷻ به ورته ووايه چي داسي شی درنه کړم چي تر دې ټولو نعمتو د جنت دي افضل وي، نو دوئ به ورته ووايي چي هغه افضل به نه څه شی وي چي تر نعمتو د جنت افضل دی، نو خدای ﷻ به ورته ووايي چي افضل تر نعمتو د جنت دادی چي زه به د همېشه لپاره ستا سي څخه راضي يم درته په غضب کېږم نه، بخاري مسلم، وکفاک في فضائل الجنة ما قال الله ﷻ وفيها ما تشتهيه الانفس وتلذ الاعين، له بايزيد بسطامي رحمة الله عليه څخه نقل دی چي ده په مناجات کي د رب ﷻ داسي وويل چي بايزيد په دوږخ کي وي مګر ته خندي راضي يې نو بايزيد ته به هغه دوږخ جنت وي، او که ته خدای ﷻ نا راض يې خو بيا دي هم بايزيد جنت ته داخل کړی وي، نو بايزيد ته په هغه جنت دوږخ وي.

درويش وايي: چي د بايزيد رحمة الله عليه دا وينا ډېره د تعجب وړ خبره نه ده بلکه دا خبره په دنيا کي مثال لري، لکه يو سړی چي د دوست په کور کي مېلمه سي هغه دوست يې مسکين وي بېله شلومبو او ډوډۍ پر بل شي قدرت نه لري، نو هغه شلومبې او ډوډۍ ورته راوړي لکن په ډېره خندا او خوشحالۍ او په فراخه تندي يې سره وخوري، نو مېلمه ته شلومبې او ډوډۍ لکه ورجي او غوښي داسي معلومېږي، او که چېري يو سړی د بل چا مېلمه سي او هغه ښه خوراکونه مثلا ورجي او غوښي ورته حاضري کړي لکن په تريو تندي او په غضب او غصه ورسره خبري کوي، نو هغه مېلمه ته هغه ورجی او غوښي وغيره لکه زهر داسي ورته معلومېږي والتجربة شاهدة على ذالک.

﴿وَاللَّهُ بَصِيرٌۢ بِالْعِبَادِ ﴿١٥﴾﴾

او خدای ﷻ خبر دی پخپلو بندګانو او په اعمالو او احوالو ددوئ هم خبر دی، نو خدای ﷻ به لائق له حاله سره د هر چا جزاء ورکړي.

الَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اِنَّنَآ اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۱۶﴾

پوه سه: الذين يا مرفوع خبر د محذوف مبتداء دی ای هم الذين آه او يا منصوب دی د اعنی محذوف مفعول دی، او يا په محل کي د جر دی صفت د متقينو او يا د عباد دی، او پر دې تقدير ترجمه د آيت داده چي متقيان هغه کسان دي چي وايي يا زموږ ربه په تحقيق موږ ايمان راوړی دی يعني بجميع ما يجب الايمان به، نو خدايه ته موږ ته بخښنه د ټولو گنهو وکړي، او موږ له عذاب څخه د اور وساتې.

پوه سه: چي نفس ايمان سبب د مغفرت کېدای لکه په حديث کي چي روايت يې معاذ ﷺ کړی دی پر دغه ماقلنا دلالت کوي، قال قال رسول الله ﷺ چي حق دی د خدای ﷻ پر بندگانو چي عبادت به د خدای ﷻ کوي او نه به شريکوي په عبادت کي د خدای ﷻ بل هيڅ شی، او حق د بندگانو پر خدای ﷻ دادی چي نه به په عذابوي يعنې په ورځ د قيامت هغه څوک چي خدای ﷻ ته يې شريک نه وي گرځولی هيڅ شی، نو معاذ ﷺ ورسول الله ﷺ ته وويل چي زه په دې خبرو خلگو ته زيری ورنه کړم، عليه الصلوة والسلام ورته وويل لاتبشروهم دا زيری مه ورته کوه، ولي چي دوئ بيا پر دغه خبره تکيه کوي يعني اعمال صاحله پرېږدي.

پوښتنه: عليه الصلوة والسلام چي معاذ ﷺ له اخبار څخه منع کړی، نو دا حديث، تر موږ پوري څرنگه را ورسېدی؟

ځواب: په حديث کي راغلي دي معاذ ﷺ دا خبره په نېز د مرض موت خلگو ته وکړه، ولي چي ده ځان ساتی له وعيد څخه د پوټونکي د علم کما في قوله تعالی والذين يکتمون ما انزل الله الآية، نو دا حديث پسله اظهاره د معاذ ﷺ ونشر عام ته وسپارل سو.

پوه سه: چي د پوښتني د مخه حصه بخاري او مسلم يې روايت کړې ده او د جواب حصه يې په بل حديث کي راغلې ده.

اَلصّٰبِرِيْنَ

پوه سه: چي صابرين سره د معطوفاتو منصوب دی په تقدير د اعني چي ودې ته په اصطلاح د نحو منصوب على المدح وايي، ولا احتمال آه للمرفوع على المدح لان هذه المعطوفات كلها بالياء بخلاف قوله فيما قبل يعني الذين يقولون فافهم.

فائده: صبر كه څه هم حروف يې درې دي لكن ټوله دين ته شامل دی، ولي چي د صبر صله چي "علیٰ" جاره راسي يعني الصبر على الشيئ ټولو ماموراتو ته شامل دی لكه صلوة، زكوة، صوم وغيرها لان المامورات كلها شاقة على النفس فينبغي للمؤمن ان يصبر على تلك الامور الشاقة، او چي صبر متعدی په كلمه د "عن" سي اى الصبر عن الشيئ نو ټولو منهياتو ته شامليږي، ولي چي منهيات ټوله طبعًا د اشتهاء سره د نفس برابر دي، والنفس يحبها فيلزم على المؤمن ان يصبر عنها للنهي عنها، او چي د صبر صله كلمه د "في" راسي يعني، الصبر في الشيئ نو ټولو مصائبو ته لكه فقر، مرض، موت الاولاد وغيرها، نو مؤمن بايد صبر په دغو مصائبو كي وكړي، او له خدايه څخه طلب د دفع وكړي، او شكايت له خدای ﷻ څخه ونه كړي بلكه شكايت الى الله وكړي.

وَالصّٰدِقِيْنَ

او دوئ رشتيا وايي په خبر كي او په رواياتو كي د حديث، والنقل عن الغير والشهادات في امور الناس، او په دې كي چي ځان ته د درواغو ولايت او بزرگي ثابته نه كړي، او د علم په باره كي د خپل حال سره برابره دعوه ولري مثلا داسي ونه وايي چي زه علامه يم او يا مفتي د دين اسلام يم الى غير ذالك، او تر ټولو صادقه شاهدي داده اشهد ان لا اله الا هو واشهد ان محمداً عبده ورسوله، قال النبي ﷺ من صبر على مصيبة فله ثلث مائة درجة وبين الدرجتين كما بين السماء والارض، ومن صبر على الطاعة فله ستمائة درجة مابين الدرجتين كما بين السماء والارض، ومن صبر عن المعصية فله تسعمائة درجة مابين الدرجتين كما بين العرش والكرسي.